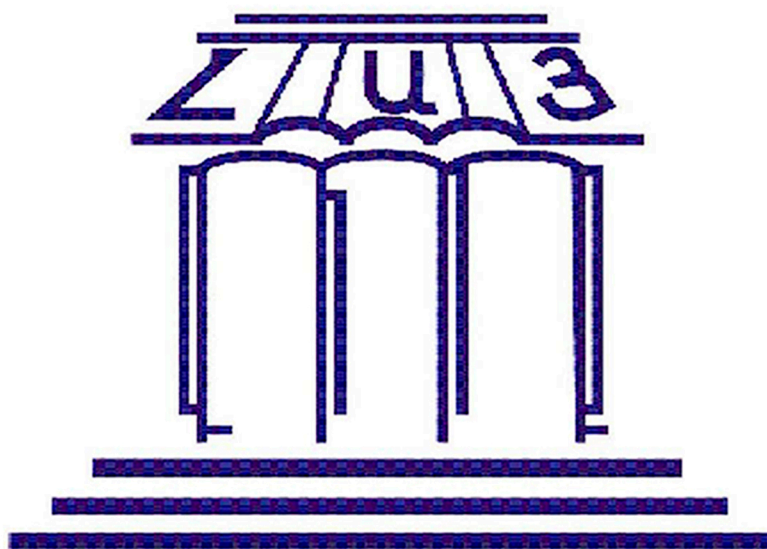

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Измени

491.99-8
65-65

1926

15.02.2013

491.99-8

Ա-65

04 MAY 2010

Ա Շ Խ Ա Տ Ա Ն Ք

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ

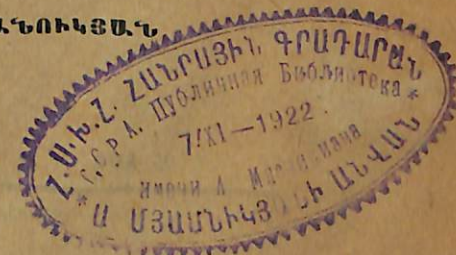
1009
6506
9039

Ը Ն Թ Ե Ր Ց Ա Ր Ա Ն

ԲԱՆՎՈՐՆԵՐԻ ՅԵՎ ԳՅՈՒՂԱՑԻՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

ՅԵՐԲՈՐԴ ՑՊԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Խմբագրեց, ղեկավարեց յեկ լրացրեց ՍՏ. ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

33

9593

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՁՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ — 1926

Վողջույն ամենքիդ

Մաճկալ յեղբայրներ,
մեր տանջանքների
ու հաղթանակի
միակ ընկերներ,
վողջույն ամենքիդ:

Դուք ձեր ամրապինդ հաղթ բազուկներով
պատռում եք կուրծքը հողի արգավանդ
ու ձեր բրտնաթոր ծանր աշխատանքով
դուք կերակրում եք աշխարհ բազմամարդ:

Դուք, ցայգալուսից մինչև վերջալույս՝
առանց հոգնելու, առանց կանգնելու
աշխատում եք հար ու միշտ լիահույս,
վոր ձեր աշխատանք ձերն է լինելու:

Մենք մուրճեր ունենք՝ հզոր ու անհաղթ,
կուռ շարքեր ունենք, անհաղթ բազուկներ.
պողպատ կրճերի պատնեշներ ունենք
ու ձեզ հետ մեկտեղ կանգնել ենք և մենք:

Դուք՝ հարած մաճին,
մենք՝ փարած մուրճին,
զարկ տանք միասին
մեր աշխատանքին:

Մաճկալ յեղբայրներ,
մեր աշխատանքի
ու հաղթանակի
միակ ընկերներ,
գործարաններից
ու դարբնոցներից
վողջույն ամենքիդ:

Դաշտ

Այժմ դաշտ արձակ,
արձակ-ընդարձակ,
փուվել ես, իմ դաշտ,
փուվել, տարածվել,
փուվել տարածվել,
սև ծովին հասել,
Քեզ հյուր եմ յեկել,
յեկել եմ վոտով,
մենակ չեմ յեկել,
յեկել գերանդով:
Կեսորվա քամի,

փչիր իմ դեմքին,
հով արա, շարժիր
դաշտը ահագին:
Ձրնգա, գերանդի,
շողա յետ, առաջ,
աղմկիր, պառկիր,
այ հնձած կանաչ:
Ծովեր, ծաղիկներ,
կռացեր գետին,
խոտի հետ ձեզ ել
կտրեց գերանդին:

Բերքի տոնը

Ի՞նչ եմ անում
վոսկի, արծաթ,
տոպրակներով
թուղթ, ստակ.
յես թե ունեմ,
թիկունք ունեմ,
յես կուռ ունեմ,
կուռ դաստակ.

յես հող ունեմ,
յես ջուր ունեմ,
ճակտի բրտինք,
վար-վաստակ-
ձեռքիս տոնն ե,
բերքիս տոնն ե,
պիտի փայլի
աշխատանք:

Առաջ և հիմա

Միրզենց Արզումանը գյուղի հարուստներից եր: Նրանց հարըս-
տութունը վորդեցվորդի յեր գալիս: Միքանի տարի առաջ Արզու-
մանը հինգ այգի ուներ, տաս դեսիատին հող, վեց զույգ լծկան,
տասնհինգ կթան կով, միքանի հարյուր գլուխ վոչխար: Եդ ժամա-
նակները նրա քեֆին քեֆ չեր հասնի: Ինչ խոսք, վոր նա յեր
գյուղի տանուտերը:

— Միրզենց Արզումանը չեմ յես. ինձ Արզուման Միրզոյեիչ
առեք:

Բայց ահա մի որ այդ բոլորը ջրի նման գոլորշիացավ, ծխի
նման ցնդվեց: Արզումանին մնաց մի տուն՝ իր ընտանիքով ապրե-
լու և մի կտոր հող՝ վարելու ու ցանելու համար: Ավելորդ սենյակ-
ներում տեղավորվեցին գյուղի հիմնարկները, հողերն ել բաժանվե-
ցին հողագուրկ գյուղացիներին:

Բայց ելի Միրզենց Արզումանը չեր կոտրվում ու թագուն
ընկած տեղն ասում եր. «Ուղտն ինչքան սատկի, կաշին մի իշա-
բեռ կլինի. յես Արզուման Միրզոյեիչ ծնվել եմ, Միրզոյեիչ ել
պիտի մեռնեմ»:

Հնձի յեռուն ժամանակն եր: Արզումանն ուզում եր իր արտը
ժամանակին բաղի՝ մեկ նրա համար, վոր ցորենը չփչանա, մեկ ել՝
վոր Միրզոյեիչի անունը չկոտրի: Բայց արի ու տես, վոր բանը
թարավել եր: Գյուղի բատրակները, վոր առաջ չնչին վարձով ծա-
ռայում էին Միրզոյենց Արզումանին, հիմա կազմակերպվել են,
ել նրա առաջարկած կես մանեթ որավարձով աշխատել չեն ուզում:

— Տո Մխո, յերեկ-մեկելորը յերկու շահիով որենը ցեխ եյիր
կրում ինձ համար, հմիկ մանեթ ես ուզում:

— Են գնաց, — պատասխանում եր Մխոն, — հմիկ աշխարքն ել
ա փոխվել, մարդիկ ել. Հմիկ ամեն մարդ իր աշխատանքի տերն ա:

Վեց անի Արզումանը. հաշվում ե, վոր իրան քսան հնձվոր ե
հարկավոր ամբողջ արտը հնձելու համար, քսան հնձվոր — քսան մա-
նեթ. բա կալը կրելը, ծեծելն ու մաքրելը, ջրադաց տանելը, եդ
հւր կհասնի: Չե, բանը ծովել ե: Եսպես գնալով՝ աղա Միրզոյեիչը
վերջը որհացի կարոտ կմնա:

Ամբողջ գիշերն Արզումանը չքնեց, շուռումուռ եր գալիս
անկողնում:

Մյուս որը կինը տեսավ, թե ինչպես Արզումանը սուսուփուս
միքանի լավաշ կապեց շալակը, մանգաղը վերցրեց ու գնաց... իր
արտը հնձելու:

— Եդ հւր, Արզուման Միրզոյեիչ, — ծաղրաբար հարցնում
եյին գյուղացիք:

Արզումանը չեր պատասխանում. գլուխը կախ, մտքերի մեջ
ընկած՝ շտապում եր դեպի արտը:

Ճանճ

Խոնարհ ու հեզ
մի հոգնած յեզ,
արորն ուսին,
ճանճը պողին,
մի իրիկուն
գալիս եր տուն:
Մին ել ճամպին
մի ուրիշ ճանճ

ասավ. «Տո, մանչ,
ես յեզան հետ
վորտեղից եդ...»:
Նա, ցից արած
բիթը, ասաց.
— Մենք վորտեղից. —
վարում եյինք,
վարատեղից:

Կարտոֆիլը

Հացից հետո մարդուս սննդի համար ամենակարևոր բույսը կարտոֆիլն է։ Այդ բույսը մեր աշխարհն են բերել մոտ 300 տարի առաջ։

Պատմում են, վոր մի վաճառական Ամերիկայից, իր ծանոթներին մեկին միջանի կարտոֆիլ է ուղարկում, թե՛ գարնանը տնկեցեք և աշնանը ձեր բարեկամներին պատվեցեք սրա համեղ պտուղներով։

Այդ վաճառականի ծանոթն այդպես էլ անում է։ Աշնանը մի հրավերք է սարքում։

Ճաշի վերջը բոլորը սրտատրոփ սպասում եյին, թե նոր պտուղներից պատրաստած կերակուրն ինչ պետք է լինի։ Յերբ ամանի խուփը բաց արին, տեսան յուզում տապակած, կանաչ, կլոր պտուղներ։ Գովեցին տանտիրոջը, բայց կերակուրն այնքան դառնեք ու անհամ, վոր չկարողացան ուտել։ Տանտիրոջ քեֆը փչացավ։ Նա բարկացավ իր բարեկամի վրա և հրամայեց իր պարտիզպանին՝ այդ ոտար, անպետք բույսը քաղել, դեն ածել։

Անցկացավ միջանի շաբաթ։ Մի անգամ, յերբ նա պարտիզուժ մանգալիս տեսավ, վոր պարտիզպանն ինչ-վոր կլոր բաներ է խորովել կրակում, հարցրեց, թե այդ ինչ է։ Պարտիզպանը խոստովանեց, վոր այն բույսի արմատն է, ինքը պահել է և հիմա գետնի տակից հանել։

Տանտերը աղ ցանեց վրան, համը տեսավ ու նոր հասկացավ։ Թե այդ բույսի վոր մասը պետք է ուտել, նա նոր հրավերք սարքեց, ու այս անգամ հյուրերը շատ գոհ մնացին։

Յորեն և կարտոֆիլ պահելը

Ա.

Ես տարի ցորենն ու կարտոֆիլը լավ բերք տվին։ Շատ ցորենն ու կարտոֆիլ հավաքեց Սաքոն, բայց բանը հո հավաքելը չի. բանը լավ ու խնամքով պահելն է։

Իսկ յեթե ցորենը տաքանա ու փչանա .. Վորպեսզի չփչանա, Սաքոն լավ թի տվեց ցորենը, աղուն արավ, մաքրեց. ապա շտեմարանը լցնելուց հետո, շուտ-շուտ մոտենում էր շտեմարանին, պառկում ցորենի վրա և թևը մինչև ուսը մերկացնելով խրում ցորենի մեջ. յեթե տաքություն էր զգում, կնշանակի ցորենը փչա-

նում էր. ուրեմն նորից հանում էր շտեմարանից ու նորից աղուն անում, չորացնում։ Մկներին պաշտպանելու համար նա բազմաթիվ թափարչներ էր սարքել շտեմարանի վրա և ներքնատան բոլոր անկյուններում։

Բ.

Կարտոֆիլը պահելն ավելի դժվար է։ Գլխավորն այն է, վոր կարտոֆիլը պետք է չոր յեղանակին հանել ու հավաքել, ապա պետք է սովորում լավ չորացնել (արևի տակ չի կարելի), հողերը, կտրվածները, քիչ վնասվածները մաքրել, տեսակների բաժանել։

Սաքոն մի փոքրիկ տակառ չհանգած կիր էր ձեռք բերել։ Կիրը շատ լավ չորացնում է ներքնատունը։ Սաքոն ուտելու կարտոֆիլը ջոկեց, և կտորները ներքնատան անկյունները դրեց, կարտոֆիլը դարմանի վրա, չոր գետնին կիտեց. կրի աղդեցության տակ կարտոֆիլը չոր էր մնում ու չեք փչանում։

Իսկ պահելու կարտոֆիլի համար Սաքոն կարտոֆաման ուներ. մի փոքրիկ գետնատուն էր այդ՝ հատակն ու պատերը հողից և միայն առաստաղը փայտից։ Լավ չորացնելուց հետո կարտոֆամանի հատակին հաստ շերտով հարդ ցանեց, ապա կարտոֆիլը լցնելիս պատերի մոտ ծղոտ էր դնում, վոր կարտոֆիլը հողին չառնի։ Յերբ գետնահարկը լցվեց, վրայից էլ մի շերտ չոր ծղոտ դարսեց և բերանը հողով ծածկեց, շուրջը հողից թմբեր շինեց, վոր, բան է, յեթե ջուր լինի, կարտոֆիլի վրա չհոսի։

Ձմեռվա ընթացքում նա չորս անգամ պիտի նայեր, թե ջուր չի՞ մտել արդյոք։ Յեթե ջուր չմտնի, նրա կարտոֆիլն անվնաս ու մաքուր կմնա։

Մեր բարեկամը

- Տղերք, կարելի՞ յե մեր բարեկամներին սպանել։
- Չի կարելի։
- Այն բարեկամներին, վորոնք մեզ ահագին ոգուտներ են տալիս։

- Վոչ, վոչ, վոչ։
- Իհարկե, վոչ։ Բայց մի տեսեք, թե մեր գյուղերում որական քանի տասնյակներով բարեկամներ են կոտորում, սպանում։ Այդ բարեկամները մեր անտառների ծառերն են։ Մեր Խորհրդային հայրենիքն առանց այն էլ աղքատ է անտառներով։ Վառելիքը քիչ է, շինարարական փայտը՝ պակաս. բայց տեսեք, թե

մեր գյուղացիք ինչպես անխնա վոչնչացնում են մեր անտառները: Նրանք չեն հասկանում, իհարկե, բայց պետք է հասկացնել: Անտառները կտրելով՝ նվազում են աղբյուրները, պակասում է շինարարական փայտը, ածուխը, վառելափայտը: Անտառի ծառերն իրենց արմատներով պահում են լեռան լանջի հողը և չեն թողնում, վոր գարնան հեղեղները այդ հողը լվանան, ցած բերեն: Այ, որինակ՝ Մարցի անտառները կոտում: Գյուղացիք անխնա այնքան են կտրատել անտառները, վոր հողը լվացվել, քշվել է ներքե, ու առաջվա խոտավետ լեռների լանջերին այժմ հողի տակի ժայռերն են ցից-ցից մնացել:

Անտառը չի կարելի կտրատել:

Նաև անտառում անասուն արածացնել չի կարելի: Այն այծերն ու խոզերը, վոր արածում են անտառում, ավելի չարժեն, քան ինքն՝ անտառը: Նրանք փորում են ծառերի արմատները, վոչնչացնում ճյուղերը:

Անտառասպանը մարդասպան է:

Մեր անտառները գտնվում են կոտում, Դիլիջանում, Զանգեզուրում, Ծաղկաձորում և այլն:

Մենք պետք է աշխատենք անտառներից դուրս գտնվող տեղերը խոտավետ դարձնել, վոր անասունների կերն առատ լինի, և գյուղացիք ստիպված չլինեն անասուններն անտառ քշել:

Ծառի կյանքը

Ծառը շատ ավելի յե ապրում, քան թե մարդը:

Քիչ է պատահում, վոր մարդը 90 տարուց ավելի ապրի, այնքինչ ծառը, նույնիսկ հյուսիսային սառը կլիմայում, ապրում է համարյա միշտ 200, 300, 400 և ավելի տարիներ: Յեղել են դեպքեր, վորոնք ցույց են տալիս, թե մեր ծառերի միջանի տեսակները 1,000 տարուց ել ավելի յեն ապրում: Այսպես՝ Կոմլույինահանգում մի կաղնի ծառ են կտրել, վոր 750 տարեկան շերտ է ունեցել: Բայց վորովհետև մեջը փտած է յեղել ու փշակ է ունեցել, ուստի միջի շերտերը հնարավոր չի յեղել համարել: Յենթադրում են, վոր այդ ծառը գոնե 1,000 տարեկան պետք է լինի:

Թե այդ կաղնին ինչ հաստություն է ունեցել, կարելի չե իմանալ նրանից, վոր տերը նրա կոճղից մի տնակ է շինել, ուր 15 մարդ են տեղավորվել:

Բայց համեմատած ամերիկյան 3,000 տարեկան հասակ ունե-

ցող, հսկա ծառերի հետ, այս կաղնին ել կարող է փոքրիկ համարվել: Այսպես, մի անգամ Հյուսիսային Ամերիկայում մեր յեղևնու տեսակի մի ծառ կտրեցին, վորի հաստությունը, արմատի մոտ, տասը մետրից ավելի յեր: Բանվորների մի ամբողջ ընկերություն վեց շաբաթ շարունակ կտրում եր այդ անագին ծառը: Բնի վրա յեղած տարեկան ողակները յերը հաշվեցին, դուրս յեկավ, վոր այդ ծառը 3,100 տարեկան է: Գետնում մնացած կոճղը հարթ ռանդեցին (դակուով կոկեցին) ու վրան պար սարքեցին: 14 զույգ մարդ ազատ պարում եյին նրա վրա:

Հողը

Հողը բաղկացած է յերեք գլխավոր մասից՝ 1) կավից, 2) ավազից և 3) վորևե փտվածքից կամ նույն է՝ որգանական նյութից, վոր գոյացել է այլ և այլ բուսական մնացորդների—չորացած խոտերի, արմատների և աղբի փտելուց: Այդ փտվածքը հողին սև գույն է տալիս, և վորքան դրանից շատ լինի, այնքան ել հողը ավելի բերրի կլինի, որինակ՝ սևահողը: Յեթե վորևե հողի 100 մասից 75—90 մասը ավազ է, ապա այդպիսի հողը կոչվում է ավազահող, իսկ յեթե 65—75 մասն է ավազը, կոչվում է ավազախառն:

Կավային հողն իր մեջ պարունակում է 50—70 մաս կավ, իսկ 25—30 մաս ավազ:

Կիսակավային կամ, նույն է, կավախառն հողում կա՞ն ու ավազը հավասար են:

Սեվահողի 100 մասից որգանական փտվածքը կազմում է 15%⁰, իսկ մնացած 75%⁰-ը կավ ու ավազ են:

Վերջապես կա կրային հող, վորի 20 և ավելի մասը կիր է:

ԱՎԱԶԱՆՈՂԵՐ

Ավազահողերի բերքը սակավ է լինում, բացի դրանից՝ նրանց մեջ ջուրն ել լավ չի պահվում, ուստի և այնտեղ դուրս յեկած բույսերը ևս յերաշտից չորանում ու այրվում են: Նրանք շատ քիչ ազոտ ունեն, ուստի և շատ տեղեր ավազակույտերում հաճախ ցանում են գայլուկ (լյուպին), վորը նրանց մեջ լավ է աճում: Գայլուկի չորանալուց հետո նրան վարում, ավազահողի տակով են անում, ավելացնում են ֆոսֆորաթթվուտ ունեցող պարարտանյութ և ցանում հացահատիկներ, վորոնք այս ամենից հետո շատ լավ բերք են տալիս: Գայլուկն ուղից առնում և հողին է տալիս ցանքսին

անհրաժեշտ ազդեցություն: Ավագահողերի մշակելը հեշտ է ամեն տեսակ գործիքներով. դրա համար նրանք կոչվում են թեթև հողեր:

Այս հողերն առանձնապես տալիս են կարտոֆիլի լավ բերք, չեթե նրանք պարարտացրած են կենդանական աղբով:

ԿԱՎԱՅԻՆ ՅԵՎ ԱՎԱԶԱՆԱՌՆ ԿԱՎԱՀՈՂԵՐ

Սրանց վարը, ընդհակառակը, դժվար է, մանավանդ չերաշտի ժամանակ, վորովհետև քարի նման պինդ են լինում, այն ինչ անհրաժեշտ որերին դառնում են խմորի պես լրկուն, պահում են իրենց ներսում ջուրը յերկար ժամանակ, շուտ չեն չորանում և կոչվում են ծանր հողեր: Դրանք ավագահողերից ավելի սառն են, նրանց մշակելու համար պետք է ունենալ լավ գութան և ծանր փոցի: Քիչ են աղբովում չերաշտից և առանձնապես հարմար են հաճարի, ցորենի, վարսակի, առվույտի, վուշի և միջանի այլ բույսերի համար:

ՍԵՎԱՀՈՂ

Սևահողերը տալիս են հացի լավ բերք, չեթե անձրևներից կուշտ են, հակառակ պարագայում բերք չի ստացվում, և հողագործն ստիպված է միջոցներ ձեռք առնել՝ խոնավություն հավաքել սևահողում և պահպանել այն յերկար ժամանակ նրա խորքում, վորտեղից նա անցնի ցանքսին և զուր տեղը չգործընթանա ու ողի մեջ ցնդի:

Կավախառն և սև հողերը մշակելիս հողագործի գլխավոր նպատակը պետք է լինի, վոր նրանք վարելու ժամանակ ամբողջապես փոխարկվեն մանր կոշտերի այնպես, վոր կոշտը ձեռքն առած և վայր գցած ժամանակ չփոշիանա, այլ ցրելով դա մանր հատիկների: Այսպիսի վիճակում միայն նրանք կարող են լավ բերք տալ: Իսկ չեթե նրանց գութանով և փոցիով փոշիանալու չափ մանրացնենք, չորային յեղանակին նրանք սաստիկ չորանում են և առաջին իսկ անձրևից պինդ կեղև են կապում, վորից ցանքսը խեղդվում է, չի զորանում հարկ յեղած չափով, ուստի և բերքն էլ պակաս է լինում:

Սերմի մասին

Լավ բերք ստանալու համար բավական չէ հողը լավ մշակել ու պարարտացնել. անհրաժեշտ է, վոր սերմն ել լավ և ընտիր լինի:

Վերջան հոգս ու նեղություն են պատճառում ցանքսատիրոջ անպետք խոտերը, վորոնք սերմի հետ խառն ցանվում և բուսնում են արտերում:

Այս պակասությունը հեշտ է վերացնել: Բերքն էլ կուժեղա-

նա, անպետք խոտերն էլ չեն բազմանա, չեթե միայն սերմը լավը լինի և ջոկովի:

Ուրեմն ինչպիսի սերմ պետք է ցանենք, վոր լավ բերք ստանանք:

Նախ և առաջ պետք է մաքրած սերմ ցանենք. արտում անպետք խոտերի դուրս գալու գլխավոր պատճառներից մեկը սերմի մաքուր չլինելն է:

Իսկ անպետք խոտերի վնասը շատ մեծ է, վորովհետև նրանք խլում են ցանքսի սնունդը, խոնավությունն ու լույսը, շատ անգամ էլ խեղդում են նրան բոլորովին:

Ցանքսի համար պետք է վերցնենք հատիկները լիքը սերմ. այս տեսակ սերմից է, վոր ուժեղ և դիմացկուն բույս և անխաբ էլ բերք է ստացվում:

Բացի այս՝ ցանքսի սերմը պետք է ծլուն լինի. վոչ ծլուն սերմը ծիլ չի արձակում և, ուրեմն, անտեղի յե հողը գցվում:

Նվազ ծլունություն ունեցող սերմն այնքան թույլ ծիլ և արմատ է տալիս, վոր ծիլն անգոր է լինում հողից յեղնելու և փչանում է:

Լավ տեսակի սերմ ունենալու համար պետք է այն մաքրել և տեսակ-տեսակ անել քամող, ջոկջկող և այլ մեքենաներով:

Կենդանի գործարաններ

ԽՈՉԱԲՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Վերջափ ձեռնտու յե գյուղացուն վաճառել իր հացի ավելցուկը:

5 փութ հացահատիկը կովից առաջ արժեք 3 ուրլի. նույն 5 փութ հացահատիկը, խոզի կեր դառնալով՝ տալիս է մի փութ խոզի միս և ճարպ, վոր արժեք ամենաքիչը 6 ուրլի:

Գերմանացի գյուղացին հենց նրանով է հարուստ, վոր հացը վաճառում է «մսի տոպրակն ածած», այսինքն՝ խոզերի, այդ կենդանի գործարանների՝ միջոցով հացը դարձնում է միս:

Յեվ, ուրեմն, յերկու անգամ ավելի ձեռնտու յե հացը դարձնել խոզերին կեր, քան թե վաճառքի հանել:

Այդ դեռ բավական չէ: Խոզերին մենակ հացահատիկներով չպետք է կերակրել: Խոզն ինչ ասես՝ խժուռ է. ամանների լվացուկը, մսի կտորտանք, կլեանք, հացահատիկների փուքան, վորով սերմարանք, խակ բանջարաթերեր, այսինքն՝ այն ամենը, ինչ վոչ թե միայն շուկա չի կարելի հանել, այլ նույնիսկ ոգտագործել չի կարելի տնտեսության մեջ:

Ուրիշ անասուններին ևս ոգտավետ ե հացով կերակրել, բայց ամենից ոգտավետն ե խոզերին կերակրելը:

Սակայն ամեն խոզ ել կերից չի չաղանում: Հասարակ, ցուռկն ու վոտները յերկար խոզը խոռում ե շատ, բաց քիչ ե մսակալում:

Չաղացնելու նպատակով պահեցեք դուռնը բուրձ, կարճ-վոտ խոզերին, մաքրեցեք և լողացրեք նրանց. ցեխից ու կեղտից խոզերը հիվանդանում են ու սատկում:

Մատղաշ խոճկորներին մի տվեք նեխած ու հոտած կեր:

Չմոռանաք, վոր հիվանդացած խոզին բուժելը դժվար ե. մաքրությամբ և խնամքով ե, վոր խոզի հիվանդության առաջը պետք ե առնել:

Բազմացրեք խոզեր:

Խոզը գյուղացու խնայողության քսակն ե:

Անասնաբուժի գրույցներից

Մեր գյուղացին միշտ գանգատ ե անում, վոր նրա կովն ու յեզը լավը չեն, կովը քիչ կաթ ե տալիս, յեզը ուժով չի, մանր են, մորթելիս ել միսը քիչ ե ու ենքան ել համով չի: Ուրիշ բան ե Ռուսաստանից կամ ուրիշ յերկրներից բերած տավարը:

Եդ պատճառով ել գյուղացին իրա տավարի վրա ծուռ աչքով ե մտիկ անում և եդ տեսակ ել պահում և ուտեցնում:

ՌՈՒՍՍԱՍՏԱՆԻ ՏԱՎԱՐԸ ՄԵՐԻՆԻՅ ԼԱՎՆ Ե

Ճիշտ վոր՝ մեր տավարը շատ մանր, անգույն, տեսք չունի, կաթն ել, ասենք թե յեղոտ ե, բայց շատ չի, յեզն ել թույլ ե:

Դե Ռուսաստանի տավարին տավար կհասնի: Ո՞ւր ե են ջեյրան տավարի ռանգն ու ուռչտը, նրա վեղրոններով կաթը, նրա 20—25 փուլ միսը. բա ուժը, մի գոմեշի ուժ ե. ֆուրգոնը լըցրու մինչև գլուխ, ցոպ-ցոպ արա, ինքդ քնի—նա կտանի, տեղ կհասցնի:

Մարդ եդպես տավար ունենա, վոր աժենա նրան կերակրելն ու պահելը. եդպես տավարին որը մեկ անգամ ինչպես ե վոր մեկ դաշավի չիփես, մի լավ չմաքրես, ամառն ել շաքաթը մեկ անգամ չլողացնես ու չվանաս: Չարչարանքը չի կորչիլ, մեկ ժամ աշխատանքի համար մեկ-յերկու բաթման կաթ ավել կստանաս, կամ 20—30 փուլ ավելի ապրանք կտանես:

Եսպես ե մտածում մեր գյուղացին. աչքը գցած ուրիշ յերկրներին՝ ախ ե քաշում ու կովին ու յեզին դարման ե տալիս: Բայց

սկի չի մտածում, թե են արտասահմանի յեզն ու կովը ինչպես են աշխարհ յեկել, հենց միշտ ել եդպես, լա՞վ են յեղել, միշտ ել կաթնատու, թե՞ կամաց-կամաց լավանալով՝ եդպես ջեյրան են դառել:

ԵՆ ԼԱՎՆ ԵՆ ԱՌԱՋ ՎԱՏ Ե ՅԵՂԵԼ

Բանից դուրս ե գալիս, վոր եդ լավ տեսակի տավարն ել մեկ ժամանակ վատ ե յեղել, բայց կամաց-կամաց լավացել ե, ազնվացել: Ի՞նչն ե պատճառը, եդ ի՞նչ հունարով են կարողացել եդ ուռչտներն ու ալազգիներն ազնվացնել իրենց տավարը, վոր հիմա մենք աչքներս չենք կարողանում դրանցից կտրել:—Այ թե ինչ են դրա պատճառները:

ՏԱՎԱՐ ՊԱՀԵԼ ԶԵՆՔ ԻՄԱՆՈՒՄ

Ախր մեր տավարն ի՞նչ ե ուտում, վոր ինչ լինի. նրա կերածն ե դարման ու դարման: Մեկ ամառն ե, վոր խեղճը միքիչ կշտանում ե, միքիչ շունչ ե քաշում, մազը թափում, մսով լցվում ու կամաց-կամաց սկսում ե կաթն ավելացնել, ուժովանալ:

Մեր գյուղացին բանին եսպես ե մտիկ տալիս. ամառը վերջացավ, կովը ցամաքեց, աշնանացանը վերջացավ—յեզան գործն ել պրծավ՝ դե, տավար ջան, մտիր մուլթ գոմը. վոչ գործ ես անում, վոչ կաթ տալիս—քեզ շատ ուտեցնելուց ել ի՞նչ ոգուտ. ենքան ըլի, վոր մինչև գաբուն չսատկես, գարնանը խոտ կբուսնի՝ կարածես:

Բայց թե վոր լավ մտածենք, կտեսնենք, վոր եդ շատ սխալ բան ե: Ամբողջ աշունն ու ձմեռը տավարը դարման ուտելով բոլորովին թուլանում ե, վոտքի վրա հազիվ ե կանգնում, գարնանն ել հենց առաջին խոտը յերևալու պես հանդն ե դուրս գալիս արածելու: Դե ախր են գարնան խոտը ի՞նչ ուժ ունի,—խեղճ տավարը ման ե գալիս, ման ե գալիս, գիշերը քուռ ու փոշման յետ գալիս, ելի դարմանի յախից բռնում և եդպես մինչև ամառը: Ամառվա կեսին անջախ-անջախ միքիչ միս ե հավաքում, մազը թափում, տեսք ընդունում ու շնորհակալությամբ կաթ ավելացնում:

Բայց դե տես, վոր մինչև եդ ել խոտի ուժն ե կորչում. ել են խոտը չի, են ուժը չունի, ծաղիկը թափվում ե, սերմ ե բռնում, ինքը կոշտանում ե, համը-հոտը կորչում, հյուլթն ու նյուլթը պակասում: Տավարը մի կերպ գլուխ ե հանում մինչև աշունք, ելի դարմանին կպչում:

ՈՒՐԻՇ ՅԵՐԿԻՆԵՐՈՒՄ ՎՈՂՅ ԵՆ ՊԱՀՈՒՄ

Դանիա անունով մեկ յերկիր կա. եդ դանիացիք ամբողջ աշխարհում հայտնի յեն իրանց տավար պահելով. նրանք մեր արո-

տատեղերը չունեն, վոր կարողանան լավ, կուշտ արածացնել իրանց տավարը, եղ պատճառով ել ամեն տեսակ փորձեր են արել և վերջը հնարը գտել:

Նրանք հաշիվ են արել, վոր յեթե տավարը ձմեռը վատ պահվեց, կիսաքաղցած, կեղտոտ, մուլթ գոմերում, նա ենքան ե թուլանում, վոր մինչև ամառվա կեսը կաթ քիչ ե տալիս, միայն ամառվա կեսից հետո կաթը սկսում ե ավելացնել. իսկ յեթե ամբողջ ձմեռը կովը լավ ե կերակրվել, չի լղարել, չի թուլացել, նա հենց վոր արոտը դուրս յեկավ, իսկույն ուժը կաթին ե տալիս:

Յեթե հաշիվ գցելու լինենք նրա ձմեռվա կերածն ու ամառվա տված կաթի գինը—դուրս ե գալիս, վոր ուտեցրած կովը կըրկնապատիկ, յեռապատիկ հանում ե իր ծախսը:

Ես դեռ մեկ կողմն ե. մի ուրիշ կողմն են ե, վոր մեր յերկրի կովը գնալով լավանալու տեղ՝ ավելի ու ավելի վատանում ե, իսկ գանիացիների պահած կովը քանի գնում ենքան լավանում ու կաթնոտանում ե. նրա հորթերն ել ավելի լավն են դուրս գալիս, ավելի կաթոտ կովեր և ավելի ուժով յեգներ դառնում:

Եղպես պահելով՝ ուրիշ ազգեր կամաց կամաց իրանց տավարը լավացրել են, ազնվացրել—եղպես են ստացվել Շվեյցարիայի, Հոլլանդիայի, Ռուսաստանի և ուրիշ յերկրների մեծ արդյունք տվող, լավ կովերն ու յեգները:

Յեթե մենք ել եղպես վարվենք, մենք ել սիրով ու խելքով պահենք ու կերակրենք, մեր տավարն ել տասնհինգ-քսան տարվա մեջ կլավանա ու մեծ արդյունք կտա:

ՄԵՐ ՀՈՂՆ ՈՒ ԶՈՒՐԸ ԶԵՆ ՎԵՐՅՆՈՒՄ

Շատ անգամ զանազան յերկրներում, զանազան ազգերի մեջ մարդիկ մտածել են եսպես. բանց թե յերկար տարիներ չարչարվել-տանջվել և տեղական տավարը կամաց-կամաց լավացնել, ավելի լավ չի՞ վերցնել են լավ տեսակի ցուլերից (բուղաներից) միքանի հատ, խառնել նախիրին և 3—4 տարուց հետո կարգին տավար ստանալ. բայց թե բանից դուրս ե յեկել, վոր եղ ճիշտ չի, եղպեսով տավարը չես ազնվացնի:

Ինչքան վոր լավ տավար բերելու լինես, յեթե նրանից ստացված հորթերին մեր հորթերի պես պահես ու կերակրես, նա միքանի տարուց հետո ելի են բեքարա տավարն ե դառնալու. եղ մեկ, մեկ ել են, վոր դրսից բերած տավարը մեր յերկրին սովոր չի, մեր ողը նրան չի գալիս, մեր քարքարոտ սար ու ձորերում նրա կճղակները (պճեղները) շուտով ճաքճքում-կոտրտվում են և ամենապիսավորը—մեր յերկրի հիվանդություններին սկի չի դիմա-

նում: Վայ թե տավարի մեջ չուժա (չոռ) ընկավ կամ թե ջերմով հիվանդացավ—ամբողջ տավարը կոտորվում, փչանում ե:

Հենց եղ ե պատճառը, վոր ավելի լավ ե՝ մեր տեղական տավարը լավացնենք, նրա վրա չարչարվենք, նրան լավ պահենք, ժամանակին ենպես տավար ստանանք, վոր ուրիշ յերկրներից մեղ մոտ գան լավ տեսակի տավար առնելու համար:

ՄԵՆՔ ԿԱՐՈՂ ԵՆՔ ԼԱՎԱՑՆԵԼ ՄԵՐ ՏԱՎԱՐԸ

Յեթե մենք մեր ուշքը դարձնենք մեր յերկրի տավարի վրա, կտեսնենք, վոր մինչև անգամ մեր Հայաստանի տավարն ել ամեն տեղ մեկ տեսակի չի—մեկ տեղ լավ ե, մեկ տեղ վատ, մեկ տեղ մոտ, տեղ-տեղ ել բոլորովին բեքարա: Որինակի համար՝ Լենինականի տավարը, են Աղբաբու կողմինը, լավն ե, գույնը կարմիր, աչքերը սև, կարծես ակնոց լինի հագած, վոտները սև, վորպես թե ջորաբով ըլի, ինքն ել մեծ, խոշոր, պողերը յերկար ու բարակ, պոչը յերկար ու փնջով, մանգալիս ասես նորահարս լինի: Արտից տուն գալիս կարծես թե տեղական տավար չի, այլ ազնվացրած. կուրծը ենպես լիքը, վոր սկի վոտը չի կարողանում փոխի:

Դրա նման տավար կա մեկ ել Ղազախում (Իշկանի գավառում): Ո՞վ չի լսել Ղազախի տավարի մասին. եղ տավարի կաթին հո կաթ չի հասնի. կթողը բեգարում ե կթելուց, իսկ կաթը գալիս ե հա գալիս:

Հիմի, յեթե եղ տավարը լավ պահվեր, լավ կերակրվեր, ի՞նչ դուրս կգար դրանից. մեկ մտածեք:

Մեկ ել լավ տավար կա Նոր-Բայազետի շրջանում, բայց թե ենտեղի տավարը ենքան կաթոտ չի, ինչքան մոտ. եղ ել լավ ե. եղ ել հարկավոր ե, ոգտավետ ե, սրանց ել արժի պահել, ավելի լավացնել:

Ուրեմն, մենք ել աղքատ չենք տավարի կողմից, բայց նշանակութուն չենք տալիս մեր հարստությանը:

Ես բոլոր ասածիցս յերևում ե, վոր մենք պետք ե բերենք լավ ցուլեր (բուղաներ): Եղ բուղաները պետք ե Ղազախից, Աղբաբուց կամ Նոր-Բայազետից բերել: Տավարը սկսենք կարգին պահել ու կերակրել. են ժամանակ կառավարութունն ել վոր տեսնի, թե մենք սիրով ենք կպել մեր գործին, ինքն ել մեր կողմը կպահի, ինքը ցուլեր կառնի ու գյուղերին կբաժանի, գիտուն մարդիկ կուղարկի գյուղերը, վոր ցույց տան, թե ինչպես պետք ե պահել-կերակրել տավարը, և եղպեսով մեր զբուլթյունը քանի գնա՝ ավելի կլավանա, սովն ու մահն ել կվերանան մեր ես չարչարված, տանջված յերկրիցը:

Մեր ժողովրդական տնտեսությունները

(Գյուղատնտեսական գործունեությունը)

1. ԱՆԱՄՆԱՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Անցել են դուրս, ընկեր, Արագածի փեշերով, Սևանա լճի շուրջը պսակ կապած լեռներով, Աղմաղանի բարձունքներով, Վայոց-Ձորի, Զանգեզուրի լեռնադաշտերով կամ են Լոռու-Փամբակի հպարտություն Լավարի ու Դավի կատարներով: Անցել են ու տեսել նրանց աղբյուրների, առվակների, գետակների գլխին ու ափերին կամ բերատեղերում գլուխ գլխի տված՝ մակաղած և կամ ստորոտ յեղած, նրանց են խոտոտ ու ծաղկոտ լանջերով ու ստորոտներով արոտի յելած ու փոված մեր վոչխարն ու այծը, գառն ու ուլը, կոշիկ ու յեղը, գոմեղը, եղն ու ջորին, ձիերը, տեսել են—դրանք մեր անասունների հոտերն ու նախիրները, յերամակներն են՝ մեր անասնապահությունը—մեր ժողովրդական տնտեսությունը:

2. ԿԱԹՆԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

Իսկ դրանց են սարի պաղ-պաղ, թանձր կաթն ու մածուցը, ծալ-ծալ սերը, կոլոլ-կոլոլ կարագը վհնց, Ձեռ տեսել, անուշ չնա արել, Ձուր:

Հապա Դարալագյազի են ճրագի պես վառվող յո՛ւղը. մի փլավ արա, մի քաշովի գցիր. նրա տեղով մեկ համ ու հոտ՝ են յեղածոր, խնկակոշտուկ հորած պանիրը, մի տաք-տաք լավաշով կոլոլած ատամիդ դիր ու ճմուռ, դեռ չեմ ասում Ղազար-Դիլիշանի մոթալը կամ թե Լոռու են հոլանդականը, վորի ձենը մոսկոֆներիցն է գալիս: Մի կեր, ընկեր, մի անուշ արա, վոր ասեմ բերանիդ համն ու հոտը գիտես: Ախր, եղ բոլոր բարիքը մեր լեռնաստանի խոտից ու ծաղկից, ողից ու արևից, քչքչան գետաղբյուրներից բղխած կաթն է տալիս,—մեր կաթնամթերքներն են դրանք, մեր կաթնագործությունը, մեր ժողովրդական տնտեսությունը:

3. ԳՈՐԳԱԴՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆ

Բաս իսկի եղ սարի գյուղերում հորքերից, մորքերից, նանուց ու տատից չունենա, վոր մի որ, բարի բարելիսին, վոտքդ շեմքին դրած ու չդրած՝ ճտովդ ընկնի, են յերեսիդ մը՛ռչ, են յերեսիդ մը՛ռչ, այ դու բարով յեկար, հազար բարով յեկար, ջանս քեզ մատաղ, ցավդ առնեմ, յես ի՞նչ գիտեմ, ել ինչ-ինչ մեղրալեզու բաներ, ու, վերջն ել՝ «Աղջի, Ծուշան, ի՞նչ են դքվել կանգնել փետի պես, տո բեր ե, են գործածդ ազիդ գորգ ու կարպետդ դուրս

բեր, ել վոր որվա համար են պահել, տնաշենի աղջիկ, խի՞ վոր, դրանցից ել ավելի գլուխ հյուրի աչք ունիս...»: Եղ ասելն ե: Մեկ ել տեսար Ծուշանը կրակ կտրած ծաղն իրար տվավ, բոպեյական դուրս բերեց ու վոտներիդ տակոփն արավ կարպետ, ի՞նչ կարպետ, գորգ, մերդ մեռնի, ի՞նչ գորգ: Կարծես գարնան են վառվռուն արևին Ալագյազի կամ Լավարի ծաղկափթիթ կրծքից հենց են բոպեյիս պոկ տվին, վոտներիդ տակոփն արին. ծաղիկ ծաղկի հետ ե խոսում, խոտ խոտի հետ ձիտ անում, գուշն գուշնի հետ խաղում—չված՝ խեղճամաղ են լինում:

Վա՛յ ե, վոր մի յերկու քաղցր խոսք ասացիր, գովք արիր, մեկ ել տեսար, դուռ ու դրկից, հարևան հարս ու աղջիկ վրա պրծանա:—Մեկն իր գորգն է բերում, մյուսն՝ իր կարպետը, նա իր նախշուն գուլպան է դեմ անում, են մյուսները իրենց շալն ու շարֆը, ջվալն ու խուրջինը, յես ինչ գիտեմ, հազար ու մի՛ նուրբ գուշն-գուշն, անտիկա բրդե գործվածքներ, վոր ինչ ե, քեզնից գովքի մի խոսք լսեն, սրտները ուրախանա: Եղ ել, ընկեր, մեր գործվածքեղենները, մեր գորգագործությունը, վոր դրսի աշխարհում անուն ունեն: Դրանք ել մեր ժողովրդական տնտեսությունն են:

4. ՀԱՅԱՅԱՆՔՍ

Հապա ի՞նչ կասես դաշտ ու հովիտ, լանջ ու ձոր կալած՝ մեր հացացանքսի ծփուն, վոսկեգոծ արտերին: Յեղվարդ-Ալափարսի, Բջնի-Սողակի են գալգալուր, Կոտայքի կամչատկան ու սպիտակահատը, Ծիրակի կարմրահատը, Ղազար-Դիլիշանի խոփուկն ու վեցաշար գալիս, Ծաղկաձորի հաճարը, Նոր-Բայազետի և Աբարանի սորոկն ու կտավհատը, մեր առվույտն ու կորնգանը և ալլն և ալլն: Դրանք ել մեր դաշտային տնտեսությունն են, մեր հողագործությունը—ելի մեր ժողովրդական տնտեսությունը:

Իսկ Արարատյան դաշտի բուսական աշխարհը տեսել են, ընկեր: Ձեռ տեսել՝ շրջիր ու տես:—Այս դաշտն է մայրը մեր բուսական հարուստ տնտեսությունների, նրանց հանգիստարանը:

Են հսկա, ալիոր Մասիսի, են լայնանիստ վեհատեսիլ քառա-գաղաթ Արագածի, են կուրծքը պատռած Արայի լեռան գիրկը մտած այս դաշտը Կոտայքի սարահարթն ել Աղմաղանի բարձունքներով թիկունքն առած, Արաքսն ու իր ձախ վտակներ՝ Սև Ձուրը, Քասախը, Հրազդանը, Ագատ գետը իրենց բազմաթիվ ջրանցքներով ու առուներով խտիտն առած, վոտգվելով ու ցողվելով՝ այս դաշտը մի տես, ի՞նչպիսի բուսական հարուստ մշակույթների հանգես բաց կանի առջև:

5. ԲԱՆՋԱՐԱՅՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Մի տես, վոնց զարնան վոչխար ու այծի, զառն ու ուլի նման մակաղել, մղղել՝ թափվել են ամբողջ դաշտով մեկ՝ են սաթի պես դեղին, մեղրածոր դուրման, սեխն ու ձմերուկը, վարունգն ու զգուժը, կաղամբը, մարջան պամիդորը, սև սաթի բադիմջանը, կանաչ-կարմիր տաքտեղը, բողկն ու բազուկը, գազարը, բամբակն ու լոբին, վոսպն ու սիսեռը... Ել ինչ համեմունք, բանջարաթերեր ու բանջարներ ասես, վոր չգտնես: Այս բոլորը, բոլորը, ընկեր, մեր բանջարաբուծության բերքերն են—գարձյալ մեր ժողովրդական տնտեսությունը:

6. ԱՅԳԵԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆ

Հապա մեկ են ծառապողին, այգեկուծին դուրս արի Յերևանի պարտեզներն ու այգիները, Քանաքեռ, Նորք, Ավան. մի անցիր եջմիածին, Աշտարակ, Ոշական, վոտըդ Դվին Արտաշարի կողմերը դիր:

Մի տես եգ տեղերի թթին ու կեռասը, բալին, են ծմակ կապած ծիրանիքը՝ թթու-թթու ժպտուն շալլախը, նշածիրանը, մեղրածոր աղջանաբաթն ու խոսրով-շահին, մի թափահարի, խշշալեն վեր բեր ու անուշ արա, ել չեմ ասում ասանձն ու խնձորը, սալորն ու դամբուլը, թզին ու նոնին, տխին ու ընկուղը, նշին ու փշատին, սերկևիլն ու գեղձին: Եգ գեղձին, գեղձին, դրա են համն ու հոտը, գույնը. դեռ հեռվից-հեռու՝ քիթդ ու քիմքդ խտիտ են գալիս, աչքդ հորանց գնում:

Կոնսերվի անունն ել խոմ վողջ Կովկասում, Ռուսաստանում հարցրու:

Հապա խաղողը, խաղողը: Մի մտիր մեր եգ այգիները: Են արշալուսին կամ վերջալուսին հեռվից-հեռու մի մտիկ տո՛ւր, մի աչք ածիր: Կարծես այգիներ չլինեն առաջդ փոված, այլ՝ փաթթած, վառվառն կանաչի մի-մի ծփուն լճակներ, չորս բոլորից ել ծառերը պսակ կապած կարոտով, կուացել, կարծես ցողվել, փարվել են ուզում:

Իսկ են վազերը՝ յերամ կապած կարապների պես, թառ տված, քրքշել, փռվել են թմբերի կատարին շարեշար, կարծես լվացվելու, լողալու լինեն յեկած:

Իրենց են ճառած խոտոտտիկ-մոտոտտիկ վողկույզներն ել՝ վորը տերևների թափուտի մեջն ե մտել պահվել, վորն ել ստահակորեն թռած վազի կատարին թթշած կամ ճղներից ու վոստերից ճոճ ընկած, ես-են տերևի տակից բաց-խփիկ ճիկ-վիկ ե անում, և վոնց մի-մի բյուրեղ ու գոհար՝ հազար ու մի գույներով շողմամ, շողջո-

ղմամ... կանչում են. հազար ու մի նազանքով որո՛ր-չորո՛ր գալիս... խելքամաղ անում:

Եստեղ բերնի համ խարջուն, ենտեղ՝ աչքի ակն ու գոհար ասկա-րին ու չամչին, միքիչ հեռու՝ կախանի զարդ արվանը, շիրի-շիրին, իծապտուկը, մաղալին... կարող ես բոլորը թվել: Հով ու գովի, արև սովերի, համ ու բուրմունքի, գույների, հրձվանքի ու հմայքի մի աննման աշխարհ: Տեսնել ե պետք, բարեկամ, վայելել ե պետք:

7. ԳԻՆԵԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆ

Իսկ են դոշմը, սուճուխը, են ալանին:

Բաս մեր գինիքը. մեր կոնյակը, մեր ողին—են ջեջին, ջեջին, մեր սպիրտը: Գիտե՞ս, ինչ անունի տեր են. վողջ Ռուսաստանն ե հոլովում դրանց անունը, Խ. Միությունը, դեռ արտասանմանի շատ տեղերն ել գլխովը:

Ախր, գիտե՞ս, ինչ գորություն ունեն. Իսկի մի փորձե՛լ ես, իսկի մի տղկվե՛լ ես «գորս դու պատվիրեցեր»... Գիտե՞ս՝ ինչ արյուն են հուզում, ինչ կրակ են վառում ներսումդ:

Լեզու չունես՝ խմեցիր, բլբուլ դարձար. բաղաձայն ես, մի յերկու շակեցիր, արդեն ձայնավոր ես...

Մի տեսնելի՛ր դրանց ջրովն ընկած մեր վանեցի մարդ ու կնոջ—կառուց կացի տված իրար սիրաշահելիս.—«Քյա խորոտիկ, քյա նազանիկ, տյու վիրն ես... աշխարհ գիտի, ալամ գիտի, տյու իմն ես».—եսպես՝ մարդը կնկան: «Քյա խորոտիկ, քյա քյաքուլիկ, տյու վիրն ես... ալամ գիտի, աշխարհ գիտի, տյու իմն ես».—եսպես՝ կինը մարդուն:

Մենակ դս յե վոր: Յերկու վոտք ունես՝ մի յերկու «թաբլեցիր», վոնց վոր տասը վոտք ծախ առած լինես. ինչ դար, ինչ փոս, ինչ սար, ինչ քոլ—բոլորը հարթ՝ հավասար, վոնց վոր հափուռիդ մեջ:

Յերկու աչք ունես, մի յերկու կուլ տվիր, վոնց վոր աչքիդ ճրագ կապես—թեկուղ մութ խավարի մեջ: Մի խոսքով: Ախր, ընկեր, մեր խմիչքների վո՛ր մեկ գորությունից խոսես. հազար ու մի նազ ու նամաթ ունեն, հազար ու մի սազ ու սիմ:

Բաց մի բանից զգուշանալու յե, ընկեր:—Վայ մե, վայ մե, թե չափն ու սահմանն անցար—եսուր ես մեռել, թե սրանից մի տասն որ առաջ: Եղպես են մեր խմիչքները. չափն իմացար—խմաստության ջուր, չափը կորցրիր—գժի տուպրակ:

Արարատն ե պտկել ես դաշտի գլխին—մեր սարերի գլուխն ու պտակն ե նա: «Արարատ» գործարանն ե պտկել ես դաշտի

սրտին—մեր բոլոր խմիչքները իր թնի տակ ծվարած՝ մեր գինե-
գործութունը մեր ժողովրդական տնտեսությունների գլուխն ու
պսակն է դարձրել:

8. ԲԱՄԲԱԿԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆ

Հապա աշնանադեմին, իսկի չի պատահել բեզ, ընկեր, վոր
վորաքի եզ դաշտովն ընկնի, ու նրա բամբակի հանդերը առաջդ
յեկնեն. բամբակենու թփերը կարծես նորահաս գարնան ծաղկա-
զարդի յեղած, ձյունի պես փայլուն բմբուլիկ-թմբուլիկ բաց-փրթուկ
կնգուղները սիրագործով թխսերի նման, իրենց թեքերին ու կատար-
ներին առած՝ կողք-կողքի թառ տվել նստել են արտերի յերկա-
բությամբ մեկ. իսկ յերիտասարդ ու պատանի, հարսն ու աղջիկ,
կին ու մարդ խումբ-խումբ մեջները թափված հարավի արևի տակ,
խինդ ու ծիծաղն յերեսներին, կարծես սեյրի դուրս յեկած լինեն:

Մի կողմից քաղում-փնջում են բացված կնգուղներից բամ-
բակը, մյուս կողմից ձեն-ձենի տված, «Չիգլարս դադ ես արել,
սարի ջեյրան, ոյ, ոյ, սարի մարալ, ոյ, ոյ...» յերգում, սեր կա-
պում...

Դա մեր Հայաստանի են գովական բամբակն է, վորին պլշած
աչքերով են հսկա Ռուսաստանի քո բանվոր յեղբայրը կարոտով
սպասում է. աջ ձեռքով դու բամբակդ մեկնեցիր նրան, ձախ
ձեռքով դու նրանից քո հացդ ու հագուստդ ես ստանում:

Դա յեկ մեր բամբակն է, մեր բամբակագործությունը՝ դարձյալ
մեր ժողովրդական տնտեսությունը: Գնահատիր այդ բանը, ընկեր,
հեղափոխական մեծ ժողովրդի զավակի հետ քո աշխատանքի կապի
ամենաուժեղ ողակներից մեկն է դա:

9. ՄԵՂՎԱԲՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Բաս յես վոնց կարող եմ, ընկեր, լուսթյան տալ մեր մեղուն
ու մեղրը: Մեր են արծաթի, աչքի արցունքի պես ցոլուն ծոր
մեղրն ասեմ, թե լուսաթաթախ խորխոխները, վոր մի մտքովդ բե-
րիլ թե չե, ջուրը բերանովդ վազ ե անում, պռոշներդ լպստին
տալիս, վոնց վոր, դրուստ, բերանդ մեղր առած լինես:

Տեսնողներն ել մտածելիս լինեն, թե ես տնաշենը ինչ անուշ
բան լինի ուտելիս, վոր լեզուն պռոշներով չաղաց ե անում: Բայց
դե, ինչ մեղր, ինչ բան: Հենց ենպես:

Ասենք թե, խեղճ դու, մեղրի են համն ու հոտը, տեսքը դու
ինչ կարող ես իմանալ: Եզ բանը դարալագյազցուն ե տված, մա-
նավանդ են լոնդի լուսեցուն ու փամբակեցուն, անվաղ դադախե-
ցուն...

Մի տես, վոնց են մթնշաղին, դեռ հլա ծեզը չտված, անվա,
անհաց, մեղվանոցի թուշին պուպուզի արած, մեղրի խորխոխը
հափռել՝ քլուում է, վոնց ե քլուում, կարծես սեպտեմբերի կիսին
խաբը վազի վրա պրծած յերևանցի լինի կամ թե չե դարաբազ-
ցի՝ լերկար ժամանակ թափանով խրոված չկերած, գլեռով եղած:

Բանից անգետ ու անտեղյակ մոտենում ես ու՝ «Բարի լիս,
Գեղամ, ինչ կա ես մթան, եզ ինչ խշշոց ե, արջը խոմ վրա չի
տվել տղու»...: Տեսար ձեռքը ողի մեջ «չե» թափահարեց ու՝ «Սո,
ո, սո, սո, վելի... ասի՝ մթիքա նհար անեմ»... քլուելով պատաս-
խանում ե քեզ: Իրար վրա չարացած ժամանակն ել՝ «Այ, մեղրի
շանեն առա ու գլխովդ յեկա, ձենդ»... կարծես գետնին վեր գցած
անարժեք ցախի մի կտոր լինի:

Ասենք թե մեղադրել ել չի կարելի: Դրանց աշխարհը մեղվի
ու մեղրի աշխարհ է: Մեկ գարնան են ձվածեղ ժամանակ մի
վորաքի դրանց աշխարհով պետք ե ընկնի, վոր տեսես, թե ինչ-
պես ես սարի լանջին, են ծմակի խորքում ես ու են ձորի մեջ, աղբրի
գլխին, առվի կամ գետի ափին կամ թե հենց դռանն ու պարտեզ-
ներում մեղվի փեթակները վոշխարի հոտի պես կողք-կողքի մա-
կաղել, նստոտել են ու աչքիդ կարմրին, կանաչին, ձերմակին
տալիս:

Մեղուն սար ու ձոր, դաշտ ու արտ, թփուտ ու ծառաստան
առել բռնել ե. ես ծաղկին տղղ... են խոտին վզդ, ես ու են թփին
ու ծառին կիտված, յեռուզեռի մեջ, դը՛ն, դը՛ն, գը՛մ, գը՛մ,
հավաքում հա հավաքում, կրում հա կրում ե: Դե, ինչ ասել կուզի,
վոր ես մեղուն ու իր մեղրն ել դարձյալ մեր ժողովրդական
տնտեսությունն է:

Խի վոր: Մենակ դրանք են մեր ժողովրդական տնտեսու-
թյունը, մեկն ե, յերկուսը, յերեքը, վոր ասեմ պրծնի: Բաս
նւր գնան մեր շերամապահությունը, մեր կաշվեգործությունը, մեր
հանքային հարստությունները՝ մեր Ղափանի ու Ալլահվերդու պղնձի
հանքերը իրենց արծաթով ու վոսկով, մեր անմշակ աղահանքերը,
ծծմբահանքերը, պեմզան ե այլն:

Յեվ այլն եմ ասում, վորովհետև շատերը դուրս մնացին այս շա-
րանից, իսկ թե քանիսը դեռ նոր կարող են ստեղծվել, այդ մասին
ել չեմ խոսում:

ՀԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ

ՆՊԱՏԱԿԸ

Մակայն այս շարանն ել բավական ե ձեզ, բանվոր ե գյուղա-
ցի ընկերներ, վոր դուք տեսներ, թե նախկին տեր ու տնօրեն-

ների շնորհիվ մեր այժմ կիսավեր ու փոքրիկ հայրենիքը, մեր կիսաբնաշինչ, բոկոտված ժողովուրդը անտեսական ինչպիսի հնարավորությունների առաջ են կանգնած:

Դուք եք այժմ այս յերկրի ու այս ժողովրդի տեր ու տնօրենը: Ձեր ձեռքին է նրա պատմական բախտի դեկը, դուք եք նրա նոր կյանքի կերտողը—և բոլորը աչքերը հառած՝ ձեզ են սպասում: Մեկի՞ մուրճը ձեռքին, գործարանի շեմքին, մյուսը՝ մանգաղը ձեռքին, հողի վրա կանգնած: Յերկու սպասելիք ունի մեր յերկիրը ձեզնից.—

Համաշխարհային և քաղաքացիական պատերազմները մեր անտեսություններից շատերը կործանեցին, շատերին ել ծանր վերքեր ու խոցեր հասցրին:

Դուք եք, վոր պետք է վերականգնեք նրանց, բուժեք հասցրած վերքերն ու խոցերը: Այս նախ:

Յերկրորդ՝ նախկին տերերը այդ անտեսությունները տանում էին թեկուզ ձեր կոշտած ձեռքերով ու կորացած մեջքերով, սակայն վոչ ձեզ համար, այլ իրենց՝ անհատների ոգտին—Բարսեղի, Կիրակոսի, Մարկոսի... յերջանկություն համար: Տանում էին, հին պապենական հասկացողություններով ու փորձով, հին գործիքներով ու մեթոդներով, սև՝ ձեռքի աշխատանքով:

ՆՈՐ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ ՅԵՎ ՆՊԱՏԱԿԸ

Այլ խնդիր է դրված մեր առաջ:

Դուք պետք է թոթափեք ձեզնից հնություն փոշին: Տնտեսություն, աշխատանքի կազմակերպության մեջ, գյուղացի և բանվոր ընկերներ, դուք պետք է վորոնեք և հետապնդեք վոչ անհատական, այլ կոլեկտիվ շահ ու նպատակ—մեկը շատերի, ամենքի համար, շատերն, ամենքը մեկի համար. պետք է ձուլվեք աշխատանքի կոլեկտիվ միջոցներով:

Միասնական նպատակ, միասնական մեթոդներ և աշխատանք: Ձեզ, ձեր սև, ձեռքի աշխատանքին պետք է փոխարինեն մեքենաները, և ձեզ անհրաժեշտ է զինվել ժամանակակից գիտություն և տեխնիկայի փորձով ու մեթոդներով:

Բայց գիտություն ու տեխնիկայի բարիքների տեր լինելու համար ձեզ ուսում է հարկավոր, իսկ ուսման համար նախադուռը գրագիտությունն է, վորից դուք զուրկ եք: Գրագիտություն և ապա ուսում, գյուղացի և բանվոր ընկերներ,—ահա ձեր առաջին անելիքը, վորով դուք կվերականգնեք ու կծաղկացնեք մեր յերկրի անտեսությունը:

Յերեք նամակ

1920 թիվն եր: Քաղաքացիական կռվի ալիքները տարածվել էին յերկրի բոլոր ծայրերը: Խորհրդային Ռուսաստանի Կարմիր բանակը կատաղի կռիվ եր մղում սպիտակ գվարդիականների դեմ: Հեղափոխական բանվորությունն ու գյուղացիությունը մի կողմից, հակահեղափոխական բուրժուազիան ու սև հարյուրակները մյուս կողմից վճռական և վերջնական պայքարի էին յելել: Լինել-չլինելու հարցն եր վորոշվում յերկու կողմի համար ել:

Ողեստա քաղաքն ել սոսկումի և տագնապի որբեր եր ապրում: Նա անցնում եր ձեռքից ձեռք: Փոքրաթիվ հեղափոխական մարտիկներն առժամանակ ստիպված են լինում թողնել քաղաքը և նահանջել: Սպիտակ գվարդիականները մտնում են քաղաք: Նրանց հաջողվում է ձերբակալել տասնյոթ հեղափոխական բանվոր և գյուղացի և յերեք կին:

Ձերբակալվածներին սպասում եր բանտի մութ նկուղը: Տանջանք, ծաղր ու ծանակ, ծեծ ու ժանվան սպառնալիք թափում են ամեն որ նրանց գլխին: Վերջապես կարգում են նրանց դատավճիռը: Մահվան դատապարտվածներին մեջ են նաև յերեք հերոսուհիները: Հեղափոխական աղջիկները հանգիստ են և անվրդով: Նրանք հպարտ իրենց կատարած վեհ գործով՝ պատրաստվում են հերոսաբար դիմավորելու իրենց դատավճիռը: Յեվ ահա բանտի նկուղի ազատ լուսի տակ իրենց վերջին գրավոր հրաժեշտն են ուղղում ծնողներին և ընկերներին:

ա. ԸՆԿ. ԻԴԱՅԻ ՆԱՄԱԿԸ

Միլեյի ծնողներ,

Քսանչորս ժամից հետո ինձ կախելու յեն: Հեռանում եմ կյանքից լի գիտակցությամբ, վոր կատարել եմ պարտքս հեղափոխության առաջ: Ձկարողացա շատ բան անել, բայց և այնպես խորը համոզված եմ, վոր «17 մարդու» գործն ավելի մեծ նշանակություն ունի հեղափոխության համար, քան նրանցից իննի մահը:

Միլեյի քույրիկ, մի՛ մտածիր իմ մասին. յեղիբ իսկական հեղափոխական, հանգստացրու մայրիկին: Կտակում եմ քո փոքրիկին կատարել հեղափոխական ասպարիզում այն, ինչ վոր յես չկարողացա անել: Շատ աշխուժ եմ, զարմանալի հանգիստ. վոչ միայն յես, այլև իմ բախտակիցները: Յերգում ենք, զրույց անում քաղաքական խնդիրների մասին: Յերկու շաբաթվա բանտարկությունից հետո հանկարծ ինձ ազատ ղգացի: Յես թեև քսան տարեկան եմ, բայց

կարճ ժամանակամիջոցում շատ ապրեցի: Այժմ իմ միակ ցանկությունն է, վոր դուք վերաբերվեք դեպի իմ մահն այնպես, ինչպես յես եմ վերաբերվում—թեթև և գիտակցաբար:

Մնաք բարով, կեցցե կոմսոնիստական հեղափոխությունը:

Իդա Կրասնոշոկինա

բ. ԸՆԿ. ԴՈՐԱՅԻ ՆԱՄԱԿԸ

Պանծալի ընկերներ,

Յես մեռնում եմ ազնիվ կերպով, ինչպես ապրեցի կարճատև կյանքիս ընթացքում: Ութ որից հետո կլրանա քսանյերկու տարիս, իսկ այս յերեկո ինձ գնդակահարելու յեն: Յես չեմ ցավում իմ կարոտսը: Ցավում եմ միայն, վոր քիչ բան եմ արել հեղափոխության համար: Միայն այժմ են ինձ գիտակցական հեղափոխական համարում և կուսակցական աշխատավոր: Դրա համար ել չեմ ցավում այսպիսի վախճանի համար: Ձե՞ վոր յես մեռնում եմ իբրև ազնիվ կոմսոնիստ:

Բոլոր դատապարտվածներս ել շատ վայելուչ և աշխուժ ենք պահում մեզ: Այսօր վերջին անգամ լրագրի կարդացինք. մեր գործը շատ հաջող է: Շուտով, շուտով ամբողջ Ուկրաինան ազատ կըլնչի և կսկսի նոր, ստեղծագործական աշխատանք: Ցավում եմ, վոր չեմ մասնակցելու այդ աշխատանքին: Համբույրներ իմ ամենահին ընկերոջը—մայրիկիս:

Մնաք բարով: Կեցցե կոմսոնիզմը:

Դորա Լյուբարսկայա

գ. ԸՆԿԵՐ ՊՈԼՅԱՅԻ ՆԱՄԱԿԸ

Սիրելի ընկերներ,

Կյանք ենք ունենալու միայն քսանչորս ժամ, բայց չենք ցավում և հոգով չենք ընկճվում: Մեռնում ենք լի գիտակցությամբ, թե այն արդար գործը, վորի համար մենք զոհվում ենք, շուտով հաղթանակելու յե: Լիանույս ենք, վոր մեր մահն ապարդյուն չի անցնի, բանվորությունը կտեսնի, թե ինչ բերեց իրեն կամավորական բանակը:

Մնաք բարով: Կեցցե կոմսոնիզմը:

Պոլա Բարկ

Ստեփան Շահումյանին

Աչքերդ կապույտ յեթերի նման

և հոգիդ շուշան,

սիրտդ խորունկ ծով, աղնիվ, աննման,

ընկեր Շահումյան:

Ձայնդ զանգակի վսեմ մի դողանջ՝

թափանցել գիտեր

և վոգեորել շեշտով իր սքանչ

վհատած սրտեր:

Խոսքդ չեր լոկ խոսք, այլ պատգամ հզոր,

կայծակնող ու վառ,

թշնամիներդ դեռ մինչև այսօր

քեզնից դողահար:

Դու հո չմեռար, նորից կյանք առար

և հաղթ քո մահով

ծլեց ու աճեց մի նոր գաղափար,

սփռեց աշխարհով:

Ըմբոստի մահը

Անտառը հուզված էր, հուզված մեծապես:

Խուլ, գայլազին մի շշուկ գրավել էր նրան:

Հսկա կաղնիները բուռն շարժումով կռանում էին դեպի հացենիները, թեղին ու լորին վրդովված՝ շշնջում էին: Թփերն անգամ, անձոռնի բաղեղներով գալարված, վոտները ճահճի մեջ, գաղջ հողի վրա պառկած՝ անհանգիստ էին... Անտառն ամբողջ հուզված էր:

Անտավոր մի դեպք էր տեղի ունենում այդ բազմադարյան աշխարհում, ուր ծառերը մինչև այդ աճում էին, մեռնում, գիշության մեջ բորբոսնում, պարազիտներով լցված, բաղեղներով կաշկանդվում, և ուր բոլորը գոհ էին, վոշնչի չէին ձգտում:

Բայց ահա մի որ ծառերից միջանիսը պատռել էին ամեն պատուտակ, անցել ամեն ճահճ և արմատները փոխանակ, ըստ վաղեմի ավանդության, ձորնիվար իջեցնելու, սկսել էին լեռնիվեր պարզել: Այդ անտավոր էր, խիստ անընական, և ամբողջ անտառն իզուր չեր հուզվել:

Ի՞նչ... արհամարհել պապենական սովորութիւնը, թողնել ճահիճն ու ձորը, ճգնել ազատվելու պատուտակներին և, վոր գլխավորն է, դեպի լեռը մագլցել: Ինչի՞ նման էր այդ:

Նոր ծառերը, սակաւն, անվրդով, անդգա կարծես այդ բոլոր հուզման առաջ, անցել էին գծված սահմանը, գնում էին դեպի վեր՝ վոստանելով ժայռերի վրայից, արհամարհելով արգելքները, պատուելով հողի կուրծքը:

Այդ ամբողջ նոր ճյուղավորութեան ծալքին սկսել էր ծնել մի առողջ, առուցգ և հպարտ վոստերով ծառ, վոր վեսութեամբ նայում էր արևին, իր վոտաների տակ փոփած հին անտառին և իր հպարտ շարժումով կարծես ծաղրում էր ճահճի մեջ ապրող հին ընկերներին:

— Դարձե՞ք, խելագարներ, — գոչում էին հները:

— Խենթացել են, — գոռում էին կաղնիները:

— Կվոչնչանան, — շշնջում էին թփերը:

Իսկ նոր ծառը բարձրանում էր, անդադար բարձրանում և բոլոր այդ ազմուկի վրա ժպտում ու զվարճանում:

— Բայց այդ ուր էս գնում մոլորված, — կանչեց վերջապես մի հակա կաղնի, — Ի՞նչ գործ ունես այդ բարձրութիւնների վրա, ուր իշխում է սառնամանիքը, ուր քամին սոսկալի յե, ուր ջուր չկա, և ուր ժայռերը կոշտ են, ճանապարհը դժվար...

— Բարձրանում եմ, — ժպտաց նոր ծառը:

— Բարձրանում ես, — ապշեց մեծ կաղնին. — խենթ, Ի՞նչ կա բարձրանալու մեջ, յեթե վոչ՝ միմիայն կորուստ: Ավելի լավ չէ, վոր իջնես դեպի ձորը, գետակի ափը, ուր սովեր կա, առատ ջուր, անդադար հող, և ուր քամին անդոր է, կայծակն՝ անհասկանալի...

— Բարձրանում եմ, — համառեց ծառը և մի բույս իսկ կանգ չառավ:

— Դու կվոչնչանաս, — կանչեց ծառը:

— Բարձրութեան վրա...

— Կայծակին զոհ կլինես:

— Լեռների ծալքին...

— Դու անոթի կմնաս, ծարավ, պապակված:

— Բայց բարձր կլինեմ...

Ու բարձրանում էր, անհագ բարձրանում:

Ամբողջ անտառն այժմ լուռ, դողդոջուն, դարձած դեպի բարձրացող ծառը, սրտատրոփ դիտում էր նրա քայլերը, ուրախանում նրա հաճախ ապարդիւն ճիգերի վրա, չարամտորեն ժպտում, յերբ նա մի խոշոր ժայռի դեմ էր առնում, և նենգամիտ, կծու խոսքեր նետում, յերբ ծառը պապակված ու հոգնած կանգնում էր շունչ առնելու:

լու, և կամ յերբ քամին զորեղ տարուբերում էր նրան այս-այն կողմ, ծռում, գետնին էր քսում, կամ տերևներն ու ճյուղերը միմյանց խառնելով՝ գլխին դիզում...

Փչում էր քամին, այրում էր արեւը, անձրենն ու հեղեղները թրջում էին նրան, ամպերը գլխին վորոտում, փոթորիկը նրան ժայռ-ժայռ խփում, կայծակը նրա շուրջը շանթող գծեր պարզում. — և սակայն ժայռը համառ, անդրդվելի՝ յեղնում էր, յեղնում և մշուշոտ, բարձր կատարների ձգտում...

Յեվ յերկան, տանջվելուց հետո կես ճղակոտոր, տերևները կորցրած, հոգնած, ուժասպառ, խաղալիք քամիների, վորոտումների տակ, կայծակի շանթերի մեջ, անձրեններով թրջված հասավ բարձր կատարին:

Այժմ նա մշուշը ցած էր թողել ճահիճների մեջ մնացած իր ընկերներին ծածկելու, այժմ նա դեպի արևն էր տարածում իր թևերը, բայց այժմ քան յերբեք՝ նա մենակ էր, անընկեր, հեռու գետակից, հեռու ձորակից:

Յեվ չէր ափսոսում: Այդտեղ, բարձրութեան վրա հանգստացած, գմայլում էր նա հեռավոր հորիզոնով, փայլուն արևի տակ վողողված լեռների կատարներով:

Անձրեւը նրան ջուր էր տալիս, լեռան հողը՝ անունդ: Այդտեղ նա յերազում էր մի նոր, բարձր կանգնած սերունդ ստեղծել, բռնել կատարը, արևի լուսին մոտ լինել, ամպերի խոնավութեանից հեռու կենալ և ճահճային աշխարհից միշտ ազատ մնալ:

Իսկ ցածի անտառը նայում էր դեռ նրան ծիծաղելով, նայում էր մենավորին, խենթուկին ու ասում.

— Կվոչնչանա. կայծակը կփշրի նրան. քամիները կկործանեն:

Փչում էին քամիները, կոտրատում ճյուղերը, ցրվով տալիս տերևները. գալիս էր անձրեւը, մերկացնում նրա ճկուն արմատները, հեղեղների տակ վողողում. գալիս էր և կայծակը, աղմկում, վրժում, շրջակա ժայռերը ցնցում, այս ու այն թփին այրում սևացնում և հոխորտում ծառի վրա:

— Հանդուգն, ուր էս յեկել ինձ մոտ, կայրեմ քեզ:

— Այրիր, — ասում էր ծառը — կայրվեմ այստեղ, բայց կայրվեմ բարձրութեան վրա...

Այդպես էլ յեղավ:

Մի չարագուշակ, փոթորկալից գիշեր քամիները ճղակոտոր արին ծառը, հեղեղը մերկացրեց արմատները, և այրող, նախանձոտ կայծակը յեկավ վժժալով ու նրա կրծքին խփեց...

Ծառը բռնկեց, սկսեց այրվել:

— Այրվում ե...—բրբջաց ներքնից ճահճային անտառը:
— Նրա վերջն այդ եր,—ասում էյին թփիկները:
— Տեսար, հանդուգն արարած,—կանչեց մեծ կաղնին,—մեռ-
նում ես այժմ ահա...

— Բարձրության վրա...—մրմնջաց ծառը:

Յեվ խոր ու խավար գիշերվա մեջ նրա բոցը փայլում եր հեռ-
վից մի կրակոտ առողի նման: Ճարճատում եր նա, ծուխ-մուխ
արձակում, և հողը նրա շուրջը կարծես տեղ եր բաց անում ըն-
դունելու իր ծոցի մեջ նրան, վոր բարձր ձգտեց և բարձրության
վրա լի մեռավ...

Մեռան՝ չկորան

Ինչպիսի հերոս ընկերներ մեռան,
մեռան, չկորան...
կրակն եր ցայտում նրանց աչք-ուներից,
շանթը շրթուներից,
յերբ խոսում էյին ծով ամբոխի մեջ
վիշտ ու կարիքից:
Վրեժի, ցասման հրով բորբոքված՝
նրանք բեմ յեկան,
և բեմը դարձավ արյունով ներկված
զոհերի սեղան...
Ինչպիսի հերոս ընկերներ մեռան:
Այսոր բանտերում, վաղը՝ աքսորում,
մյուս ո՞ր՝ կախաղան
հանելու համար, դահիճը դաժան
կացինն է սրում:
բայց հերոսների շուրթերից սեղմված
նզովը չեր լսվում:
բաժակն են ըմպում վերածնության
սյուններին կախված
ու հիմնը յերգում հեղափոխության՝
հպարտ, չհաղթված...
Ինչպիսի հերոս ընկերներ մեռան:
Հեյ, ազատության անպարտ զինվորներ,
դուք, վոր անխուռն
ներկեցիք փողոց ու գործարաններ
ձեր տաք արյունով,

նույն վայրում այսոր ջահել-շիվաններ
ըմբոստ շարքերով
ձեր գովքն են անում...ձեր թափված արյամբ
սնվում, ամրանում...
և անմահներիդ յերդվում են անվամբ
ու հպարտանում,
վոր դուք, հիրավի, պատվով, վեհությամբ
ձեր գործը տարաք,
մեռաք—չկորաք:

Կամո

Սյա անունն է կրում այն հեղափոխական հերոսը, վոր տասնև-
չորս տարեկան հասակից սկսած իր կյանքը նվիրել եր բանվոր
դասակարգի ազատագրման մեծ գործին:

Նա չեր կարող հեղափոխական չլինել. այդ եր նրա կոչումը,
նրա բնավորության, խառնվածքի թելադրանքը: Հանգիստ, խաղաղ
կյանքը նրա համար չեր. ընդհակառակը, կռվելը, հեղափոխությունը,
վտանգը նույնքան անհրաժեշտ էյին նրան, վորքան ողջ մարդու
համար, շուրը ձկան համար: Կամոն՝ վաղուց եր դեպի վտանգը
ձիշտ ախպես, ինչպես թիթեռը դեպի ճրագը:

Կամոյի կյանքը կազմված է աննկարագրելի սխրագործու-
թյուններից ու արկածներից և նման է կինեմատոգրաֆիական մի
վեպի:

Բանտ, տանջանք, աքսոր, փախուստ բանտերից, պարտիզա-
նական կռիվ—ահա Կամոյի կյանքը:

Ո՞վ կարող է ունենալ նրա անհողողդ կամքը, տոկունու-
թյունը, ճարպկությունը, անվախությունը:

Սովորական բան եր նրա համար ուժերը պատրաստելը, կա-
զակների գործառնների վրա հարձակվելը, կամ հինգ փթանոց ուժ-
բերով լի չեմոդանը ձեռքին գանազան տեղեր շրջելը:

1907 թվի հուլիսյան առթ ուրբին եր, Թիֆլիսի Յերևանյան
հրապարակում: Ռուսերի պալթոցը մեկը մյուսի յետևից շարժվել եր
պետական բանկից փող փոխադրող զինվորներին. կազակն իր ձիու
հետ սպանված տապալվեց գետին, իսկ Կամոն 250 հազար ռուբլին
զրաված՝ անցավ կառքով սպալի զգեստ հագած, պատառնանելով
հանդիպող զինվորներին բարևներին: Յեվ այդ ամբողջ գումարը
զինու տակառի մեջ հասնում է Պետրոգրադ ու արտասահման՝ ծա-
ռայելու կուսակցական պետքերին:

Սակայն միայն այդ. քանի-քանի անգամ նա յերբեմն այս, յերբեմն այն տարազով ծաղկած կուսակցական հանձնարարություններ ե կատարել՝ հիմարացնելով իրեն շարունակ հետևող ցարական ազենաներին:

Բանտն ու աքսորը նրան չէին վախեցնում մազաչափ անգամ. նա հավատացած էր, վոր կփախչի, կազատվի. իսկ յեթե չազատվի, նա հանուն հեղափոխության պատրաստ էր անձը զոհել:

Բայց միշտ ել ազատվում էր: Հիշենք հենց նրա փախուստը Թիֆլիսի բանտից. ինչպես կոտորելով արտաքնոցի վանդակը, բարձրացավ շղթայակալ յերկու սափեն բարձրություն ունեցող քարե պատը, նետեց իրեն Գուռը և հեղեղված Գոթից, այն ել շղթայակալ, լողալով անցավ մյուս ափը:

Այդ խիղախ և անվեհեր հերոսը միևնույն ժամանակ անսման ձևացնող (սիմուլյանտ) էր: Յերբ ազատվելու ուրիշ հնար չէր լինում, նա իրեն խելագար էր ձևացնում: Պատմությունն այնպիսի ձևացնող դեռ չի տեսել: Յեվ այդ խնդրում նրան օգնություն էր հասնում նրա անասնման տոկունությունը. նա դիմանում և տանում էր ամենատոկալի դիվային տանջանքները:

Պատմում են հետևյալը. —

Պրովոկատորի մասնությունը Կամոն ուժերերով լի չեմոդանը ձեռքին բնկնում է գերմանական վոստիկանատուն Բերլինում: Յարական կառավարությունը պահանջում էր Կամոյին գերմանական իշխանությունից:

Կամոն ձևանում է խելագար. պատահաբար է վրայի հագուստը, ջարդում, կոտորատում բանտի կահ-կարասիքը, կրճատում ձեռքերի մսերը մինչև վոսկրը, փետում գլխի մաղերը...

— Վոչ, անհավատալի չե, — ասում է հոգեկան հիվանդությունները մասնագետ պրոֆեսսորը, — անկարելի չե, վոր առողջ մարդն իրեն այսպիսի տանջանքների յենթարկի: Նա անպայման խելագար է:

Յեվ Կամոյին տարան հոգեբուժարան «փորձերի» յենթարկելու: Ամբողջ յերեք տարի մնաց նա այնտեղ խելագարի վիճակում և այդպիսով մոլորեցրեց Բերլինի ամենահայտնի հոգեբույժներին:

Նա կամովին դարձել էր անզգա: Մախաթներ եյին ցցում նրա մարմնի մեջ, վոդնաշարը, աչրում եյին շիկացած յերկաթով ձեռների և վոտների ծալերը, բարձր աստիճանի ելեկտրական հոսանք անցկացնում մարմնի միջով: Կամոն անդրդվելի չե, նա տանում է այդ դիվային տանջանքները, նրա կամը նրան չի դավաճանում: Նա դիմանում էր այդ բոլոր տանջանքներին աներևակայելի, գեր-

մարդկային տոկունությամբ: Յեվ այդպես ամիսներ, տարիներ, հոգեկան հիվանդների, կատաղի խենթերի շրջանում...

— Անպայման խելագար է: Խենթ ձևանալ յերեք տարի՝ մարդկային ուժերից վեր է. — վճռեցին վերջապես պրոֆեսսորները և վորոշեցին ուղարկել Կամոյին Ռուսաստան վորպես խելագար:

Վերջին անգամ նրան այցելեց իր փաստաբան Կարլ Լիրկենխալը: Նա համոզված էր, վոր Կամոն խելագար էր խելագար է, և վախենում էր նրան մոտենալ:

Բայց Կամոն առանձին էր Լիրկենխալի հետ. ձևացնելու ել կարիք չկար. նա խոսեց իր փաստաբանի հետ առողջ մարդու լեզվով...

Լիրկենխալի ուրախությանը, մանավանդ զարմանքին չափ չկար:

— Ինչպես, դուք խելագարված չեք, դուք, ուրեմն, առողջ եք. այդ անկարելի չե, յերեք տարի շարունակ խելագար ձևանալ և առողջ մնալ — այդ վեր է մարդկային ուժերից:

Բայց Կամոյի ուժերից վեր չեք...

Կամոն արդեն Թիֆլիսի հիվանդանոցումն է, նոր «փորձերի» յենթակա:

Ասեղը խել էր նրա մեջքը և ասելի ծայրով ամենաբարձր աստիճանի ելեկտրական հոսանք թողել նրա մարմնի մեջ:

«Յամլե անասելի չեք, — պատմում է ինքը Կամոն, — մեջքս վառվում էր, և տապալած մսի հոտ բարձրանում... Դատախազը կանգնած դիմացս՝ լարված հայացքով դիտում ու նայում էր աչքերիս մեջ, չի՛ նկատի արդյոք ցավի մի նշույլ... Նա բժիշկներին չէր հավատում, ինքն էր փորձում: Յեռ նայում եյի նրա աչքերին անմիտ, բութ հայացքով և հռհռում ապուշին հատուկ ծիծաղով... Դատախազը թքեց, հայհոյեց ու գնաց»:

Յեվ այս դիվային տանջանքները տանում էր Կամոն հանուն հեղափոխության, հանուն բանվոր դասակարգի ազատագրման, վորի մոտավորապես հաղթանակի ամենամոլեռանդ հավատացողներից մեկն էր:

Սակայն հատորների նյութ է այդ «առասպելական» հեղափոխական մարտիկի կյանքն ու գործունեությունը, վիպական մի սքանչելի կերտված:

Բանվորուհու որորը

Մի լար, վորդիս, վոր չես լսում
եւ մայրական բաղցր որոր.
յես մեծ կուլի յերգ եմ հյուսում
որոցքիդ մոտ ամեն որ:

Դու լսում ես այնտեղ, դրսում
շաչ ու շառաչ, լաց ու կոծ,—
մեր արյունն ե այնտեղ հոսում,
ներկած և՛ տուն, և՛ փողոց...

Այնտեղ գնդեր խառն ու ցրիվ,
բանվոր գնդեր ահարկու,
բաջ մղում են մի մեծ կուլի—
աշխատանքի և վոսկու...

Այնտեղ վոսկին տեր-տիրական,
վորպես դահիճ դժնադեմ,
սուր ե պարզում մեր որական
թույնով շաղախ հացի դեմ...

Այնտեղ հայրեր, այնտեղ վորդիք
մի նոր կյանքի յեզերքում,
վորպես մի-մի հերոս մարտիկ
մահն են գրկում ու յերգում...

Յեվ թնդում ե յերգը անեղ
պատնեշների շարքերում,
վորպես լեռնից վազող հեղեղ,
վորպես վորտան ամպերում:

Այնտեղ ե մեր աչքի լույսը,
մեր ոջախի վառ ճրագ՝
հայրդ կուլում, սիրտն ալեհույզ,
սրտում և՛ թույն, և՛ կրակ:

Մի լար, վորդիս, վոր չես լսում
եւ մայրական բաղցր որոր.
յես մեծ կուլի յերգ եմ հյուսում
որոցքիդ մոտ ամեն որ:

Հունվարի 9-ը

Ձմեռվա մի սաստիկ ցուրտ առավոտ եր. 1905 թվի հունվարի
9-ին (22) Լենինգրադի բանվորական թաղերից ահագին ամբոխ եր
առաջ շարժվում: Առաջից տանում եյին թագավորի ու սրբերի պատ-
կերները. յետևից գնում եյին բանվորներ, բանվորուհիներ ու նրանց
յերեխաները տոնական հագուստներով:

Ո՛ւր եյին գնում և ինչո՞ւ:

Սովի ու կարիքն եյին ստիպել նրանց՝ սիրտ անել թագավորի
մոտ գնալ ու խնդրել, վոր իրենց պաշտպանի անպատկառ գործա-
բանատերերից ու վոստիկաններից:

Թագավորին ուղղած իրենց խնդրում նրանք գրում եյին.

«Թագավոր, մենք՝ բանվորներս, մեր կանայքն ու յերեխաները
և մեր ծերունի ծնողները յեկեւ ենք բեզ մոտ արգարություն ու
պաշտպանություն խնդրելու: Մենք ծայր աղքատության ենք հասել,
մեզ հարստահարում, ծանրաբեռնում են անտանելի աշխատանքնե-
րով, մեզ անպատվում, մեզ մարդու տեղ չեն դնում, մեզ ստրուկ
են համարում, վոր պետք ե միայն համբերենք ու լռենք: Այդ ել
արինք—համբերեցինք ու լռեցինք, բայց մեր աղքատությունը, իրա-
վունքներից զուրկ լինելն ու տգիտությունն ավելի յեն մեծանում:
Բռնակալությունն ու կամայականությունը մեզ խեղդում են, մենք
չնչասպառ ենք լինում. ել ուժ չմնաց, թագավոր, մեր համբերու-
թյունը կտրվում ե, հասել ե այն սոսկալի ըսպեն, յերբ մեռնելն
ավելի լավ ե, քան չտեսնված անարգանքներ կրելը»:

Յերկու հարյուր հազարից ավելի բանվոր-ամբոխ մոտենում եր
Ձմեռային պալատին:

Գնում եյին հանգիստ, առանց յերգերի, առանց կարմիր դրո-
շակների... Գնում եյին խնդրելու, աղերսելու...

Յեվ հանկարծ՝ համազարկ...

Առաջին շարքերում շփոթություն ընկավ. կարծեցին, թե ինչ-
վոր սխալ բան կատարվեց. շարունակեցին առաջ գնալ, նորից հա-
մազարկ: Ամբոխի առաջ յելան կազակներ՝ մերկացած սրերով, Ա-
դադակ բարձրացավ... Մեկն ընկավ կուրծքը վիրավոր... Մարդկա-
յին ծովը կանգ առավ... «Միթե չալտի հասնենք թագավորին, մի-
թե կրակում են մեզ վրա»,—չնչացին ամենքը:

Վոստիկանությունը քնած չեր. համազարկերն իրար հաջորդե-
ցին. տանյակներով ու հարյուրներով անմեղներ ընկան, ընկան
արյունլվա, միմիայն նրա համար, վոր պահանջելու փոխարեն հա-
մարձակվեցին խնդրել թագավորին իրենց ծանր լուծը թեթևացնե-

լու մասին... Ամբոխը շվարեց... Սկսեցին լեղապատառ փախչել, փախչել այդ սարսափից և արյունից, վոր թափեցին արքայի դահիճները: Թագավորի զորքերը «հաղթականորեն» շարդեցին խաղաղ լերեր:

Հինգ հազար հոգի վերավորվեց, հազար յերկու հարյուր տասնվեց հոգի սպանվեց. և այդ բոլորը մի ուրում, արյունոտ կիրակի որը, հունվարի 9-ին (22):

Լավագույն բանվորների հետ թագավորն այս ձևով հաշիվ մաքրեց:

Այդ որից բանվորները հասկացան, վոր՝ բանի թագավոր կա, նա միշտ բուրժուազիայի կողմը կլինի, բանվորն որ չի ունենա, պետք է գահից վռնդել թագավորին:

Տասն ամիս անց՝ ամբողջ Ռուսաստանում գործադուլ հայտարարվեց: Թագավորը զիջումներ արավ:

Նա թղթի վրա խոսքի ու ժողովների ազատություն տվեց, իսկ հետո խաբեց: Բանվորները հարկավոր չափով պատրաստված չեյին, ուստի շարգվեցին: Մոսկվայում դեկտեմբերին ապստամբեցին, բայց այս անգամ ել խեղդվեցին իրենց արյան մեջ:

Լենին

(ՎԼԱԴԻՄԻՐ ԻԼՅԻՉ ՈՒԼՅԱՆՈՎ)

Վլադիմիր Ուլյանովը ծնվել է 1870 թվի ապրիլի 10-ին Սիմբիրսկ քաղաքում: Նրա հայրը ժողովրդական դպրոցների տեսուչ էր և վայելում էր իր շրջանի ուսուցիչների ջերմ սերը:

Յերբ Վլադիմիր Իլյինն ավարտեց գիմնազիան, Ուլյանովների ընտանիքը ծանր հարված կրեց: Ալեքսանդր III ցարը գլխատեց նրա մեծ յեղբորը՝ Ալեքսանդր Ուլյանովին՝ նրա դեմ մահափորձ պատրաստելու համար:

Ընտանեկան այս վիշտը խորապես ազդեց պատանի Իլյինի վրա: Նա մտածում էր, թե ինչ միջոցներով և ինչպես կարելի յե ոգնել ժողովրդին, վոր նա ազատվի վոչ միայն ցարերից, այլ ամեն տեսակ ճնշումներից:

Այդ մտածումներով նա մտավ Կազանի համալսարանը ուսումը շարունակելու: Բայց մի ամսից հետո ուսանողական ցույցերին մասնակցելու պատճառով Վլադիմիր Իլյինը վռնդվեց համալսարանից և ուսման ընթացքն ավարտեց միջանի տարի հետո:

Վլադիմիր Իլյինը գործունեյության առաջին շրջանը 90-ական

թվականներին անցավ ուսանողական խմբերի մեջ: Յերբ նրան Կազանի համալսարանից արտաքսեցին, գնաց Պետերբուրգ:

Այն ժամանակ չկային բանվորական շարժման նվիրված մարդիկ, իսկ բանվոր դասակարգը դեռ նոր-նոր եր հաղորդակից լինում քաղաքական կյանքին:

Ու ահա պատանի Իլյինը 1—2 տարի հետո Պետերբուրգում առաջին բանվորական միությունն է ստեղծում, իր շուրջն է համախմբում բանվորական գործին նվիրված հեղափոխականների առաջին խումբը:

Կարճ ժամանակից հետո նա գրական ասպարեզ է յեջնում իր կեղծ անունով և կատաղի պայքար սկսում ճարտարագիտության դեմ:

Սրանց կարծիքով Ռուսաստանի գլխավոր ուժը գյուղացիներն են, իսկ բանվորները յերբեք չեն բազմանա այնչափ, վոր կարողանան տապալել ցարին:

Վլադիմիր Իլյինը պնդում էր, վոր հեղափոխական շարժման ղեկավարը պետք է լինի բանվոր դասակարգը: Նրա փայլուն հոգվածները գրավում էյին ընդհանուրի ուշադրությունը:

Բայց Վ. Իլյինը չի բավականանում գրական ասպարեզով. նա նույնպես, գուցե և ավելի, գործի մարդ էր:

Նա կազմակերպում է առաջին գաղտնի բանվորական գորեղ միությունը. գիշեր ու ցերեկ անց էր կացնում բանվորական թագամասերում:

Շատ չանցած, ցարական կառավարությունը Իլյինին ու նրա ընկերներին ձերբակալեց ու միջանի տարի բանտում պահելուց հետո աքսորեց Սիբիր:

Վլադիմիր Իլյինն ապրում էր հեռու ընկած Լենա գետի մոտերքը, վորից նա ժառանգեց իր յերկրորդ անունը՝ Լենին:

Սակայն բանտն ու աքսորը չեյին կարող ընկճել Լենինի նման մարդուն: Այդտեղ նա ավելի ամրապնդվեց իր մտադրությունների մեջ, իսկ վորպեսզի ժամանակն իզուր չկորչի, նա սկսեց թե ինքը սովորել և թե ուրիշներին սովորեցնել:

Այդ շրջանում գրեց միջանի նշանավոր գրքեր: Նա քարոզում էր, թե անհրաժեշտ է կազմակերպել առանձին բանվորական կուսակցություն, վոր այժմ իսկ կռիվ մղի ցարի և բուրժուազիայի դեմ:

1900 թվին Լենինին հաջողվում է փախչել արտասահման, վորտեղ կարելի յեր ազատ գրքեր տպագրել: Այստեղ նա տառապում էր ինչպես առյուծը վանդակում: Նրա փրկությունը այն էր, վոր որական 15 ժամ անց էր կացնում գրադարաններում, գրքերի վրա. և զուր չե, վոր նա մեր ժամանակի ամենազարգացած մարդկանցից մեկն էր:

Լենինը անխնա չե չեղել բանվոր դասակարգի ամեն տեսակ թշնամիների հանդեպ: Նա կատաղի պայքար է վարել վոչ միայն բուրժուազիայի, այլ և այն սոցիալիստական կուսակցությունների դեմ, վսրոնք սխալ ճանապարհով են տանում բանվորա-գյուղացի-ության ազատագրական շարժումը:

Ու նա չսխալվեց: 1917 թվին Հոկտեմբերյան հեղափոխությունը հաղթանակեց, հայտարարվեց բանվորա-գյուղացիական իշխանություն: Կանգուն է խորհրդային առաջին մեծ պետությունը: Այդ պետության առաջին քարն է դրել նրա հմուտ ղեկավար—Լենինը. այդ է պատճառը, վոր ամբողջ աշխարհի աշխատավորությունը ջերմ ու անկեղծ սիրում է Լենինին:

Այդտեղ է նրա ուժն ու մեծությունը:

Վ. Ի. Լենինին

Կանգնել եմ անա պատկերի առաջ,
դիտում եմ նրա գծերը դեմքի.
սա հանճար է մի, թե՛ զորավար քաջ,
վոր պաշտամունքը դարձավ ամենքի:

Գանգը լյառ է մերկ, անհաս ու հպարտ,
ճակատը անհաշտ—կռիվների դաշտ—
խոր աչքերի մեջ այրվող անապատ,
անողոր իրա հրով կռապաշտ:

Նայում ե հեզնոտ անցած աշխարհին
և կարծես ծաղրում հին բուրժուային.
—Վորքան ել ուղես վեր կենալ նորից՝
դատապարտված ես մահվան այս որից:

Հոկտեմբերը — գեղջուկին

Յես ձեզ կասեմ,
թե ինչ տվեց 17 թվի
Հոկտեմբերը գեղջուկին,
են որերը թե ինչ տվին
տանջված, թշվառ խեղճուկին:

Մինչ եզ որը վիզը ծռած
գեղջուկը՝ խեղճ, կիսամեռ—
աշխատում եր, գերի դառած՝
զարուն, ամառ թե ձմեռ:

Նա չուներ հող, նա չուներ արտ,
վոչ ել հանգիստ ու դադար,
տանջանք ուներ և միայն դարդ
ու չարչարանք անդադար:

Աշխատում եր, վարում, ցանում
տիրոջ համար անկշտում,
զրկանքների բովում տանջվում,
միշտ անդադար, անհատնում:

Միշտ հնազանդ ու հպատակ՝
իր տեր՝ տերտեր-մեծերին,
միշտ յենթակա ու նահատակ՝
տանջանքներին, ծեծերին:

Բայց անա մեծ Հոկտեմբերը
նրանց կապերն արձակեց,
նրանց համար ազատություն
վառ արշալույս ստեղծեց:

Գեղեցիկ հեքիաթը

Նստել ե բանվոր Սարգիսը շքեղ պալատում և ինքն իրեն մտածում ե.

— Թե չես եմ, եստեղ ի՞նչ ունեմ. յես ո՞վ, ես շքեղ դահլիճի, ես վոսկեզոծ աթոռների տերն ով...

Նայում ե իր կոշտացած ձեռքերին, հիշում ե, վոր ինքը փականագործ ե, ծխի ու մրի անբաժան ընկեր, հիշում ե և այն, վոր տանը հազար մի կարիք ունի, բայց և այնպես սիրտն ուրախ ե, զգում ե, վոր գտնվում ե այն դրություն մեջ, վորին յերջանկություն են ասում:

Չե, սա մի հեքիաթ ե, վոր հարյուր տարին մի անգամ հազիվ կատարվի...

Ընդմիջումին դուրս ե գալիս նա պատշգամբը. նրա առաջ բացվում ե հինավուրց մի այգի. միշտ առանձնություն սովոր ծառերը

Նայում են մոռալ իրենց հաստացած ու սևացած բներով, միայն կատարներին նոր բողբոջները պատռել են կեղևները և արագ-արագ դեպի դուրս են ձգտում...

Նայում ե բանվոր Սարգիսը և աչքին չի հավատում:

Այո, սա են աչքին ե, վորի առջևից անցնելիս նա իր փոքր հասակում միշտ մտածել ե, թե այս բարձր պարսպի յետևը մի խորհրդավոր վայր ե, մի առանձին աշխարհ, ուր ոձն իր պորտով, դուշն իր թևով չի կարող մտնել:

Յեվ հանկարծ նա ինքն այստեղ ե և տեսնում ե, թե վորտեղից եր գալիս այն արտասովոր բուրմունքը...

Ահա ընդմիջումը վերջանում ե, նորից սկսվում ե բանվորական խորհրդի ժողովը: Սարգիսը նորից իր տեղն ե. նա լսում ե այն խոսքերը, վորոնք մուրձի հարվածներով ցնցում են բոլորին, և վճռական տարրերինակ են հնչում նրանք այս շքեղ պալատի մեջ, վոր յերբեք, յերբեք չե լսել նման խոսքեր:

Լսում ե Սարգիսը և ակամա մտածում. այս արդուդարդը, այս նուրբ քանդակները, վորքան ել նուրբ լինեն, դարձյալ շինված են մարդկային ձեռքով, և հարյուրավոր կոշտացած ձեռքեր ցեխոտվել ու մղկտացել են այս գեղեցկութունը ստեղծելիս. և այս բոլորը, ինչպես վոր կատարվում ե, մի դատաստան չե, վոր մոտեցնում ե ստեղծողներին իրենց ստեղծածին:

Այո, միայն մոտեցնում ե... դեռևս հեռու չե այն որը, յերբ աշխատանքի պտուղները խորթ մայր չեն լինիլ իրեն աշխատողի համար:

Վերջանում ե ժողովը. նա դուրս ե գալիս փողոց. խուռն բազմութունը շարժվում ե առաջ, ասես տարված մի հզոր վոգու առաջնորդությամբ:

Հնչում են ճառեր, հնչում ե յերգը. կյանքը յեռում ե մի նոր, չտեսնված թափով:

Ահ, սա այն քարացած աշխարհը չե, վոր տարիներով կապված եր այն վիճակների ձեռքով. և այժմ, ահա, վերացել են վիճակները, և ամեն ինչ շարժվում ե ու ապրում...

Նայում ե Սարգիսը և ըստեյապես մոռանում ե այն տանջանքը, վոր նա կրել ե այս նոր կյանքի համար բանտում, արսորում:

— Յես ել իմ լուծման ձգեցի այս շարժման համար. յես ել շարժեցի անիմները. բայց այսպիսի նոր կյանքի համար կյանքս չեմ խնայիլ:

Յեվ նա միանում ե ընդհանուր յերթին:

Կոմմունիստական կուսակցությունը

Ինչ բան ե Կոմմունիստական կուսակցությունը և ինչ ե նա ուզում,—հարց են տալիս բանվորներն ու գյուղացիները:

Ինչ բան ե Կոմմունիստական կուսակցությունը,—այդ պետք ե իմանան բանվորներն ու բանվորուհիները, վորովհետև Կոմմունիստական կուսակցությունը նրանց կուսակցությունն ե, վորն անում ե այն բոլորը, ինչ վոր կարելի յե, վորպեսզի նրանք դուրս գան անխոս ստրուկների վիճակից ու սկսեն ապրել այնպես, ինչպես վայել ե գիտակից պրոլետարիատին:

Կապիտալիստական յերկրներում թե բանվորները և թե բանվորուհիները պետք ե աշխատեն միայն նրա համար, վոր լցնեն կապիտալիստների գրպանները:

Իսկ յերբ բանվորներն ու բանվորուհիները բողբոջում են, ձգում են աշխատանքը, իրենց պահանջներն են հայտնում, բուրժուական կառավարությունը, վոր միացրել ե կապիտալիստներին իրենց շահերը պաշտպանելու համար, նրանց ծեծում մտրակներով, բանտ ե նստեցնում և գնդակահարում:

Բանվորներին ու բանվորուհիներին կապիտալիստն ասում ե.

«Յես ձեզ վերցնում եմ իմ ֆաբրիկան, վորովհետև դուք յերեխաներով ծանրաբեռնված եք, վորովհետև դուք արհամարհված եք ու տգետ ու գործադուլներ չեք անի, այլ անմուռնչ կերպով կրծառայեք իբրև իմ մեքենայի մի ավելորդ անշունչ մասը»:

Այդպես ե խոսում կապիտալիստը բուրժուական յերկրներում: Յեվ բանվորներն անտրտուն զնում են դեպի նրա ֆաբրիկայի դարպասները ու բախտավոր են, յերբ այդ դարպասները բացվում են նրանց համար, վորովհետև նրանք այլևս ուրիշ տեղ չունեն գնալու:

Այդտեղ գոնե կաշխատես և գոնե հացի մի կտոր կստանաս: Իսկ տանը սպասում ե նրան ընտանիքի, քաղցած, մերկ ու վտաբորիկ յերեխաների դառն հոգսը:

«Այդպես ե լինելու միշտ,—ասում ե կապիտալիստը,—իշխանությունը իմ ձեռքումն ե: Յեթե քո ապրուստը վատ ե, գնա յեկեղեցին. կրոնը անգործություն կտա քեզ», և ինքն ել այդ ասելիս խաչ ե հանում յերեսին:

«Հերիք ե: Շատ համբերեցինք,—ասում են բանվորներն ու բանվորուհիները,—վերջ տվեք»:

«Յեկեք կազմենք արհեստակցական միություններ,—միության մեջն ե ուժը»:

«Մենք կաշխատենք բարեկամել մեր դրուժյունը, կռիվ մղելով աշխատավարձը ավելացնելու համար, աշխատանքի պայմանները բարելավելու համար»:

Սակայն շուտով բանվորներն ու բանվորուհիները համոզվում են, վոր այդ ճանապարհն ել նրանց չի տալիս փրկություն:

Կապիտալիստներն ել են միանում, միություն կազմում: Այն բանվորը, վոր կապիտալի դեմ մի արարածունք ե ցույց տալիս, արտաքսվում ե: Նրան տալիս են, այսպես կոչված, գալլի անցագիր, վորով նա այլևս չի կարող մտնել վոչ մի գործարան:

Անգործների բազմությունը ամեն մի բուպե պատրաստ ե գրավելու կապիտալիստների դեմ պայքարող բանվորների տեղը:

Բանվոր դասակարգի տառապանքները շարունակվում են: Բուրժուազիան իր իշխանության, իր մեքենաների, դրամի, զինվորների, վոստիկանության, որենքների ամբողջ գորությամբ գրոհ ե տալիս բանվոր դասակարգի վրա: Յեւ այդ՝ չնայելով այն բանին, վոր կապիտալիստական յերկրների բոլոր հարստությունները՝ ֆաբրիկաները, տները,—բոլորն ել ձեռք են բերված բանվորների ու բանվորուհիների աշխատանքով ե պետք ե նրանց ել պատկանեն:

Կապիտալիստները հափշտակում են բանվորների ու բանվորուհիների աշխատանքը:

Բանվորներ ու բանվորուհիներ, բոլոր ֆաբրիկաները, բոլոր գործարանները, յերկաթուղիները, տները ձեզ են պատկանում: Դուք եք մենակ ստեղծել նրանց ձեր ձեռքերով, դուք ել պիտի վայելեք ձեր ձեռքերի պտուղները. դրա համար անհրաժեշտ ե, վորպեսզի իշխանությունը լինի վոչ թե կապիտալիստների, այլ բանվորների ձեռքում:

Թող կորչեն ուրիշի աշխատանքը շահագործողները, բռնակալ ֆաբրիկաներն ու գործարանատերերը,—ասում ե կոմմունիստական կուսակցությունը:

Առաջավոր, գիտակից բանվորները, վորոնք հասկացել են բանվորների ու բանվորուհիների, չքավոր գյուղացիների ե գեղջկուհիների սպառնալիքների պատճառը, միանալով կազմել են անհաշտ կովի մի կուսակցություն հանուն բանվորների ե գյուղացիների իշխանության, հանուն նոր հասարակակարգի, վորտեղ չեն լինելու վոչ շահագործողներ ե վոչ ել շահագործվողներ,—ահա թե ինչ բան ե կոմմունիստական կուսակցությունը:

Հավասար աշխատավարձ հավասար աշխատանքի համար բանվորուհուն ե բանվորին: Հասարակական սնունդ: Մայրականության ե յերեխաների պաշտպանություն:

Բանվորուհու յերեխաների համար մսուրներ, մանկատներ, վորպեսզի բանվորուհին դադարի մոտ աշխատելիս հանգիստ լինի իր յերեխայի համար, իսկ որվա աշխատանքն ավարտելուց հետո կարողանա ժողով գնալ, գրքեր կարդալ, հաճախել ակումբ, թատրոն,—ահա թե ինչի համար ե պայքարում կոմմունիստական կուսակցությունը:

Միայն կոմմունիստական կուսակցությունն ե իսկական բանվորական կուսակցություն:

Հապա ինչո՞ւ մեզանում՝ Ռուսաստանում, ուր իշխանությունը բանվորներն են պահում իրենց ձեռքում, կյանքը դեռևս չե կանոնավորվել:

Վորովհետե բանվոր դասակարգը շատ թշնամիներ ունի, վորոնք կռիվ յելան խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միության դեմ ե խանգարեցին բանվոր դասակարգին խաղաղ կերպով տնորինելու իր կյանքը:

Ամեն կողմից նրանք հարձակվում եյին խորհրդային Ռուսաստանի վրա, ե մեզանում միքանի տարի շարունակ բոլոր ուժերը վատնվում եյին վոչ թե շինարարական աշխատանքի վրա, այլ թշնամիների դեմ կռվելու համար:

Վորովհետե բանվոր դասակարգը դեռևս շատ աշխատանք պիտի թափի մեր Խ. Ս. Հ. Մ.-յան մեջ, վորպեսզի կարողանա կարգի գցել կյանքը կոմմունիստական ձևով:

Առանց ձեռքները ծալելու աշխատում են գիտակից բանվորներն ու բանվորուհիները ե կոչ են անում ամբողջ բանվորական մասսային յետ չմնալ, աշխուժորեն աշխատել, կազմալուծման առաջնառնել, վերացնել այն բոլոր դժվարությունները, վոր կանգնած են բանվոր դասակարգի ճանապարհին հանուն կոմմունիզմի մղվող կռվում:

Հեռու չե այն ժամանակը, յերբ կտանենք ամբողջ աշխարհի բանվոր դասակարգի հաղթանակը ընդդեմ կապիտալիստների:

Կոմմունիստական կուսակցությունները ամբողջ աշխարհում կատարում են իրենց գործը:

Նրանք կոմմունիստական ինտերնացիոնալի դրոշի տակ են կոչում ամբողջ աշխարհի բանվորներին ու բանվորուհիներին:

Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետությունների Միություն

(Խ. Ս. Հ. Մ.)

Խորհրդային Հանրապետությունների Միությունը ստեղծելու ձգտումը կար թե՛ Ռ. Խ. Ս. Ֆ. Հ. մեջ, և թե՛ մանր խորհրդային պետություններում:

Կայացավ միջմիութենական համագումար, վորն ընտրեց իր Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեն:

Խորհրդային հանրապետությունների միջև ստորագրվեց դաշնագիր:

Այդ դաշնագրի հիման վրա բոլոր հանրապետությունների համար սահմանվում է Կարմիր բանակի վրա մի ընդհանուր ղեկավարություն և հրամանատարություն, մի ընդհանուր ղեկավարություն և կառավարություն հաղորդակցության ճանապարհների, պոստի և հեռագրի, արտաքին քաղաքականության և առևտրի վրա:

Կենտրոնական միութենական Ժողովմատներին յենթակա լինել են նաև գործունեություն մեջ առանձին հանրապետությունների Ժողովմատները՝ ֆինանսական, պարենավորման և տնտեսական քաղաքականության, ինչպես նաև աշխատանքի ու բանվորա-գյուղացիական տեսչությունը վերաբերյալ հարցերի շրջանակում:

Բայց պետական շինարարության միացյալ բոլոր ճյուղերում միություն մեջ մտնող հանրապետությունները միանգամայն ազատ են իրենց գործողությունների մեջ:

Միությունը ստեղծված է փոխադարձ վստահության և լիակատար ազատության սկզբունքների վրա: Այդ յերևում է նրանից, վոր յուրաքանչյուր խորհրդային յերկիր իրավունք ունի մտնելու և ազատորեն դուրս գալու Միությունից:

Հանրապետությունների Միության նշանակությունը մեծ է:

Ռուսաստանի, Ուկրաինայի, Վրաստանի, Ադրբեջանի, Հայաստանի, Բելոռուսիայի ու ռուսական մյուս բոլոր ազգությունների պրոլետարների լուրջայն միությունը կայացել է վաղուց, դեռևս ցարիզմի դեմ կռիվների ծանր տարիներում:

Խորհրդային տան կառուցվածքի ավարտումը, պրոլետարական հանրապետությունների միություն կազմակերպելու միջոցով, լուրջ սկիզբն է Խորհուրդների համաշխարհային շենքի վիթխարի կառուցվածքի, հիմքն է համաշխարհային պրոլետարական հեղափոխության:

Աշխատավորների իրավունքները

Խորհուրդների անդամ ընտրելու և ընտրվելու իրավունք ունեն Խորհրդային հանրապետությունների յերկու սեռի պատկանող հետևյալ քաղաքացիները, անկախ նրանց կրոնական դավանանքից, ազգությունից, բնակավայրից և այլն, վորոնց հասակը ընտրության որը տասնութից պակաս չէ:

ա) Այն անձինք, ովքեր իրենց կյանքի ապրուստը հայթայթում են արտադրական ու հասարակական-ոգտակար աշխատանքով, նմանապես և նրանք, ովքեր կատարելով տնային գործեր, ապահովում են առաջինի համար արտադրական աշխատանքի հնարավորությունը, այն է՝ արդյունաբերության, առևտրի, գյուղատնտեսության մեջ և այլ աշխատանքներով զբաղված բոլոր տեսակի ու կատեգորիայի բանվորներն ու ծառայողները և այն գյուղացիները, վորոնք չեն ոգտվում վարձու աշխատանքից շահ ստանալու նպատակով:

բ) Խորհրդային բանակի ու նավատորմի զինվորները:

ՈՎ Ե ԶՐԿՎԱԾ ԻՐԱՎՈՒՆԲԻՑ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

Ձեն ընտրում և ընտրվել ել չեն կարող, թեկուզ նրանք մշտնում լինեն վերոհիշյալ կատեգորիաներից մեկն ու մեկի մեջ:

ա) Այն մարդիկ, ովքեր զինվում են վարձու աշխատանքի ոգնությունը՝ շահ ստանալու նպատակով:

բ) Նրանք, ովքեր ապրում են վոչ աշխատանքային յեկամուտով, այսինքն դրամագլուխների տոկոսիքով, ձեռնարկությունների յեկամուտով, կաթից ստացվող մուտքերից և այլն:

գ) Մասնավոր վաճառականները, վաճառականական և առևտրական միջնորդները:

դ) Յեկեղեցական ու կրոնական պաշտամունքի վարդապետներն ու հոգևորական սպասավորները:

ե) Նախկին վոստիկանության, Ժանդարմների հատուկ կորպուսի ու պահսորդական բաժանմունքների ծառայողներն ու ագենտները:

զ) Նրանք, ովքեր սահմանված կարգով ճանաչված են հոգեկան հիվանդներ և տկարամիտներ: Նմանապես և այն անձինք, ովքեր դրված են խնամակալության տակ:

է) Նրանք, ովքեր շահասիրական և վարկաբեկիչ հանցագործությունների համար դատապարտված են որենքով կամ դատական վճռով վորոշ Ժամանակով:

Մարդու ծագումը

«Յեվ ստեղծեց աստված մարդուն իր պատկերի նման», — ապա-
պես եյին պատասխանում մեզ մանուկ հասակում, յերբ հարց եյինք
տալիս, թե «վորտեղից և ինչպես ե առաջ յեկել մարդը յերկրիս
վրա»:

Դրանից հետո մեզանից շատերը բազմաթիվ գրքեր են կարգացել, մտածել այդ հարցի մասին և իմացել, թե ինչ ե առում գիտությունը, ինչ են մտածում գիտնականները այդ հարցի մասին:

Բայց և շատ-շատերը հնարավորությունն չեն ունեցել վոչ միայն գիրք կարդալու, այլև մտածելու դրա մասին: Ու մինչև որս ել հավատացած են, թե մարդկությունն առաջ ե յեկել Ադամ ու Յե-վայից, «աստված ե ստեղծել մարդուն իր պատկերի նման»:

Յեկ յեթե աստծուն նման չե, բա ո՞ւմ ե նման մարդը:
Տեանենք:

Մարդու կմախքին, վոսկրներին ամրացած են մկանները (միսը), ներսում բաբախում ե սիրտը, գանգի մեջ ուղեղն ե տեղավորված, իսկ սնունդը մարսվում ե ստամոքսում:

Բոլոր կենդանիները ունեն
ուղեղ:

Այսպես, ուրեմն, մենք տեսնում ենք, վոր մարդը նույն կազմությունն ունի, ինչ վոր կենդանիները:

Մարդու սաղմը ունի նաև պոչ, վոր հետո կորչում է, ունի խոիկներ, ինչպես ձկները:

Բոլոր կենդանիները սաղմավորվելիս վոչ ալ ինչ են, յեթե վոչ մի բջիջ (բոլոր կենդանի արարածները բաղկացած են բջիջներից, ախճան փոքր, վոր դիտել կարելի յե միայն խոշորացուցով):

Վորքան մեծանում է մարդու սաղմը, այնքան նմանությունը մյուս կենդանիների՝ ձկների, ճագարների և այլ սաղմերի հետ քչանում է:

Բայց միաժամանակ մարդու սաղմն սկսում է ավելի ու ավելի նմանվել կապիկների սաղմերին: Պատահում ենույնպես, վոր մարդու սաղմը ծածկված է լինում մազերով: Ի՞նչ են ապացուցումս այս ամենը:

Բոլոր այս փաստերը գալիս են ասելու, Վոր մարդու նախ-
նիքները ունեյին և՛ խռիկներ, և՛ պոչ, և՛ ժաղեր: Սաղմի աճեցո-
ղության հետ այս բոլորը հետզհետե կորչում են:

Նորածին մանուկը թե խելքով (ուղեղը զարգացած է) և թե

Հարժումներով շատ ավելի նվաճեց Կենդանու, քան հասակավորը: Գուցե դուք տեսած լինեք, թե ինչպես կապիկները դադանանոցում ցատկոտում են ձողիկների վրա:

Նրանք բռնում են վոտի մատներով մի վորևե առարկա (այդ նրանց հաջողվում ե, վորովհետև վոտի բուլթ մատը հեռու յե մյուսներէր), իսկ ձեռները գցում են հիշյալ առարկային և այդպես հաճախ մնում են կախված. այս ձևով կապիկները շրջում են ամբողջ անտառներ:

Սակայն միթե միայն սաղմերն ունեն պոչ, մազեր և առհասարակ կենդանական բոլոր նշանները:

Յերբեմն ծնվում են յերեխաներ բոլոր այս պաճուճանքներով։
Թեև այս դեպքերը բացառիկ այլանդակություններ են, բայց
ցույց են տալիս, վոր մարդը թեև կորցրել է այս ամենը, սակայն
անցյալում, շատ հեռու անցյալում ունեցել է այն ամենը, ինչ
վոր այժմ ունեն կենդանիները։

Ծնվում են նաև այնպիսի մարդիկ, վորոնք ունենում են մի-
ջանի զույգ ծծեր:

Մնշուշտ դուք հարց կտաք. «Չե՞ վոր մարդը ընդունակություն ունի մտածելու, խոսելու իր նմանների հետ, իսկ կենդանիները դուրկ են այդ ընդունակություններից»:

Գիտութիւնը ապացուցել է, վոր մտածելու ընդունակութիւնը եւ կապ ունի ուղեղի հետ: Հետեւեալը՝ ով ուղեղ ունի, նա կարող է մտածել: Ինչ վերաբերում է խոսելուն, ապա կապիկները գործ են ածում պայմանական նշաններ (հատուկ ճիշեր), թռչունները յերգում են, շները հաշում և այլն: Այս բոլորը ցուցն են տալիս, վոր կենդանիների մեջ ևս կան խոսքի հիմունքներ: Չե՞ վոր յեղել է ժամանակ, յերբ մարդու լեզուն այսպես հարուստ չի յեղել, մարդիկ ունեցել են բառերի շատ սահմանափակ պաշար:

Բայց ով է մարդու մոտավոր ազգակիցը. — կհարցնես անշուշտ
ընթերցողը: Գիտնականները փորձել են վարակել զանազան կեն-
դանինների մարդկային հիվանդություններով, որինակ՝ սիֆիլիսով
թոքախտով: Վոչ վոքի, բացի մարդանման կապիկներից, վարակում
չի ներգործել: Բացի սըանից՝ խառնում եյին մարդու արյունը կեն-
դանինների արյան հետ, և նա իսկույն քայքայվում, փչանում եր-
անփոփոխ է մնում միայն կապիկ արյան հետ խառնելիս:

Մարդու նմանութունը կապկին կարելի չե հասարակ աշխարհում ապրել:

Կապիկները ամենից շատ նվաճում են մարդուն գիբբոն
գորիլլան, շիմպանզեն, որանգ-ուտանգը: Գիբբոնը նույնիսկ յերգա
նման ձայներ է հանում:

Այսպես, ուրեմն, կենդանիներից ամենից շատ մոտ են մարդուն կապիկները, բայց, իհարկե, անմիջական ցեղակիցները չեն: Մարդու և կապիկի մեջ կան վորոշ տարբերություններ:

Վորոնք են այդ տարբերությունները: Որինակ, մարդն ուղիղ է բայում, կապիկը կռացած է, բացի դրանից՝ գանգի, յերեսի կազմությունները տարբեր են. կապիկի ծնոտները դուրս ցցված են, աչքերը շատ խորն են, ճակատը դուրս ընկած:

Այս բոլորից բացի կապիկները ծանոթ չեն կրակի գործածության, չունեն արտադրության գործիքներ, վոչ կացին, վոչ նետաղեղ և վոչ, իհարկե, գանազան տեսակի մեքենաներ: Նրանք գործ են ածում միայն քարեր ու փայտե ձողիկներ:

Թվում էր, թե անհնարին էր գտնել մարդու մոտավոր ազգակիցները, բայց այն տեղերում, վորտեղ ապրում են կապիկները, որինակ, Յավա կղզին, գիտնականները պեղումներ կատարելիս գտել են աֆալիսի վոսկրներ, վորոնք նմանում են մասամբ մարդու, մասամբ կապիկի կմախքին:

Վերադառալով այդ արարածի պատկերը, անվանեցին նրան «ուղիղ կանգնող», այսինքն աֆալիսի կենդանի, վոր թեև նման է կապիկին, բայց ման է գալիս մարդու նման, ուղիղ կանգնած:

Անկասկած այդ կենդանին, վոր այժմ գոյություն չունի, շատ ավելի նման է մարդուն, քան կապիկը: Բացի սրանից՝ քարանձավներում գտնվել են կմախքներ, շատ բաներով նման մարդկայինին, և նրանց արտադրության գործիքները՝ քարե կացիներ, նետեր (այն ժամանակ դեռ յերկաթ չկար): Մյուս կողմից նրանց կմախքը փոքր ինչ կռացած էր, ինչպես կապիկներինը, վորտի բութ մատը ջոկնվում էր, իսկ ծնոտը դուրս էր ցցված: Այս բոլորը ցույց է տալիս, վոր այդ արարածն իր կազմության շատ կողմերով նման է յեղել կապիկներին, իսկ կենցաղով ավելի մոտ է յեղել մարդուն. այդպիսի մարդիկ շատ են գտնվում գանազան քարանձավներում, վորտեղ, ըստ յերևութին, ապրում էին նրանք:

Մեր այս բոլոր պատմածներից կարելի յե յեզրակացնել, վոր բոլոր կենդանիները ցեղակից լինելով իրար, ցեղակից են և մարդուն, վոր մարդը առաջ է յեկել ուրիշ կենդանիներից, հետզհետե փոփոխման յենթարկելով իր մարմնի կազմությունը:

Մարդը և աշխատանքը

Մարդու կազմվածքը մի բարդ մեքենա յե: Մնունդը նրա վառելիքն է: Ստամոքսի մեջ այդ սնունդը յենթարկվում է վերամշակման: Շունչ քաշելիս մենք ներշնչում ենք ոդի թթվածինը*: Սննդային նյութերի միանալը թթվածնի հետ կատարվում է այրվելու միջոցով: Մնդի նյութերը կազմվածքի մեջ այրվում են և առաջացնում ջերմություն:

Մարդը աշխատում է: Նա պետք է աշխատի վոչ թե վաստակ ստանալու համար միայն. աշխատանքը մարդուն անհրաժեշտ է առողջության համար: Անգործ մնալուց մեքենան ժանգոտում է, իսկ մարդը նիհարում ու թուլանում. նրա մկանունքների շարժումները դառնում են դանդաղ: Անգործությունը նույնքան վնասակար է, վորքան վոր չափազանց ծանր աշխատանքը: Աշխատանքը պետք է լինի կանոնավոր, վոչ հոգնեցուցիչ և կատարվի առողջության համար անվնաս պայմաններում:

Բանվորի մկանունքները կարիք ունեն հանգստի լավ սննդի: Մկանունքներն իրենց սնունդն ստանում են արյունից և շարժումները կատարում ջղերի ոգնությունով:

Հետևապես, հարկավոր է արյունին տալ լավ սնունդ: Մեր ստացած կերակրի ոգտակար նյութերը, մարսվելով ստամոքսի մեջ և աղիքներում, խառնվում են արյունին: Իսկ սիրտը և նրանից մկանունքներին, վոսկրներին, ներքին գործարաններին, ջղերին, գլխի և մեջքի ուղեղին, վորոնցից բաժանվում են դեպի գանազան կողմեր բոլոր նյարդերը:

Այդպիսով մենք տեսնում ենք, թե ինչ ահագին նշանակություն ունի արյունը մարդու կյանքի համար: Առհասարակ լավ պայմաններում աշխատող մարդիկ, որինակ, մեծ շենքերում, վորտեղ թե լույսն է շատ, թե ոդը, առույգ են և դեմքերի գույնը լավ:

Մինչդեռ այն բանվորները, վորոնք հարկադրված են աշխատելու փոշոտ գործարաններում, վատ կերակրվելու, չափազանց հոգնելու, գունատ են ու նիհար: Այդպիսիների մասին մենք սովորաբար ասում ենք, վոր նրանք արյան պակասություն ունեն:

Ինչո՞ւ ոդը այդչափ անհրաժեշտ է մարդու առողջության համար:— Ոդը մաքրում է արյունը: Փոքրիկ արյունատար անոթները միացած են թոքերի հետ: Այնտեղ արյունը հանձնում է ոդին մար-

* Թթվածինը շնչառության համար անհրաժեշտ ոդի մի մասնիկն է:

Ֆինից հավաքած ածխաթթվուտը և փոխարենը ստանում է նրանից՝
թոքերի ներշնչման համար անհրաժեշտ՝ թթվածինը: Իսկ յեթե
բանվորն աշխատում է փոշոտ գործարանում, փոշին թոքերի մի-
ջոցով մտնում է արյունի մեջ և նրա միջոցով էլ անցնում բան-
վորի մարմնի բոլոր մասերը ու թունավորում նրա կազմվածքը:

Առանձնապես աշխատանքի ծանր պայմանները վնասակար
ներգործություն են ունենում բանվորուհիների վրա հղիության և
չերեխաներին ծիծ տալու ժամանակաշրջաններում:

Մայրը թոքերով ներշնչելով ողը, սնունդ է մատակարարում
վոչ միայն իր մարմնին, այլ և յերեխային, յերբ վերջինս դեռևս
գտնվում է մայրական արգանդում, և հետո յել, յերբ ծնվում է ու
ծծում մոր կաթը: Մոր ստացած կերակուրը վերամշակվում ու
դառնում է կաթ յերեխայի համար:

Վատ սնունդը, անսաքուր ողը, լուսի ու ջերմության պա-
կասը կորստաբեր ներգործություն են անում մեր և յերեխաների
վրա: Յերեխան ծնվելուց հետո պահանջում է յերկարատև խնամք:
Նույնիսկ մեծացող, հասակ քաշող յերեխան չպետք է աշխատի:
Նրա փոկները դեռևս թույլ են, կազմվածքը չի ամրապնդվել՝
վաղաժամ աշխատանքը կարող է այլանդակել նրան:

Յերբ են ավելի ուտում

Մի գիտնական իրան կշռում եր թե մինչև ուտելը, թե ուտե-
լուց հետո, թե աշխատանքի ժամանակ, թե հանգստյան ժամին, թե՛
տաք, թե ցուրտ սենյակում,—և բոլորը գրի յեր առնում, թե յերբ
է պակասում, յերբ է քաշն ավելանում, կամ ինչքան է ինքն ուտում
և ինչքան խմում:

Այդպիսի գիտողություններից պարզվել է, Վոր աշխատանքի
ժամանակ մարմնի քաշն ավելի յե պակասում, քան հանգստի ժամա-
նակ: Իսկ այդ կորուստները փոխարինելու համար պետք է ավելի
ուտել:

Ամենքին հայտնի յե, Վոր ձիուն ավելի շատ են կերակրում,
յերբ աշխատում է, և ավելի քիչ՝ յերբ անգործ է:

Ամենքը գիտեն, Վոր խիստ աշխատանքի ժամանակ բանող
մարդուն առատ և լավ կերակրել է պետք: Յերբ մարդ շատ է աշ-
խատում, նրա սիրտն էլ ուժեղ և արագ է խփում, արյունը արագ
է հոսում յերակների մեջ. նրա կուրծքն ավելի արագ և խորն է
շնչում, քրտինքն ավելի առատ է հոսում:

Յեթե ուզում ես, Վոր ձին ավելի ուժեղ լինի և ավելի լավ
աշխատի, պետք է նրան ավելի լավ կերակրես: Յեվ առածն ասում
է. «Ձին մտրակով մի՛ քշի, գարով քշի»:

Գիտնականներն այն հիվանցան, թե մարդիկ ցուրտ ժամանակ
ավելի շատ են ուտում, իսկ տաք ժամանակ՝ ավելի սակավ: Ահա
ինչն է ցուրտ յերկրներում մարդիկ չափազանց շատ են ուտում, իսկ
տաք յերկրներում՝ քիչ: Ասում են, Վոր սամոյեդներն որակաւ կեն-
սի չափ միս ու ճարպ են ուտում:

Ճանապարհորդները պատմում են՝ ինչպես յերեք սամոյեդ,
առանց տեղից վեր կենալու, մի ամբողջ հյուսիսային յեղջերու յեն
կերել: Կերակուրն այդ մարդկանց համար վառելիքի պես բան է:
Նա նրանց մարմնի տաքությունը պահում է: Փայտը վառվելով տա-
քացնում է վառարանը, իսկ կերակուրը՝ մարդուն:

Դուք կասեք, Վոր տաքությունը կարելի յե մարմնի մեջ պա-
հել, յեթե մարդ տաք հագնվի և ապրի տաք բնակարանում: Այդ
ճիշտ է, և դրա համար էլ, Վորքան տաք են բնակարանն ու հա-
գուտը, այնքան մարդիկ սակավ են ուտում: Զուր տեղը չէ, Վոր
ցուրտ յերկրների բնակիչներն այնպիսի տաք զգեստներ են հագ-
նում: Տաք մուշտակը մարմնի համար նույն բանն է, ինչ Վոր տան
համար պատերը: Յերբ պատերը ձեղքեր չունեն և տաքություն
դուրս չեն թողնում, մենք վառարանը փայտ քիչ ենք դնում: Յերբ
տունը ձեղքեր ունի և շուտ է ցրտում, մենք փայտ շատ ենք բա-
նեցնում: Յեթե սամոյեդներն այնպիսի տաք հագուստներ չունե-
նային, ավելի շատ կուտեյին:

Մի գյուղացու ախոռը ցուրտ էր: Ախոռում ձեղքեր կային:
Այդ ձեղքերը կարելի յեր մամուռով խցկել ու կավով սվաղել, և
ախոռը ավելի տաք կլիներ, բայց գյուղացին այդ չեր անում:

Նրան հարցրին, թե ինչն է այն ախոռը ցուրտ պահում:

Գյուղացին պատասխանեց. «Ցուրտ ժամանակ տավարն ավե-
լի առողջ է լինում—ցուրտ ժամանակ շատ է ուտում»:

Վոր ցուրտ ժամանակ տավարն ավելի առողջ է լինում՝ այդ
ճիշտ չէ. Վոր ցուրտ ժամանակ տավարը շատ է ուտում՝ այդ ճիշտ
է: Բայց դրանից տերը Վոր ոգուտ ունի, այլ վնաս: Յեթե այդ
գյուղացին ձեղքերը մամուռով խցեր և կավով էլ սվաղեր, նրա
տավարը ավելի քիչ կուտեր և ավելի առողջ կլիներ:

Միկրոբներ

Մեր աչքերը թեև շատ բաներ են տեսնում, բայց նրանք չեն կարող տեսնել ամեն ինչ: Աշխարհիս յերեսին գոյություն ունեն միլիոնավոր կենդանիներ, վորոնց մենք չենք կարող տեսնել առանց խոշորացուցի:

Մենք այդ կենդանիներին գիտենք, վորովհետև տեսնում ենք, թե ինչ են անում նրանք: Այդ կենդանիները այնքան մանր են, վոր նրանց մենք սովորական աչքով չենք կարողանում տեսնել: Նրանց միկրոբներ են անվանում:

Միկրոբների մեծամասնությունը վոչ փափա են բերում և վոչ ել ոգուտ: Կան հազարավոր բազմատեսակ միկրոբներ, վոր մեր լավ բարեկամներն են հանդիսանում, կան և հազարավոր ուրիշներ, վոր մեր ամենավտխերիմ թշնամիներն են:

Յեթե հոտում ե միսը, թթվում կաթը կամ բորբոսնում ե հացը—այդ բոլորը միկրոբների գործն ե:

Խնձորը փտում ե, յերբ նրան քաղում են ծառից, խաղողի շիճուկը գինի կամ քացախ ե դառնում շնորհիվ դարձյալ նույն միկրոբների:

Յեվ այդ միկրոբներն այնքան յեռանդոտ են ու այնքան բազմաթիվ, վոր մի կտոր փշացած մսին կամ փտած խնձորին համարձակ կարելի յե ասել միկրոբների թագավորություն, վորովհետև այնտեղ բուն դրած ապրում են միլիոնավոր միկրոբներ և աշխատում ամենայնեղան կերպով:

Միկրոբները շարժվում ու բազմանում են սարսափելի արագորեն և բնակություն են հաստատում այնպիսի տեղեր, ուր իրենք հարմար են տեսնում:

Միկրոբները ավելի արագորեն բազմանում ու քայքայիչ աշխատանք են կատարում ավելի տաք տեղերում, քան ցուրտ, և այդ պատճառով, յերբ հարկավոր ե լինում, վոր կաթը յերկար ժամանակ մնա բաղցրահամ, նրան դնում են ցուրտ տեղ, սառուցի վրա:

Պետք ե նկատել, վոր միկրոբները սառչելուց չեն վոչնչանում, ընդհակառակը, նրանք ամենադաժան ցուրտը ավելի լավ են կարողանում տանել, քան ամենաառողջ մարդը: Բայց կարևորը այս յերեվությունի մեջ այն ե, վոր թե սառչելուց միկրոբները չեն վոչնչանում, չեն ել կարողանում բազմանալ և իրենց ավերիչ գործը տեսնել:

Թվում ե թե, յերբ միկրոբները կարողանում են դիմանալ ամենասուսկալի սառնամանիքին, նրանք կարող կլինեն դիմանալ նաև

աաքուլթյանը: Բայց իսկապես այդպես չե: Կրակը, ինչպես և յեռացող ջուրը, վոչնչացնում ե միկրոբներին, վորի մեջ, իսկապես վոր, կայանում ե մեր բախտավորությունը:

Ամեն ժամանակ, յերբ մենք շնչում ենք, հազարավոր միկրոբներ ենք կուլ տալիս ողի հետ միասին. բացի դրանից, յերբ մենք կերակուր ենք ուտում կամ մի բան խմում, նրանց հետ բազմաթիվ միկրոբներ ենք ներս ընդունում մեր ստամոքսը:

Միկրոբներ նոյնպես հավաքում ենք մեր ձեռքերի և յերեսի վրա, յերբ մենք նրանցով կպչում ենք վորևե իրի: Թեև միկրոբներից շատերը մեզ միմիայն բարիք են անում, բայց շատ-շատերը մեծ վնասներ են հասցնում:

Միկրոբները կարող են առաջ բերել մեր մեջ աչքի բորբոքում, տիֆ, թոքերի բորբոքում և շատ ուրիշ հիվանդություններ, վորոնց թվելը նույնիսկ դժվար ե:

Այդ հիվանդությունները մեզ մեծ տանջանքներ կարող են պատճառել, անկողին գցել, նույնիսկ մեռցնել:

Միկրոբները մեր ամենափոքրիկ, բայց ամենաուժեղ թշնամիներն են, և մենք պետք ե իմանանք՝ ինչպես պետք ե պաշտպանվել նրանցից:

Թագավորի զինվորը

Աղի արցունք եր թափում «նանը», յերբ վորդուն զինվոր եյին տանում: Հառաչում, վողբում եր «նանը», վորովհետև սիրտը ցավում, մղկտում եր:

Ախր ինչո՞ւ փախել զորանոցներում. ո՞ւմ համար և ի՞նչ նպատակով արյուն թափել:

Ստիպում եյին զինվորներին կովել ներքին թշնամիների դեմ: Ցարական ստոր ժանդարմներն ու հլու կամակատարները հարկադրում եյին բանվորի և գյուղացու վորդուն կրակ բանալ իր իսկ հարազատների դեմ:

Դաժան գեներալների պատժիչ զորախմբերը քշում եյին խեղճ զինվորներին հեռու, անձանոթ վայրեր, վորպեսզի արյան մեջ խեղճ գեներալների և գյուղացու ըմբոստացումները:

Իսկ ի՞նչ եր սպասում զորանոցում մուրճ ու մանգաղից կտրված պատանու:

— Տուրուգ միոց:

Միթե զինվորը մարդ եր կամ ժարդատեղ եր դրվում. նա «անբան անասուն» եր:

Հիշում եք հրապարակների, հասարակական տեղերի ցուցանակները.

«Զինվորների ու շների մոտքն արգելվում ե»...

Տրամվայների զրուխտները.

«Զինվորներին թույլատրվում ե կանգնել միայն առաջին և յետին բաժանմունքներում»:

Ապրանքատար վագոնների վրա գրվում եր՝ տեղավորվում են «8 ձի կամ 40 զինվոր»:

Իսկ ով եր մտածում զինվորների կրթության մասին: Յեվ ինչո՞ւ պիտի մտածելին: Կրթված զինվորը հին կարգերի աչքի փուշն եր:

Նրան միմիայն սովորեցնում եին.

— Ովքե՞ր են պետութայն ներքին թշնամիները:

— Զնուղները, ուսանողներն ու սոցիալները:

— Ո՞վ ե պետութայն գլուխը:

— Թագավոր կայսրը:

Իսկ ինչպես եին վարվում զինվորի հետ. — տանջում, չարչարում եին որնիրուն:

— Յերկու ժամ վազել տեղում:

Յեվ այս ամենը կատարում եին խեղճ զինվորները ահագին պայուսակը շալակած, ավազով ու խիճով լցրած:

Յեվ գիտե՞ք ինչու համար:

Պատիվ չի տվել մեծավորին կամ սրա նման մի ուրիշ բան:

Իհարկե, այս բոլորը համեմատած եյականի հետ՝ հասարակ, անմեղ բաներ եյին. գլխավորն այն եր, վոր զինվորը նպատակ չուներ, նա վոչ թե իր հեռավոր տունն ու ոջախն եր պաշտպանում, իր քույրերին ու յեղբայրներին...

Վոչ, նա կովում եր «թագավորի և հայրենիքի» համար, նա կովում եր կալվածատերերի, բուրժուականների, իր վոխերի թշնամիների իշխանութայն համար:

Ահա այսպիսի աննպատակ ու անասնական կյանք եր վարում նախկին զինվորը, «նորին մեծութունների ու գերազանցութունների» գոհիկ ու տգետ միջավայրում...

Կարմիր զինվորը

Այդպես չե այժմ:

Այժմ կարմիր զինվորը հավասար քաղաքացի յե խորհրդային հանրապետութունների: Ամբողջ յերկիրը սիրով ու գուրգուրանքով ե վերաբերվում կարմիր զորանոցին:

Մի մտե՞ք յերեկոները զորանոցը:

Այստեղ, այնտեղ, սեղանի մոտ, ընթերցարանում, թախտի վրա զբաղված են յերիտասարդները. վորը գրում ե, վորը կարդում: Շատերն առաջին անգամն են կարդում՝ զիր կապելով: Կարմիր բանակը—կյանքի և պայքարի դպրոց ե:

Կարմիր բանակն ավերիչ հարվածներ ե հասցնում անգրագիտութայնը:

Կարմիր բանակը սերտ կապված ե բանվոր դասակարգի հետ... Տոն որերին գալիս են շեֆերը, փայլում են բանվորուհիների դեմքերը ժպտով, կարմիր թաշկինակները փողփողում են, ընկերաբար ձեռները սեղմում—կուռ-կոփվում ե մուրճի, արորի և հրացանի ամուր դաշինքը:

Յերբեմն ամենահասարակ ընծան՝ թուղթ, մատիտ, բլոկ-նոտ՝ անհուն բերկրանք ու հրճվանք են պատճառում: Մեծ ե ժողովրդի սերը դեպի իր զինված վորդիները:

Իսկ յերեխաների ընծաները կարմիր զինվորներին:

Ի՞նչ արժե մանկական այդ մաքուր, անղավաճան սերը:

Անսպառ ուրախութուն ե տիրում, յերբ մանուկները հյուր են գալիս «Կարմիր բանակին»:

Ո՞վ կարող ե տոն որերին մոռանալ կարմիր զինվորին:—Վոչ վոք:

Կուլտուրան անսպառ աղբյուրով մտնում ե Կարմիր բանակ:

Պնացե՞ք քննութայնը—ձեր առաջ կբացվի մի ուսանելի տեսարան:

Ամեն մեկը լավ պատասխաններ ե տալիս:

— Ի՞նչպես պետք ե հրամանը կատարել:

— Առանց աստաման, բայց գիտակցաբար:

Յեթե կարմիր զինվորը անգրագետ ե, հեռանում ե իբրև զբաղեցող, լայն աշխարհայացքով, գրքերի մեծ կապոցով և ստեղծագործական արթնացած կարողութուններով:

Կարմիր բանակը—կուլտուրայի ոջախ ե:

Կարմիր բանակը—կոմունիզմի դպրոցն ե:

Կարմիր բանակը—խաղաղության գրավականն ե:

Ով այսօր կարմիր բանակն ե մտնում, նա արժանանում ե սիրո և հարգանքի, իբրև առաջինը Հանրապետութայն առաջնակարգ վորդիների մեջ:

Կարմիր զինվորի յերգը

Յես զինվոր եմ կարմիր յերկրի,
ճակատս բաց ու հպարտ,
սուրս կարմիր, կտրուկ ու հաղթ
ու սվինս միշտ անպարտ:

Ճակարիս աստղը՝ հավերժ փայլուն,
ճամպես լուս ե և ուրախ,
ու յետևս՝ շարքեր կանգուն.
— Դեպի առաջ, դեպի կյանք:

Դրոշը իմ ծածանվում ե
կապուտներում լայնարձակ.
— Սուս, առաջ... Գնում ենք մենք
դեպի կարմիր հաղթանակ:

Ինչո՞ւ յե մեզ հարկավոր մշտական բանակը

«Հողը՝ գյուղացիներին, ֆաբրիկաները՝ բանվորներին, խաղաղություն՝ ամբողջ աշխարհին»:

Այդպես հայտարարեցին կոմսունիստ—բայլերիկները սրանից հինգ տարի առաջ։ Այդպես ե նույնպես ձեր Հանրապետության Հիմնական Որենքի՝ Սահմանադրության իմաստը։

Յեվ իսկապես, հողը անցել է գյուղացիներին ոգտվելու համար, բացառութեամբ աննշան մասի, վորը վերցրած է խորհրդային տնտեսությունների համար և կառավարվում է դարձյալ բանվորագյուղացիական իշխանութեան միջոցով:

Ֆաբրիկաներում տեր ու տնորեն ե գարձել բանվորը: Բոլոր գլխավոր ֆաբրիկաները, գործարանները, հանքերը և բոլոր յերկաթուղիները հայտարարված են բանվորա-դյուղացիական պետության սեփականության, նրանց կառավարում են բանվորները պատգամաւորական խորհուրդների ու նրանց մարմինների միջոցով:

Իսկ յեւրե և լինելու վերջապես «խաղաղությունը՝ ամբողջ աշխարհին»: Յեւրե պիտի վերջանան պատերազմներն ու պառակտումները:

Ահա այդ ե, վոր սեզնում դեռ չկա: Հապա ինչ՞աւ համար խորհրդաւորօրէն իշխանութիւնը հարցուր-հազարաւոր մարդիկ ե պոկում

խաղաղ աշխատանքից ու պահուժ գործանոցներու: Ինչո՞ւ մենք,
բանվորներս ու գյուղացիներս, ստիպված ենք պահել զենքի տակ
այդչափ ժողովուրդ:—

Հենց այն միակ պատճառով, վոր մեր յերկրում հողը ամբողջապես գտնվում ե գյուղացիների ձեռքում, ֆաբրիկաները՝ բանվորների, և բոլոր իշխանությունը՝ գյուղացիների ու բանվորների մոտ։ Այդ բոլորից հետո ինչպես չգայրանային պարոնայք կալվածատերերն ու կապիտալիստները։ Յեվ նրանք լարել էյին իրենց ուժերը հին կարգերը վերականգնելու համար, վորպեսզի նորից տրորեն իրենց վտանների տակ աշխատավոր ժողովուրդը։

Սակայն նրանց սեփական ուժերը թիչ ելին: Յերկու-յերեք ամսվա մեջ նրանց գեներալական բանդաները շարքվեցին մեր Կարմիր գվարդիայի կողմից:

Այդ ժամանակ նրանց ոգնության հասան արտասահմանյան կապիտալիստները:

Իսկ դրանք ի՞նչ են ուզում: Արտասահմանյան կապիտալիստներն ել մեծ ֆնասներ կրեցին Ռուսաստանում բանվորա-գյուղացիական հեղափոխությունից: Շատ ֆաբրիկաներ, գործարաններ ու հանքեր Ռուսաստանում պատկանում էին ոտարերկրյա կապիտալիստներին: Կալվածատիրական հողերից շատերը գրավ էլին դրված նրանց բան-կերում: Քիչ դրամ չեն տվել պարտք արտասահմանյան կապիտալիստ-ները ցարական ու բուրժուական կառավարություններին: Պատե-րազմից առաջ յեղած պարտքերը մոտավորապես հասնում են 8 մի-լիարդ ռուբլու, պատերազմական պարտքերը՝ 6 միլիարդի: Ընդա-մենը իր հաշվելով բուրժուազիան ուզում էր մեզինից պոկել 20 միլիարդից ավելի վոսկի ռուբլիներով:

Խորհրդային իշխանությունը առանց վորևե վճար տալու խլեց
այդ ֆաբրիկաները, դործարանները, հանքերն ու հողերը: Խորհրդ-
դային իշխանությունը հրաժարվեց վճարել արտասահմանյան բան-
կիրներին ցարական պարտքերը:

Մեր հեղափոխութիւնը հասցրեց արտասահմանյան կապիտալիստների գրպաններին: Ահա դրա համար ել նբանք ասում են խորհրդային իշխանութիւնը:

Յեվ դարձյալ նրա համար են առում ոտարներկրյա հափշտակիչները խորհրդային իշխանությունը, վորովհետև նրանք վախենում են, թե մի գուցե իրանց յերկրումն ել քաղաքի և գյուղի չքավոր դասը որինակ առնի ուսուսական բանվորներից ու գյուղացիներից: Ձե՛ վոր այն ժամանակ ամբողջ աշխարհի կապիտալիստների վախճանը կլինի:

Նրանք մատակարարում էին «սպիտակներին» դրամ, գեներ, հագուստ, ոգնութիւն էին ուղարկում իրանց ընտիր զորամասերն ու սպա հրահանգիչները: Նրանք մեր յերկիրն էին ուղարկում և ուղարկում են իրանց լրտեսներին, վորպեսզի փշացնեն մեր յերկաթուղիները, հրդեհեն պահեստները, խռովութիւնն ձգեն ժողովրդի մեջ և ապստամբութիւններ կազմակերպեն:

Մեզ հարկավոր է մշտական, զորանոցներում մարզվող ու կռվի միշտ պատրաստ բանակ կապիտալի գրոհին դիմադրելու: Իսկ դրան զուրկութեան հարկավոր է նույնպես բոլոր աշխատավորներին համար ընդհանուր վարժութիւն, առանց հեռացնելու նրանց իրանց խաղաղ աշխատանքի տեղից:

Այն ժամանակ, հարկավոր դեպքում, մեր սակավաթիվ զորանոցային բանակի շուրջը, ինչպես ամրակուռ բանակի շուրջը, կը համախմբվի աշխատավոր ժողովրդի ամբողջ ուժը: Ու վոչ մի թշնամի սարսափելի չի լինի մեզ համար:

Կարմիր յերդում

1. Յես, աշխատավոր ժողովրդի զավակս և Խորհրդային Հանրապետութեան քաղաքացիս, յուրացնում եմ բանվորա-գյուղացիական կարմիր զինվորի կոչումը:

2. Խ. Ս. Հ. Մ. և ամբողջ աշխարհի աշխատավորութեան առաջ յես ուխտում եմ պատվով կրել կարմիր զինվորի կոչումը, բարեխղճաբար ուսումնասիրել ռազմական գործը և աչքի լուսի պես պահպանել ժողովրդական և ռազմական գույքը:

3. Յես պարտավորվում եմ անշեղ յենթարկվել հեղափոխական կարգապահութեան և ճշտութեամբ կատարել բանվորա-գյուղացիական իշխանութեան կողմից նշանակված պետերի բոլոր հրամանները:

4. Յես պարտավորվում եմ հեռու մնալ և հեռու պահել ընկերներիս Խորհրդային Հանրապետութեան քաղաքացու արժանապատվութիւնը արատավորող ամեն տեսակի քայլերից և ամբողջ հոգով ու բոլոր ուժերով ձգտել համայն աշխատավորութեան ազատագրման վեհ նպատակին:

5. Յես պարտավորվում եմ բանվորա-գյուղացիական իշխանութեան առաջին իսկ կոչին դուրս գալ պաշտպանելու Խ. Ս. Հ. Մ.-ը տվեն տեսակի վտանգներից և բանվորա-գյուղացիական իշխանութեան թշնամիների դավերից և սոցիալիզմի, ազգերի յեղբայրութեան անունով մղվելիք պայքարում չխնայել վոչ ուժերս և վոչ անգամ կյանքս:

6. Յեթե յես չարամիտ դիտավորութեամբ խախտելու լինեմ իմ այս հանդիսավոր խղատումը, թող այն ժամանակ բաժին դառնա ինձ ընդհանուր արհամարհանքը և ատելութիւնը, և թող պատժե ինձ հեղափոխական օրենքի անողոք ձեռքը:

Հանդարտ, ընկերներ...

Հանդարտ, ընկերներ,
զխարկներն հանել.
պատանի կարմիր
մարտիկն ե ընկել:

Դեպ մարտ գնաց նա՝
խիզախ, անվեհեր՝
ամուր ձեռքերում
հրացանն — ընկեր:

Կովեց համարձակ
ու գանգատ չարեց,
մի խոսք չարավ նա,
թե կովից հոգնեց:

Ազնիվ կատարեց
պարտքը սրբազան
ու անգարթնելի
քնեց հավիտյան:

Հանդարտ, ընկերներ,
զխարկներն հանել.
պատանի կարմիր
մարտիկն ե ընկել:

Մարտի ութը

Արեգակի ճառագայթները դեռ նոր էին համբույր դրոշմել սարերի կատարներին, յերբ Շուշանը զարթնեց: Նախորդ օրվան գործարանային աշխատանքը և գիշերվան անքնութիւնը յերեխայի պատճառով չափազանց հոգնեցրել էին նրան: Նրա մեջքն ու ձեռները ցավում էին:

Շուշանն այդ օրը գործարան չէր գնալու. աշխատավոր կնոջ միջազգային տոնն էր: Նա գնալու չէր ժողով: Շուտով կարգի բերեց տան գործերը, յերեխային տարավ քրոջ տունը և շտապեց ժողովի:

Շուշանն արդեն ժողովի դահլիճումն էր, ուր նախորդ տեղ էին զբաղել բազմաթիվ բանվորուհիներ: Ազատ տեղ չգտնելով, նա մի կերպ տեղավորվեց պատուհանի վրա և թիկն տվեց պատին:

Ճառախոսը վոգևորված բացատրում էր տոնի նշանակութիւնը: «Աշխատավորուհու Միջազգային օրը, — ասում էր նա, — առաջինն էր: «Աշխատավորուհու Միջազգային օրը, — ասում էր նա, — առաջին անգամ վորոշվել է տոնել Կոպենհագեն քաղաքի սոցիալիստ կանանց Մ կոնֆերանսում 1910 թվին: Այդ առաջարկն արել է հոչակավոր կին-սոցիալիստ Կլարա Յետկինը»:

Հոգնածութիւնը հաղթում եր Շուշանին: Նրա աչքերն ուղում էին փակվել, բայց նա ուժ եր անում լսելու:

— Սյտորվա տոնի նպատակն է, — շարունակում եր ճառախոսը, — ազատել կնոջն ընտանեկան ստրկական վիճակից, տնային հոգսերից:

«Ախ, ուր եր», մըմնաց Շուշանը, և նրա մտքերը թռան քրոջ տունը, իր Սուրբիկի մոտ:

— Ռուսաստանում առաջին անգամ, — շարունակեց ճառախոսը, — փորձեցին տոնել այդ որը 1913 թվին, բայց ճառախոսներին բռնեցին: Նույնը պատահեց նաև 1914 թվին. ցարական կառավարութիւնը բանաարկեց Սամոյլովային և Նիկոլայկային: 1917 թվին այս որը աշխատավորուհիները փողոց դուրս յեկան «հաց և ազատութիւն» պահանջով:

«Հաց, ազատութիւն», կրկնում եր Շուշանն անգիտակցաբար: Նրա կոպերն ավելի և ավելի ծանրանում էին:

— Խորհրդային իշխանութիւնը փշրեց բռնութեան բոլոր շղթաները, — ասում եր ճառախոսը: — Այժմ աշխատավոր կինը հավասար է տղամարդուն: Նա ազատ կերպով տոնում է իր Միջազգային որը: Նա կուտուրապես էլ հասնելու է տղամարդին: Նա միանալու է համաշխարհային պրոլետարիատին և ընդհանուր ուժերով ջախջախելու է կապիտալիզմի հիւքերն ու հաստատելու սոցիալիզմի, կոմունիզմի տիրապետութիւնը:

Շուշանի աչքերը վաղուց փակվել էին: Նա քնի մեջ կցկտուր բռներ եր արտասանում:

— Սպասիր, Սուրբիկ ջան, ճաշից հետո հաց կբերեմ...

Ինչ-վոր շնչովն բարձրացավ Շուշանի մոտ նստած բանվորուհիների մեջ, ճառախոսի աչքերն ուղղվեցին դեպի այն կողմը, և նա նկատեց քնած Շուշանին:

«Նայեցեք այս կողմը, — ուղղեց նա մատը դեպի Շուշանը: — Վճռեքան այդպիսի բանվորուհիներ են տանջվում ընտանեկան հոգսերով: Գործարանային 8 ժամ աշխատանքից հետո նրանք շարունակում են իրենց աշխատանքը տանը մինչև ուշ գիշեր և այդպես հոգնում, ուժից ընկնում:

«Մարտի ութի նպատակն է ազատել բանվորուհուն այդ մաշող տնային աշխատանքից: Հասարակական ճաշարաններ, լվացքատուն, մսուր, մանկատուն... ահա ինչ պիտի տա մարտի ութը:

«Բանվորուհին պիտի ազատվի ոջախից, լվացքից, որորոցից: Նա ազատ ժամանակ պետք է ունենա, վոր ժողով, ընթերցարան, գրադարան, ներկայացում հաճախի, կրթվի, զարգանա, լուսավորվի: Այդ է մարտի ութի նպատակը, դա է աշխատավոր կնոջ Միջազգային

տոնի նպատակը: Կեցցե աշխատավոր կինը, կեցցե նրա Միջազգային որը»:

Բուռն ծափահարութիւններն արթնացրին Շուշանին: Խեղճը շվարած կանգնեց և յերկար, ապշած նայում եր չորս կողմը:

Սակայն ընկերուհիները շտապով մոտեցան նրան, հանաք ու ծիծաղով մոռացնել տվին անհարմար դրութիւնը: Շուշանի ձայնն էլ միացավ «Իստերնացիոնալ»-ի հնչյուններին, և բոլորը միասին դուրս յեկան դահլիճից:

Գեղջկուհին

(Նմանություն)

Նույնիսկ չի լսվում
շների ձենը.
խաղաղ ու հանգիստ
քնած է շենը:

Ձիթի ճրագն է
միայն ճարճատում
իր աղոտ լուսով
մի հին խրճիթում:

Ջնայած իրա
ճերմակող մազին՝
քուրսու տակ նստած
գեղջկուհի ազին՝

գրիչը ձեռքին
թուղթն է խզմզում,
եղ տարիքի մեջ
գրել սովորում:

Հոգսերով լիքն է
թեև գեղջկուհին,
բայց թե գրելուն
տալիս է մեծ գին:

Նա հասկացել է
անցյալն ու ներկան.
մի կերպ ճարել է
մի հին քերեկան:

Ձմռան գիշերը
նստել է արթուն՝
ամուսնուց ծածուկ
գրում է, կարդում:

Շատ դժվար հարց է.
հա մարդն է փնջում,
լացկան մանկիկը
հանգիստ չի ննջում:

Նա խիստ ուզում է
դառնալ գրագետ.
բայց միտքը թույլ է...
կովի գրքի հետ:

— Գնիր, ա կնիկ,
հերիք է կարգաս.
դու որ ծերութեան
տերտե՞ր պիտ դառնաս:

Խնդրելով մարդուն,
կաթ տալով վորդուն,
մեր գեղջուկ ազին
գրում է կարդում:

Գիտութեան լույսն է
գյուղում ճառագել,
գեղջուկ պարզ հոգին
նորով վարակել:

Մանիշը

Արևն արդեն մայր եր մտել, յերբ Մանիշը տուն վերադարձավ ժողովից։

— Եդ վոր ջաննամից ես գալիս,— լսվեց սկեսուրի կոպիտ ձայնը,— յերեսիդ արուռ չունես. չլինի՞ ես կապ-կտրած Աշխենի խելքովն ես ընկել։

Մանիշը լուռ եր. նրա սիրտն արագ-արագ բաբախում եր. նա ամբողջ մարմնով դողում եր։

— Դե, դե, ներս կորի, ի՞նչ ես ցցվել, կանգնել. հրես տղա-մարդիկ կգան։

Մանիշը յերեսը շուռ տվեց ու լուռ ներս մտավ սենյակը։ Նա չափազանց հուզված եր. ձեռները վոչ մի գործի չէյին կաշուում։

Նախիրն արդեն հանդից վերադարձել եր։ Յեկավ նաև Մանիշի ամուսինը— Ապոն։

— Հը, ախի՛ր, Մանիշ, ի՞նչ ես քիթդ կախել. ասում են՝ ետոր կնանց ժողով էյիր գնացել, հա՛ա... դե, չըլեմ չիմանամ, վոր դու մեկ ել ժողովի գնաս։ Մենք նամուսով մարդիկ ենք. եդ տեսակ բաներ չենք տանի. լսում ես,— գոռաց Ապոն, նստելով քուրսու վրա։— Դե, դե, յեկ վոտնամաններս հանի։

Մանիշը չոքեց Ապոյի առջև, վոր վոտնամանները հանի. բայց մի ծանր բան ճնշում եր նրան։ Նա ուզում եր ճշտել, գոռալ, վոր այդպես չի կարելի, վոր ինքն ել մարդ ե։

Բայց ձայնը խեղդվեց կոկորդում...

Գիշեր եր։ Սկեսուրն ու ամուսինը քաղցր քնի մեջ խռմփում էին։ Բայց Մանիշի աչքերին քուն չեք գալիս։ Ժողովում խոսած-ները, սկեսուրի ու Ապոյի կոպիտ վարմունքը հրգեհ էլին վառել նրա հոգում։ Նա անհանգիստ շուռումուռ եր գալիս անկողնում։ «Յերբ պետք ե ազատվեմ այս լծից. չե՞ վոր դեռ տասնյոթ-տասն-ութ տարեկան ջահել կին եմ. կյանք, լույս, ազատություն»,— հեկեկում եր նա գիշերային խավարի մեջ։

*
* *

Չմեռվա որերից մեկն եր, Մանիշը չոքած թոնրի առջև հաց եր թխում, սկեսուրն ել նստած բուրդ եր մանում։

— Մանիշ, Մանիշ,— դրսից բարձր կանչելով ներս մտավ Աշխենը։ Ախի՛ր, վորտեղ ես, ժողովի չեյիր չեկել։ Քեզ գյուղի խոր-հրդի անդամ ընտրեցին... յերեք կին անցկացրին. Լավ կաշխատես, տես, յերեսներս պարզ արա...

— Եդ եր պակաս, վոր հիմի յել տղամարդկանց հետ նստենք վերկենանք,— բղավեց Մանիշի սկեսուրը։— Ել վոչ ամոթ ե մնացել յերեսներիդ, վոչ արուռ. ամեն ինչ վոտի տակ եք տվել։

— Ե՛հ. դուք՝ պառաջներդ եդպես ապրել եք, եդպես ել պտի մեռնեք, մեզ ջահիլներիս համար նոր ե ծագել կյանքը։ Ե՛հ, յես գնացի, Մանիշ ջան, ուշք մի դարձնի, ինչքան ուզում են փնթփոն-թան,— ասաց Աշխենը Մանիշի ականջին ու դուրս գնաց։

— Ի՛նչ լավ, ի՛նչ լավ.— կրկնում եր ինքն իրեն Մանիշը առանց լսելու սկեսուրի մթմթոցը։— Ինչ ուզում են ասեն. յես կգնամ խոր-հրդի մեջ կաշխատեմ ու ցույց կտամ, վոր կինն ել կարող ե աշխատել։ Մանիշն այնքան տարվել եր իր մտքերով, վոր չնկատեց, թե ինչպես Ապոն ներս մտավ։

Պառաջն Ապոյին տեսնելուն պես խելագարի նման վրա վազեց և ձեռներով ծնկներին խփելով։

— Տններս քանդվեց, բալա ջան,— բղավեց,— հերիք չե, վոր Մանիշը կնանց ժողով ե գնում, հիմի յել ուզում ե տղամարդկանց նիշը կնանց ժողով ե գնում, հիմի յել ուզում ե տղամարդկանց

հետ ընկնել։ Վայ, քուռանամ, արուռ-նամուս վոտնատակ են արել։ — Հա՛, ախի՛ր,— աչքերը չռելով գոռաց Ապոն,— են անամուս Աշխենը դրուստ վոր քեզ ճամպից հանել ե։ Մեկ ել վոր նրան ես-տեղ տեսա, քեզ կսպանեմ. լսում ես, թե չե։

Յեվ մինչ Ապոյի բուռնցքը դեռ ճոճում եր ողում, Մանիշը ճշաց դողդոջուն ձայնով.

— Սխալ եք, Աշխենը նամուսով ե. նա վոչ մի մեղք չունի։ Ինձ գյուղն ընտրել ե, և յես պարտավոր եմ աշխատել. սրա մեջ վոչ մի վատ բան չկա։ Դու վոչինչ չես հասկանում, վորովհետև վոչ կարդալ գիտես, վոչ ժողով ես գնում. դրա համար ել մութն ես մնացել։

Ապոն խոսք չեր գտնում ասելու. նա բարձրացրեց ձեռը և ուզեց խփել Մանիշին։

— Թող, հեռացիր,— հպարտ բացականչեց Մանիշը յետ մղելով Ապոյին.— անցել են այն ժամանակները, յերբ կնոջը կարելի յեր վի-բավորել և ծեծել։ Խելքդ գլուխդ ժողովիր, աչքերդ բաց արա, նայիր շուրջդ և տես նոր կյանքի պայծառ շողերը։

Ապոն բուռնցքը ցած թողեց և լուռ ու մտախոհ դուրս յեկավ սենյակից։

Նոր կյանքի շեմքին

Մեր նոր կյանքի պայծառ շեմքին
ալ մեխակներն են բացվում,
և թավշապատ, կանաչ հովտին
ուրախ գարունն է ժպտում:

Հին դարերի ստրկության
անարգ լուծը փշրելով՝
դեպ լուսաշող նոր ապագան
մենք դիմում ենք վառ հուսով:

Դե, յեղ, բոլոր իմ, յեղ, միացիր
մեր ալ կարմիր դրոշակին.
հերիք քնես, շուտ սթափվիր
ուժեղ կովի վեհ ժամին:

Յերկուշաբթի

(Մոտիկ անցյալից)

Թանձր մշուշի մեջ կորած է ամբողջ Բալախանին: Տոթ ե. մուխը,
կարծեք, ճիգ է թափում վեր բարձրանալ, բայց հուսահատված՝
քանի գնում, ավելի յե թանձրանում: Մըի փոքրիկ հատիկները թռչ-
կոտում են ողի մեջ: Վիշկաները տխուր սևոտված, կասես կուշ են
յեկել, փոքրացել: Ամեն կողմից իրար են խառնվել կանչերի ձայ-
ներ: Գոլորշին խողովակներից հեալով դուրս է վիժում: Փողոցնե-
րում անցկացրած խողովակներից մազուկ լսվում է պատերին,
հուսահատ ձայներ հանում, մի վայրկյան լռում և նորից նույն յե-
ռանդով լսվում ու առաջ է սահում:

Առավոտ է: Արևը կամաց-կամաց բարձրանում է, մառախուղը
հեռագհատե նոսրանում: Տեղ-տեղ նորահարսերի նման սպիտակին են
տալիս չայրվող վիշկաները, վորոնք այդ սև շրջապատի մեջ շոյում
են մարդու նյարդերը: Յերբեմն զանազան ծայրերից լսվում են ուշ
մնացած կանչերի ձայները, վորոնք դողալով, վախվիժելով, լալկան
ձայներ են հանում, լռում ու նորից տեղի տալիս ճնշող, խուլ
դղրդղոցին:

Յերկուշաբթի յե: Նավթահանքերում կյանքը մի լարված մե-
քենայի պես պտտվում է. մարդիկ վտից մինչև գլուխ շաղախված

մազուկի մեջ, տենդոտ յեռանդով վխտում են մեքենաների, վիշ-
կաների շուրջը:

Նավթահանքերից առանձնացած ընկած է Սաբունչի գյուղը,
նեղ, ծուռումուռ, կեղտոտ փողոցներով: Համարյա ամեն մի քա-
լափոխում պատահում են ուռած դեմքերով մարդիկ: Նրանք սրոր-
վելով դիմում են դեպի ողետուն, վորտեղից լսվում են խմորների
խռպոտ ձայները: Ողետնից վոշ հեռու, պատերի տակ՝ փողոցի մի-
ջում թափթփված են թլանդակված դեմքերով մարդիկ: Դեմքի մի
մասը թաղված գարշահոտ ցեխի մեջ, կիսաբաց ուռած շրթունքնե-
րից մի ինչ-վոր հեղուկ է ծորում:

Յերկուշաբթի յե: Ողետունը շարունակ լիքը: Դուրս են գալիս,
մտնում: Յուրաքանչյուր սեղանների առաջ նստած են նրանք: Սեղանների
վրա դրված է ողի, մի կտոր սև հաց, մի ափսեյի մեջ թթու դրած
վարունգ կամ աղի ձուկ: Բոլոր սեղանները բռնված են. բոլորի
առաջ նստոտած են մարդիկ՝ կաշվի նման սև, փայլուն շորերով,
դեմքերը, մազերը, ձեռները կեղտոտ, մրոտ:

Ողետունն ել իր հաճախորդների նման կեղտոտ է: Հատակի
վրա մի մատնաչափ կեղտ, վորը յերևի տարիներով չի մաքրված:

Սեղաններից մեկի մոտ, ձեռները կրծքի վրա ծալած կանգնած
եղ նիհար, հիվանդ դեմքով, մոտ 27 տարեկան մի կին: Նա անթարթ,
լուռ նայում եր նստածներից մեկի վրա, վորը առանց ուշք դարձը-
նելու՝ մեկը մյուսի յետևից դատարկում եր ողու բաժակը ու խըռ-
պոտ ձայնով մի ինչ-վոր լիտի յերգ յերգում:

— Գնանք... յերկշտուրթյամբ ասաց կինը՝ դառնալով նրան:

— Բավական ե, գնանք, — աղաչելով կրկնեց նա, քաշելով նրա

թևից:

— Կորիք գլխիցս, — առանց նայելու նրա վրա, գոռաց նա՝ ողու
բաժակը ամուր խփելով սեղանին: — Փողերը իմա են, յես եմ աշ-
խատել, ինչ կուզեմ, կանեմ... Արի դու յեկ խմիր... խմիր:

Նա լցրեց բաժակը և կանգնելով մոտեցավ կնոջը:

— Ա՛ռ, խմիր:

— Յես չեմ ուզում, կորցրո՛ւ:

— Յես հրամայում եմ. յես քո մարդն եմ, դու իմ կինն ես,

թե չե. ամուսինդ հրամայում է, պետք է խմես...

— Խմիր... խմիր... ձայնակցեցին սեղանակիցները հռհռալով:

— Անիծվեք դուք... անիծվեք... արցունքները սեղմելով մղկտաց

նա՝ հրելով իրանից բաժակը:

— Ձես ուզում... յես ինքս կխմեմ... իսկ դու ունդ... թե չե կը-

ջարդեմ, — բռունցքը սեղանին խփելով վորոտաց նա. նստելով տեղը:

ընն, մի մասը վեր առավ նրա պարտքի տոկոսի փոխարեն, կալի մեջ մնաց միայն հարզը և այնքան ցորեն, վոր բավական չեր խեղճ յերկրագործին նույն ձմեռվա ապրուստին:

Կոտրած սրտով խեղճ աշխատավորը դարձավ իր տունը:

— Ինչո՞ւ յես այդպես տխուր,— հարցրեց կինը:

— Այնպես, քեֆս տեղը չի... — պատասխանեց Մարտիրոսը:

— Ասա, ի՞նչ է պատահել, հիվանդ ես, ինչ է:

— Ե՛հ, ել ինչ պետք է լինի, ամբողջ տարին աշխատեցի, մաշվեցի, վերջը ելի դատարկ մնացի:

Յե՛վ Մարտիրոսը պատմեց կնոջը, թե ինչպես այդ ուրը կողոպտեցին իրեն:

— Գոնե պարտքդ թափեցիր,— հարցրեց կինը:

— Պարտքը մնաց ելի այնպես, ինչպես կար,— պատասխանեց Մարտիրոսը խոր հոգոց հանելով:

— Հիմա ի՞նչ պետք է անես:

— Տեսնենք, գուցե յեկող տարի, աստված աջողի, կարողանամ աշխատել ու տալ:

*
* *

Անցան մի քանի գարուններ, անցան մի քանի աշուններ:

Գյուղից դուրս, իր փոքրիկ յերեխան կրծքին սեղմած, կանգնած եր Սոնան: Արտասուքն աչքերին, նա ճանապարհ եր դնում ամուսնուն դեպի ոտար աշխարհ:

— Կգնամ, Սոնա, յերկրե-յերկիր ման կգամ, կմաշվեմ, կըտորորվեմ, փող կվաստակեմ և կազատեմ քեզ և իմ յերեխային պարտատերից. — ասաց խեղճ գյուղացին ու համբուրելով տղայի յերեսը՝ հեռացավ դեպի պանդխտութուն:

Գիշերն անտառում

Են, ինչ վոր պիտի պատմեմ, հենց իմ գլխովն անցկացած մի դեպք է:

Ճիշտ է, արդեն քսանուհինգ տարի չե անցել եզ ուրից, բայց մինչև հիմա յել հիշելիս մազերս փշաքաղվում են, մարմինս սարսըռում: Իսկապես սոսկալի գիշեր եր, դե պատմեմ, լսեցեք:

Չորս սալորդ եյինք, վարձով ապրանք եյինք տարել քաղաք, ենտեղից վերադառնում եյինք: Հունվար ամիսն եր. Լոբի մեծ անտառում մթնեց, պետք է գիշերեյինք: Գրիգոր քեռին, վոր ամենիցս մեծն եր և մեր կարավանի գլխավորը, մի հարմար բացատը տարեց:

Յեզներն արձակեցինք, ծառի ճյուղերից մի մեծ մսուր շինեցինք և յեզներին խոտ ու դարման տվինք: Ապա, կացիններ ունեյինք, յերկու հոգով սկսեցինք չոր ճյուղեր կտրել ու փայտ հավաքել, իսկ մյուս յերկուսը յերկար ձողերով սալերի մոտի ճյուղը մաքրեցին: Յերկու մեծ կրակ վառեցինք, մեկը յեզների այս կողմը, մյուսն այն կողմը, վորպեսզի յեզներն ել չմրսեն:

Քաղաքում առաջ սպիտակ հաց ունեյինք և ձուկ. քեռին հանեց պաշարը. իրենք մի-մի բաժակ ել ողի խմեցին. ինձ չտվին — են ժամանակ յերիտասարդներն ողի չեյին խմում: — Լավ կերանք, մոտիկ աղբյուրից ել կուշտ ջուր խմեցինք (անտառում ձմեռն աղբյուրները չեն սառչում), կրակին փայտ ավելացրինք և մեր յափրն ջիններում փաթաթված, կրակի առաջ պառկեցինք:

Շատ ժամանակ եր անցել թե քիչ, չգիտեմ — մեկ ել Մելքոն ապերը գոռաց:

— Վերկացեք, այ տնաքանդներ, գիլանն եկան, ես ինչ պիտի անենք:

Վա՛, ինչ տեսարան եր... հեռվից լավում եր գայլերի ահեղի վոռնոցը. մեկը վոր սկսում եր, մյուսները շարունակում եյին. — նրանց աչքերը ենպես եյին պսպղին տալիս, վոր կարծես յերկնքի աստղերն իջել եյին յերկրի վրա: Յեզները թողել եյին իրենց խոտը և մեջքներն իրար արած, գլուխները կախած, անհանգիստ աչքերով դիտում եյին հեռուն և փնջացնում:

Յես շատ վախեցա. իսկույն վեր թռա, գլխարկս գտա, յափրն ջիս գցեցի ու չգիտեյի ինչ անեմ:

— Կրակը, կրակը մեծացրեք, թեժացրեք, — աղաղակեց Գրիգոր քեռին արթնանալով. նա վայրկենապես հասկացավ, թե ինչ է կատարվում:

Յերկու կրակի վրա յել փայտ լցրինք. կայծերը յերկինք բարձրացան: Գայլերը մոտեցել, շրջապատել եյին մեզ. կրակի բոցով շատ լավ տեսնում եյինք նրանց ահեղի յերախները և փայլուն աչքերը. միաժամանակ լսում եյինք նրանց ատամների չխշխուցը. — ո՛ւ, եզ ատամների չըխկոցը... մինչև մահս չեմ մոռանալ... մազերս բիզ-բիզ կանգնեցին:

— Վայ, Գրիգոր ջան, կորած ենք, ինչ պիտի անենք, — ասում եր վախկոտ Մելքոն ապերը:

— Իսկի մի վախենաք, վոչինչ չի լինիլ. մսի հոտ են առել անիրաժները... այ մի հրացան լինեք հա՛... — ասում եր քեռին հանգիստ ու անվրդով:

Թե ինչքան ժամանակ տևեց ես սարսափը, չեմ կարող ասել:

եղալես շարունակել չեր կարելի. լույսն ել հեռու յեր, իսկ գայլերի ողակը հետզհետե նեղանում եր... ու ենքան ել շատ եյին... յես յերեսուն ասեմ, դու քառասուն իմացիր:

Յերբ գայլերն ենքան մոտեցել եյին, վոր կարելի յեր փայտը շարտելով հասցնել նրանց, քեռին հրամայեց, վոր բոլորս միասին մի-մի վառվող ածխակով շարտենք գայլերի վրա:

«Ին, շնւտ» վոր ասեց, բոլորս ել կաշօեցով վառվող փայտերը շարտեցինք գայլերի վրա: Նրանց մեջ իսկույն իրարանցում ընկավ ու յետ-յետ գնացին: Եդ միջոցին քեռին վերցրեց մի ահագին վառվող ձող և ուղղակի հարձակվեց ամենամոտ գայլի վրա. սա սոսկալի վոռնոցով սկսեց փախչել. մյուսները վայրկենապես հետևեցին նրան: Դու մի ասիլ, վոր քեռին շատ լավ գիտի, թե իր մոտիկը վոհմակի առաջնորդն ե, ու հենց նրան պետք ե փախցնել:

Հինգ ըոպեյից հետո գայլերի վոռնոցը շատ հեռվից եր գալիս:

— Ել չեն գալ, անհանգիստ մի լինեք,—ասաց քեռին,—տեսե՞ք չեզներն ինչպես ուղղվեցին, հանգստացան ու սկսեցին խոտ ուտել... Նրանք շատ լավ են հասկանում՝ յետ կգան, թե չե:

Իսկապես, սպասեցինք ելի տասը-տասնուհինգ ըոպե, և գայլերը չվերադարձան:

— Շատ յետ յեկածն ես հա, Գրիգոր,—ասաց Մելքոն ապերը ուրախ ժպտով:

Իսկ Գրիգոր քեռին փաթաթվել եր իր յափնջու մեջ և արդեն քնել եր հսկայի քնով:

Փորձանք

Գյուղաքաղաքի հիվանդանոցի նախասենյակը լի յեր ամեն հասակի և ամեն տեսակի այցելուներով—կին, մարդ, աղջիկ, յերեխա... Նրանցից շատերը՝ տեղ չլինելու պատճառով՝ կանգնած են. վոմանք անհամբեր հերթի յեն սպասում բժշկի ընդունարանի դռների առջև, վոմանք նստած են:

Քրտնքի, տրեխի և յոգոֆորմի հոտ ե գալիս: Նախասենյակի մի անկյունում, կարմիր նստարանի վրա նստած են յերկու մարդ և խոսում են իրար հետ: Նրանցից մեկի, —վոր ունի սև մազերով հաստ դեմք, խիտ հոնքեր և չինացու քիթ,—աջ ձեռքը կապած ե կրծքին: Իսկ մյուսի (վորը ունի ալեխառն փոքրիկ միջուք, հաւրաշարժ աչքեր և մեջքին արծաթե բարակ գոտի) գլուխը կապած ե սպիտակ փաթաթանով:

— Յես զարմանում եմ, Պետրոս աղա,—ասում ե չինացու

քթով, ձեռքը կապած մարդը իր հասակավոր հարևանին.—յերկու որ առաջ յես քեդ տեսա վողջ-առողջ, իսկ այսոր գլուխդ պատրված: Ի՞նչ ե պատահել...

— Ել մի հարցնի, Ավետիս,—ասաց Պետրոս աղան գլխի փաթաթանը շոշափելով:

— Կռիվ ե պատահել, ի՞նչ...

— Ի՞նչ կռիվ, ի՞նչ բան:

— Հապա ինչի՞ց յեղավ եդ բանը:

— Մի փուչ բանից:

— Վճնց թե. վեր ես ընկել, թե՞ խփել են:

— Ի՞նչ վեր ընկնել, ախպեր. իմ պարոն ծառան ե խփել. պարզերես կենա...

— Ծառան, են Մինասը թե Դավիթը:

— Դավիթ ե, ինչ անասուն ե,—նեղացած ասաց Պետրոս աղան և նորից շոշափեց փաթաթանը:

— Են, վոր այգին պահում ե: Ինչո՞ւ խփեց ախր...

— Յերեկ իրիկունը գնացի այգի, փետը վեր կալավ ու տուր թե կտաս գլխիս մեջտեղը:

— Վա՛հ—զարմացավ Ավետիսը՝ կապած ձեռը շարժելով.—առանց դես ու դենի... Լավ չեմ հասկանում...

— Իհարկե չես հասկանա. յերբ բանը դիտից չասես, թարս դուրս կգա,—սկսեց Պետրոս աղան աչքի պոչով նայելով մյուս նստողներին:—Եդ Դավիթ ե, ինչ փուչ կենդանի յե, դու գիտես, վոր այգին պահում ե, և դրա համար ամսական հինգ մանեթ եմ տալի՝ հացն ել ինձանից. իսկ ամսական, ամենաքիչը, նա կուտի մանեթն ել եդ տասնուհինգ մանեթի վրա՝ քսան մանեթ. իսկ քսան մանեթը քիչ փող չի. դրանով կարելի յե մի կով առնել: Հա տրեխներ ել եր ուզում՝ չտվի: Հա, ախպերս վոր դու յես, եդ լիբ տրեխներ իբր թե այգի յե պահում: Ամեն որ գնում եմ տեսնում՝ ծառերի խնձորները, տանձերը պակաս: Ասում եմ.

— Այ տղա, Դավիթ, ես ծառերի խնձորներն ուր են:

— Յես ի՞նչ գիտեմ, աղա,—ասում ե:

— Վճնց թե,—ասում եմ,—բա վոր դու չգիտենաս, ո՞վ գիտի: Ձեն չի հանում:

Դեռ եդ վոչինչ, վոր մեծ ծառերի խնձորներն եյին պակասում. ինձ համար ավելի վատ յեղավ, յերբ մի որ ել տեսա՝ Ռուսեթի մի թեթև ծառ կա, նրա խնձորներն ել պակսեցին: Եդ ծառը առել եմ վարդանի տղից:

Մի որ յեկավ, թե՝ «Պետրոս աղա, մի խորում խոտ տուր, խոտ չունեմ»։ Ասի՝ «Տար, համա քու այգու պատրուսներից մեկը կտաս»։ Մարդը խոտաղացավ ու տվեց։ Եդ տարի եդ ծառը բոլ բռնել եր։ Ինքը կարճ, թեթև բան է, բայց լավ բռնել եր։ Կարկուտը շատ մասը վեր արավ և քիչը մնաց։ Եդ քանի որը վոր գնացի այգի, —ասենք՝ ամեն որ եմ գնում, համա այս վերջին անգամ վոր գնացի, տեսա եդ ծառի խնձորը պակաս—համարեցի, դուրս յեկավ 48 հատ։

Կանչեցի եդ անիծած Դավթին։

— Արի ետեղ, —ասում եմ։

Վազեմազ յեկավ ու դիք դագանակի պես առաջիս տնկվեց։

— Ի՞նչ է, —ասում ե, —աղա։

— Աղեն աչքդ հանի։ Այ տղա, —ասում եմ, —ես ծառի խնձորները ուր եմ։

— Վրեն է, ուր եմ, —ասում ե, —աղա։

— Վհնց թե վրեն եմ, —ասում եմ, —ետեղ հիսուն, հիսուն երկու խնձոր կար, հիմա 48 հատ ե. վոր ջհանգամն եմ գնացել։

— Յես ի՞նչ գիտեմ, աղա, —ասում ե։

Ասում ե ու ծառին ե մտիկ անում, մթամ թե նոր ե տեսնում։

— Բա վոր դու չգիտես, ով գիտի, —ասում եմ. —եղ ինչի՞ այգի պահող ես, վոր չգիտես։

— Չգիտեմ, —ասում ե, —աղա։

Ասում ե ու ելի ծառին ե մտիկ անում, ենպես վոր աչքերս չաեսնի։

— Ամոթ ե, —ասում եմ, —այ տղա, հոգուդ մեղք մի անի, թե ուտում ես, ասա՝ ուտում եմ, հո յես բան չեմ ասի դրա համար։

— Չե, —ասում ե, —աղա, ուտում չեմ։

— Վոր ուտում չես, —ասում եմ, —ապա ուր եմ գնում։ Կամ գողանում եմ, կամ ուտում ես, ուրիշ եղ ի՞նչ կա. հո յերկինք չեմ թռչում։

— Չե, —ասում ե, —աղա, վոչ ուտում եմ, վոչ գողանում եմ։

— Եդ վոնց կլինի, —ասում եմ, —յերկուսից մինը՝ կամ ուտում ես, կամ գողանում եմ՝ դու չես տեսնում։

Չե վոր չե։

— Վոչ ուտում եմ, —ասում ե, —վոչ եղ գողանում եմ։

— Թող եղպես լինի, —ասի, ու մտածում եմ՝ դրուստ վոր նա ուտի չի, բայց կծախի։

Մեկ եղ, մտածում եմ ինքս ինձ, շատ կարելի յե գողանում եմ, բայց ինքը քնում ե ու չի տեսնում...

Վերջապես, ասում եմ, պետք ե իմանալ՝ իմ այգին գող ե մտնում, թե չե։

Եսպես մտածելով հասա տուն ու յեղածը պատմեցի սանամորդ։ Նա յեղ ասավ, վոր ծառան ուտի չի, բայց շատ կարելի յե՝ գողանում եմ, ինքը քնած ե լինում։ Եդ եղ վոր նա ասավ, մտածեցի՝ լավ, մութը մթնելուց հետո մի թագուն մտնեմ այգի, խնձոր քաղեմ, տեսնեմ եդ անիծածը ինձ նկատում ե, թե չե։ Թե նկատի, եմ ե հո՝ լավ ե մտիկ տալի այգուն, թե չե հո՝ այգիս անտեր ե, գողերը թալանում եմ։

Մտածեցի ու արի։

Հիմի, քավոր Ավետիս, դու կասես թե՝ յես միջանի խնձորի համար դարդ եմ անում։ Սկի յեղ չե։ Իմ դարդը խնձորները չեյին. թքած խնձորների վրա։ Յես ուզում եյի իմանալ՝ իմ այգին գող ե մտնում, թե վոչ։

Հենց եղպես, յերբ մութը լավ մթնեց, մի փետ վերկալա, դուրս յեկա տանից ու ճամպա ընկա դեպի այգի։

Մութ, շատ մութ գիշեր եր. ենպես մութ, վոր աչք աչքի չի տեսնում։

Յերբ հասա այգուն, սիրտս տրպալաց. մի տեսակ վատ բան զգացի։ Լավ կլինե՞ր՝ հենց եդ ժամանակ եղ յետ դառնայի, եղ ես բա՝ նը չեղ պատահի. բայց կարծես սատանան բոթեց թե՝ գնա, գնա, գնա...

Յես եղ մտածեցի՝ քանի վոր յեկել եմ, մտնեմ մի փորձեմ եդ անիծածին, տեսնեմ՝ նկատում ե թե չե. թե չնկատի, վայն յեկել ե, իրան տարել. պոչը կկտրեմ, թող ուր ուզում ե գնա։

Եսպես մտածելով, մոտեցա այգու պատին։ Մոտեցա ու լոք տվի նրա վրով, ու հենց լոք տվի թե չե, յերկու քար վատ եյին դրված, ինչ եր, —ի՞րար հետ ընկան պատից... Յես մտա այգի ու մնացի կանգնած։ Ասում եմ՝ տեսնեմ մարդու ձեն-ձուն, վոտի ձեն լըսվում ե, թե չե։

Հենց մտել ու մտածում եյի, մեկ եղ տեսնեմ՝ վոտի ձեն լավեց։ Մինը դեպի ինձ եր գալիս։ Ասի՝ ով գիտի հենց գող ե։ Համա չե։ Յեկավ, մթի մեջ մի քիչ հեռու կանգնեց ու ձեն տվեց։

— Ո՞վ ե, —ասում ե։

Ասողն եդ լեբը լըբի վորդին եր. ձենից եմ ըսպելին ճանաչեցի, համա ձեն չհանեցի։ Ասում եմ՝ ով գիտի հենց ենպես հավայի յե գողում, առանց բան տեսնելու։

— Ո՞վ ես,— ձեն տվեց նորից:

Յես ելի ձեն չեմ հանում: Նա փնթփնթաց, հայհոյեց, հեր ու մեր աչեց ու նորից:

— Ո՞վ ես,— ասում ես,— դուրս արի:

Յես թարսվել, կողքիս եմ ընկել ու ձեն չեմ հանում: Ասում եմ՝ իրանից դուրս ե գոռում. քարերի ձենը լսել ես, դրա համար:

— Դուրս ես գալի՞ս, թե չե՞ս,— մին ել գոռաց նա:

Ու հենց եղ գոռալը տեսա. մեկ ել ֆռռալով մի հաստ փետ յեկավ ու տրաքեց գլխիս:

— Վայ, դու անիծվես,— ասի ու գլուխս բռնեցի:

Գյաղես ձենիցս ճանաչեց ու ֆնաց սառած. ել ձեն չհանեց: Քիչ հետո տեսնեմ՝ գլխիցս արուն ե գալի:

— Վայ,— ասի,— չես քու...

Գյաղի լեզուն կապ ե ընկել. բան չի խոսում: Վերջը կմկմաց.

— Աղա,— ասում ես,— յես ի՞նչ գիտեցի՞ դու յես...

— Աղեն աչքդ հանի,— ասում եմ,— լիբբ լրբի վորդի... Շատ ել քեզ ասել են այգուն մտիկ անես. պետք ե ուրեմն փետը քաշես մարդ սպանես:

— Ի՞նչ ես ասում,— զարմացավ Ավետիսը, կապած ձեռով չինական քիթը տրորելով:

— Հապա,— հառաչեց Պետրոս աղան գլխի կապոցը ուղղելով.— ես ենց փորձանք բերեց իմ գլխին են լիբբ լրբի վորդին...

— Պետրոս Միրզոյան,— կարդաց հիվանդների ցուցակը սպիտակ շոր հագած լեռնատասարդ ֆելդշերը և, նայելով Պետրոս աղայի կողմը, ասաց.— ձեր հերթն ե

Պետրոս աղան գլխարկը վերցնելով՝ դրեց կոնատակը և մտավ բժշկի մոտ...

Պարիզյան Կոմմունայի որը

(ՄԱՐՏԻ 18.Ը)

1871 թվի մարտի 18-ին աշխատավոր մասսաները, խորտակելով Պարիզում բուրժուազիայի իշխանությունը, ստեղծեցին աշխատավորական հեղափոխական Կոմմունա, աշխարհիս վրա առաջին բանվորական կառավարությունը:

Կոմմունան պրոլետարիատի ղեկավարության առաջին փորձն էր:

Պարիզյան Կոմմունան տևեց 2 ամիս:

Պրոլետարիատը այդչափ ժամանակամիջոցում քաջության ու

սովորականության հրաշքներ ցույց տվեց: Բայց և այնպես նա չկարողացավ պահել իր իշխանությունը այն պատճառով, վոր,

1. Զինվորական գործում չկար հիմնավոր կազմակերպություն, կապ չկար Պարիզի բանվորների ու արհեստավորների մեջ, նույնպես ամբողջ լերկրի գյուղացիության հետ, ուստի Կոմմունան աջակցություն չգտավ:

2. Զկար մի ընդհանուր միասնական ղեկավարություն ինչպես քաղաքական հարցերում, այնպես ել տնտեսական ու զինվորական:

3. Պարիզի պատերի տակ կանգնած ելին գերմանական զորքերը, վորոնք կարող ելին ջախջախել Կոմմունան:

Մարտի 28-ին ընկավ Կոմմունան: Բուրժուազիան տոնեց իր հաղթանակը: 25 հազար բանվորներ սպանվեցին այդ կովում, գրեհականարվեցին ու տանջանքի մատնվեցին: Նրանց մեջ կային կանայք ու լերեխաներ: 15 հազար հոգի ուղարկվեցին աքսոր, ուր նրանք յենթարկվեցին տառապանքի և մահացություն:

Կոմմունայի նշանակությունը ահագին ե: Նա ցույց տվեց պրոլետարիատի ղեկավարության հաստատելու անհրաժեշտությունը:

Սորհրդային Ռուսաստանը ծնունդ առավ 46 տարուց հետո և շարունակում ե Պարիզի բանվորների սկսած գործը:

Ինտերնացիոնալ

Առաջին Ինտերնացիոնալը—Բանվորների Միջազգային Ընկերությունը—հիմնվել ե 1864 թվին Լոնդոնում:

Ինտերնացիոնալը կռիվ հայտարարեց բոլոր լերկրների բանվորական դասակարգը ազատագրելու, աշխարհի բոլոր աշխատավորների համար հավասարություն հաստատելու և քաղաքական իշխանություն նվաճելու համար:

I-ին Ինտերնացիոնալի առաջնորդն եր Կարլ Մարքսը: I-ին Ինտերնացիոնալը վորոշեց պատերազմ ծագելու դեպքում կոչ անել բանվորներին՝ ընդհատել աշխատանքները և բանթող կազմակերպել պատերազմի դեմ:

I-ին Ինտերնացիոնալը վորոշեցավ Պարիզյան Կոմմունայի ջախջախումից հետո: Նա հակառակորդներ խաղաց և շարունակում եր ապրել բանվոր դասակարգի մեջ, չնայելով վոր կազմակերպված ձևով նա այլևս չկար:

Յերկրորդ Ինտերնացիոնալը ծնունդ առավ Պարիզում 1889 թվին: Նա սահմանեց մայիսի մեկի միջազգային տոնը: 25-ամյա գոյու-

Թյան ընթացքում համախմբեց բոլոր յերկրներն սոցիալիստական կուսակցութիւններին բանվորական դասակարգի միացման համար։ Բոլոր սոցիալիստներին, վորոնք մտնում էին Ինտերնացիոնալի մեջ, պահանջվում էր ուժեղ ագիտացիա մղել և բոլոր միջոցներով կռվել պատերազմի դեմ, իսկ չեթե նա ծագելու լինի, այդ դեպքում ոգտաբործել նրան կապիտալիստական պետութիւնը տապալելու համար։

Բայց յերբ հարկավոր յեղավ խոսքից գործի անցնել, այսինքն՝ յերբ 1914 թվին ծագեց համաշխարհային պատերազմը, II-րդ Ինտերնացիոնալը մոռացավ իր վորոշումները և փոխանակ կոչ անելու բանվորութիւնը դուրս գալու ընդդեմ պատերազմի, II-րդ Ինտերնացիոնալի առաջնորդները կոչ էին անում բանվորներին բուրժուազիայի հետ մի միացյալ ճակատ կազմելու։

1914 - 18 թվականների իմպերիալիստական պատերազմի ժամանակ II րդ Ինտերնացիոնալը դավաճանեց բանվորական դասակարգին. իր այդ դավաճանութիւնը համար նա կոչվում է «դեղին»։

Նա դարձավ բուրժուազիայի պատվարը, և նրա առաջնորդները համարյա ամեն տեղ աջակցում են նրան ու նրա հետն ել աշխատակցում։

Թեև նա գեռես գոյութիւն ունի, այնուամենայնիվ բանվորական դասակարգի հեղափոխական մասն արդեն յերես է թեքել նրանից։

III-րդ ԻՆՏԵՐՆԱՅԻՈՆԱԼԸ ՀԻՄՆՎԵԼ Ե 1919 ԹՎԻ ՄԱՐՏԻՆ, ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՄՈՍԿՎԱՅՈՒՄ։

III-րդ Ինտերնացիոնալը կոչվում է Կոմմունիստական (Կոմինտերն), վորովհետև միացնում է բոլոր յերկրների կոմմունիստական կուսակցութիւնները։

Կոմինտերնը մշակել է 21 պայման իր շարքերը մտնողների համար։ Այդ պայմանները պահանջում են, վոր կուսակցութիւններն ամեն բանում կոմմունիստական ագիտացիա և պրոպագանդ մղեն բանվորների, հոտաղների ու գյուղացիների մեջ. դուրս կորզեն արհեստակցական միութիւններն ու կոոպերատիվները համաձայնողական կուսակցութիւնների ազդեցութիւնից։

Կոմինտերնը կռիվ է մղում պրոլետարիատի դիկտատուրան հաստատելու համար։ Կոմինտերնի գրոշակի տակ մտած՝ բանվորները խորտակում են կապիտալի իշխանութիւնը։

Կարլ Մարքս

Մարքսը ծնվել է Գերմանիայում, 1818 թվի մայիսի 5-ին։ Մանուկ հասակից Կարլ Մարքսն աչքի յեր ընկնում իր խոշոր ընդունակութիւններով։

Մայրը նրան «բախտավոր» էր ասում, վորովհետև ինչ վոր ձեռնարկում էր, հաջողվում էր նրան։

Համալսարանն ավարտելուց հետո Մարքսը մասնակցեց Գերմանիայի հեղափոխական կռիւն՝ կամավորութիւն դեմ։

Նա լրագրեւում գրում էր Գերմանիայի գյուղացիների ու բանվորների ծանր դրութիւնը մասին։

ԻՆՉՊԵՍ ԵՐ ԱՇԽԱՏՈՒՄ ՄԱՐԿՍԸ

Մարքսն ամբողջ որեւոր աշխատում էր առավոտից մինչև ուշ գիշեր։

Շատ ուշ էր պառկում, բայց միշտ առավոտը՝ ժամը 8-9 ին արդեն վոտի վրա յեր, լրագրերը կարդում ու սկսում էր աշխատել և վերջացնում էր գիշերը՝ ժամը 2 ին, 3-ին։

Աշխատանքն այնպես էր տանում Մարքսը, վոր հաճախ նա ուտելու մասին չէր մտածում։ Շատ անգամ ստիպված էին լինում նրան միքանի անգամ ճաշի կանչել, մինչև վոր վերջապես գալիս էր։ Բայց վերջին պատառը հաղիվ կուլ տված՝ Մարքսը կրկին մտնում էր իր սենյակը։

Մարքսը մտածելիս սովորաբար սենյակում առաջ և յետ էր քայլում։ Գորգը—դռնից մինչև պատուհան այնպես էր տրորված ու այնպես աչքի յեր ընկնում, վոր կարծես մարգագետնի շավիղ լիներ։ Կարճ բոպներով Մարքսը նստում էր սեղանի մոտ, վորպեսզի մտածածը գրի առնի։

Յերբեմն-յերբեմն Մարքսը ձգվում էր գահավորակի վրա և վեպ էր կարդում։ Նա հաճախ միքանի գիրք միասին էր կարդում, հերթով։

Նրա մոտիկ բարեկամներից մեկը իր հիշողութիւններին մեջ ասում է. «Մարքսին պետք է տեսնել տանը, ընտանեկան շրջանում, յերբ նա գրքերն ու տետրակները մի կողմն էր դնում, կամ կիրակի յերեկոները, իր բարեկամների հետ, վորպեսզի կարելի լիներ ճանաչել ծեր գիտնականին, նրա սիրտը և սիրել նրան»։

ԿԱՐԼ ՄԱՐԿՍԸ ԱՌԱՋԻՆ ԻՆՏԵՐՆԱՅԻՈՆԱԼԻ ՀԻՄՆԱԴԻՐՆ Ե

Մարքսն իր գրվածքներում ապացուցում էր, վոր պրոլետարիատը կռիվ մղելով՝ վերջը կհաղթի բուրժուազիային։

Մարքսը բանվորներին ցույց եր տալիս այն ճանապարհը, վորով կհասնեն այդ հաղթութեան:

Նա լենինի և բոլոր կոմունիստների ուսուցիչն է:

Մարքսը միայն իր ուսմունքը մշակելով չէր զբաղված. նա հաճախ թողնում եր այդ գործը՝ պրոլետարիատի պայքարին մասնակցելու համար: Յեւ հաճախ կառավարութեանների կողմից հալածանքներ եր կրում:

Աշխարհի բոլոր ծայրերից հեղափոխականները գալիս էին նրա մոտ՝ խորհրդակցելու:

Նա սովորեցնում եր, թե բանվոր դասակարգն այնքան ավելի շուտ կհասնի իր նպատակին, վորքան վոր միացած, խմբված կգործի:

— «Պրոլետարներ բոլոր յերկրների, միացե՛ք»:

Այս բառերը, վոր այժմ դուք հաճախ լսում եք ու կարդում, առաջին անգամ Մարքսն է ասել:

Կարլ Մարքսի նախաձեռնութեամբ հիմնվեց հեղափոխական բանվորների առաջին միջազգային միութիւնը:

Այդ առաջին Խնտերնացիոնալն եր:

ՄԱՐԿՍԻ ՎԵՐՋԻՆ ՏԱՐԻՆԵՐԸ

Խնտերնացիոնալում ունեցած չափազանց ծանր զբաղմունքները քայքայեցին նրա առողջութիւնը:

Ազդեցութիւն ունեցան և այն ծանր պայմանները, վորոնց մեջ ապրեց Մարքսն իր ամբողջ կյանքը: Մինչև մահն ել նրան չաջողվեց մարդավայել ապրուստ ձեռք բերել:

Առողջութիւնը վերականգնելու համար Մարքսն ստիպված եր միջանի անգամ ընդհատել իր տարապմունքները:

Բայց չնայելով վոր բժշկվում եր, սակայն նա չէր առողջանում: 1863 թվի մարտի 14-ին Մարքսը չկար այլևս:

Նա մեռավ իր գրասեղանի մոտ, իր բոլոր ուժերը և իր մեծ խելքը նվիրաբերելով բանվոր դասակարգի գործին:

Նրա անունն ու նրա գործերը դարեւր կապրեն:

Առաջին Մայիսյան տոնը Թիֆլիսում

1900 թվի ապրիլի 18-ն եր (Մայիսի 1-ը): Առավոտյան ժամի 11-ին պետք է հավաքվէինք Նախարարական 7 վերստ հեռու մի դաշտում, վոր գտնվում եր սարի յետևում: Գիտեյինք, վոր կընկատվենք ժանդարմների կողմից, և մեր ցույցը կխանգարվի: Այդ պատճառով ել նախորդ գիշերն սկսեցինք մեկ-մեկ գնալ Նախարարական: Նախորդ մարդիկ էյինք նշանակել վորոշ տեղերում, վորոնք ցույց էյին տալիս բանվորներին ցույցի տեղը:

Ժամը 11-ին արդեն բաց դաշտումն էյինք: Կլինէյինք 300 հոգի: Կազմեցինք շրջան, մեջտեղը բավական մեծ տարածութիւն, վորի կենտրոնում ցցեցինք մեր կարմիր դրոշակը, վրան գրված՝ «Պրոլետարներ բոլոր յերկրների, միացե՛ք», և «Կեցցե՛ 8-ժամյա բանվորական որը»:

Չնայած անձրևային յեղանակին, հրճվանքով էյինք լսում ճառախոսներին: Մեր վոգելորութեանը չափ չկար: Հանդիսավոր դասակարգային յերդումից այնքան բարձրացավ մեր տրամադրութիւնը, վոր ուզում էյինք հենց կարմիր դրոշակներով գնալ քաղաք և շրջել վոր ուզում էյինք հենց կարմիր դրոշակների խորհուրդը մեզ յետ փողոցները: Բայց մեր հեռատես ընկերների խորհուրդը մեզ յետ կանգնեցրեց այդ մտադրութիւնից: Յերեք ժամ հետո սկսեցինք դարձյալ գաղտնի կերպով վերադառնալ քաղաք, տանելով մեզ հետ այդ տոնի քաղցր հիշողութիւնները:

Հետաքրքիր եր ավելի 1902 թվի Մայիսի 1-ի տոնակատարութիւնը:

Կազակներն ամեն տեղ բռնել էյին, և մենք հնարավորութիւն չունէյինք կատարելու Մայիսի 1-ը, բայց ուզում էյինք անպատճառ կատարել:

Տեղեկանալով, վոր Գալավինսկի պրոսպեկտով մի մեռել էյին տանելու, վորոշեցինք միանալ հուղարկավորութեանը: Այդ բանը տեղի ունեցավ աննկատելի կերպով: Ննջեցյալի ազգականները զարմացել էյին, վոր հետգհետե նրա հարգողների թիվը շատանում ե:

Բայց չէր բարձրացավ կարմիր դրոշակը, և կազակները վրահասան իրենց մտրակներով, ու սկսվեց տուրուղմիտը, հուղարկավորները դադարը վայր դրին ու փախան, անիծելով այդպիսի հարգողներին:

Ահա թե ինչպէս եր կատարվում Մայիսի 1-ը ցարական կառավարութեան ժամանակ:

Ինտերնացիոնալ

Յեկիր, ում կյանքը անիծել է,
ով ճորտ է, մերկ է և ստրուկ:
Արդեն վառվում են մեր սրտերը,
արդեն կռվի յենք մենք ձգտում:
Այս հին աշխարհը կփորենք մենք
մինչև հիմքերը և հետո
մեր նոր աշխարհը կշինենք մենք,
ուր վոչ ստրուկ կա, վոչ դժգոհ:
Սա յե վերջին կռիվը
և պայքարը մեծ:
Ինտերնացիոնալը
աշխարհը կփրկե:

Վոչ վոր չի տա մեր փրկությունը,
վոչ խենթ հերոսը, վոչ արքան.
մենք պետք է մեր ազատությունը
կռենք ձեռքով մեր սեփական:
Վորպեսզի շուտ փշրենք մեր լուծը
և յետ խլենք վողջ հողը մեր—
խփենք մուրճերը, տանք մեր ուժը,
բանի յերկաթը տաք է դեռ:

Սա յե վերջին կռիվը
և պայքարը մեծ:
Ինտերնացիոնալը
աշխարհը կփրկե:

Լուկ մենք, ճորտեր ու բանվորներս
ունենք անխախտ մի իրավունք՝
ասել, վոր հողը մերն է, մերն է:
կորչի հարուստը թող ազրուկ:
Յեվ յերբ պայթի մեծ փոթորիկը,
և կուշտ շները չբանան,
նորից յերկիրը և յերկինքը
մերն է ու մերը կմնան:

Սա յե վերջին կռիվը
և պայքարը մեծ:
Ինտերնացիոնալը
աշխարհը կփրկե:

Դարբնի յերգը

Զարկ, զարկ, ընկեր, մեզ բախտ կռենք—
թող դողդողա մեծ սալը.
շանթի տարափ մեր շուրջ փռենք—
յուսավորի աշխարհը:

Զարկ, զարկ, ընկեր, ել կանգ շառնենք—
մոտ է ահա լավ որը...
այնպես թափով սալին զարկենք,
վոր դողդողա աշխարհը...

Արոր

Ահա ծագեց կարմիր արև,
տաք և պայծառ է որը,
դեն, բաշեցեք, սիրուն յեզներ,
առաջ տարեք արորը:

Վարը վարենք, ահոս փորենք,
խոր ահոսներ հողի մեջ,
սերմը ցանենք, վոր հունձ հնձենք,
խուրձեր դիզենք կալի մեջ:

Կգա ձմեռ, մենք վախ չունենք,
ուրախ կանցնի մեր որը,
ուտելու միշտ պաշար ունենք,
յերբ լիք լինի մեր հորը:

Դեն, բաշեցեք, սիրուն յեզներ,
տաք և պայծառ է որը,
ահա ծագեց կարմիր արև,
առաջ տարեք արորը:

Լեռնականի արտը

Կովկասի լեռներում շատ լեռնականներ են ապրում. ձորեր, վիհեր, ժայռեր ու կիրճեր շատ կան այնտեղ, և բախտավոր է նա, ով այդ քարերի ու ժայռերի արանքում մշակելու համար մի փոքր հողամաս կձարի: Այդ հողամասը շատ թանգ արժեք նրա համար:

Պատմում են, վոր մի լեռնական լեռեք փոքրիկ արտ ունեւր: Մի որ նա գնաց իր հողերը ցանելու:

Ցանեց մեկը, ցանեց յերկրորդը, իսկ յերրորդը չի գտնում: Զբացել է կարծես: Շրջում է, փնտռում—չկա ու չկա: Հուսահատված՝ պատրաստվում է տուն գնալու. վերցնում է գետնից իր յափընջին և յափնջու տակին գտնում իր կորցրած արտը:

Մաճկալ ես

Մաճկալ ես, բեզարած ես,
առը շուռ տուր, շուռ արի.
Ծովի պես քրտնած ես,
յեզներն արձկի, տուն արի:
Կաթի սերը բաշել եմ,
գրել եմ հովին՝ սառի,
ալ-գոգնոցս փռել եմ,
արի, թառան, թըռռ, արի:

Տեղ եմ քցել շվաքում,
բամին կուգա, գով կանի.
Ընկնի շողքն է մեր ծոցում,
չափ տուր, չափ առ, շուռ արի:
Դադրած, բեզարած յար ջան,
ամպերն յելան, դեհ, արի.
Բեզարած ջանիդ դուրբան,
ծտից թե՛ առ, թե՛ արի...

Շահումյանի ջրանցքը

Սա Յերևանի մոտիկ ջրանցքն է:

Հարյուր տարուց ավելի յե, վոր նրա աչք ու լերակները հող ու տիղմ եր լցվել, ջուր չեք հոսում:

Զկար գեղեցկուհի Մամրին, նախկին խանի սիրած հարեմականը. չկար նաև նրա ջրանցքը: Ո՞ւմ սիրտը շահելու համար հոսեր նա, ում յերեսին խնդար: Ել չեք վազում, չեք հոսում, չեք խոխոջում...

Ու հանկարծ... նոր ջրանցք, պատերը քար ու կրից:

Խորում. Բուլղարի հենց մուտքի առաջ ջրանցքը բուրդոլայի պես յերկրի կուրծքն է խրվում: Նա անցնում է բերդի կողքով, բայց ել ջուր չի տալիս նախկին խանի ապարանքին, վոչ ել նրա սիրունի Մամրին: Նա մտնում է բաց դաշտի ծոցը և գնում խառնվելու Թոխմախան լճի ջրերին:

Միառժամանակ նա հանգիստ է առնում լճի գրկում. չե՞ վոր մինչև տեղ հասնելը նա գործել է, աշխատել, կյանք տվել բոլորին, ջրել արտ ու դաշտ, այգի ու պարտեզ...

Բայց նրան կանչում են ծառաված հողերը: Նա դուրս է գալիս լճից և ջուր տալիս անպտուղ և ամայի լեռնալանջերին, անվար ու անցան հովիտներին:

Առաջին անգամն էլին ջրի հոսանքն ուղղում դեպի ջրանցքը: Յեվ նա քմահաճ ու կենդանի ժապավենի պես կոտրատվելով կըլթկըլթոցով առաջ եր վազում:

Ժողովուրդը ծափահարում եր վոգևորված, աշուղը թառ ածում և յերգում: Ու յերգն ել միախառնվում եր ջրանցքի ջրին, տրոփում յերգչի սրտի պես և կըկնում ժողովրդական հերոս Շահումյանի անունը:

Շահումյանի ջրանցք... նա լել պետք է աշխատավորի շահերին ծառայի:

Շեներ, ավաններ, Շահումյանի ջրանցքը ձերն է: Այդ ջրանցքը ձեր բարեկամներն են շինել և այժմ կրկին ձեզ են նվիրում:

Շիրակի ջրանցքը

Շիրակի լեռ ընկած մի խուլ, փոքրիկ գյուղում ենք: Կյանքը յեռում է անսովոր թափով. մուրճի ու սղոցի ձայնն իրար խառնված մի կատարյալ ներդաշնակութուն է կազմում այդ կուսական մըթնությունում:

Տոններն եր, տոներն եր, մեկը մյուսի յետևից... № 1, № 2, № 3 և № 4, վորոնցից № 2-ը 700 սաժեն յերկարութուն ունի:

Աշխատում են բանվորները մեղվի ժրաջանությամբ: Նրանք պարզ գիտակցում են, վոր խորհրդային շինարարությամբ են զբաղված: Նրանց հայտնի յե, վոր ջրանցքի ճանապարհն են պատրաստում. մի ջրանցք, վորի ջուրը բանեցնելու յե ապագա մեծ տում. մի ջրանցք, վորի ջուրը 18 հազար դեսիատին հող ելեկտրոկայանը և ջրելու յե 18 հազար դեսիատին հող:

Այդ ընդհանուր շահը շողկապում է բոլոր բանվորներին—հային, թուրքին, հույնին, պարսկին, ռուսին և նույնիսկ իտալացուն:

Հեռվում յերևում են բանվորական կացարանները: Ահա և բժշկական պոլիկլին, փոքրիկ հիվանդանոցը, բաղնիքի շինութունը, ճաշարանը, խանութը և, վերջապես, գրադարան-ընթերցարանը դաշտան լրագրներով՝ հայերեն, ռուսերեն և թուրքերեն: Խորհրդային իշխանութունը հոգացել է իր բանվորներին ֆիզիկական և կուլտուրական կարիքները:

կապս. անա Շիրակի ջրանցքի և ելեկտրիֆիկացիայի արգանդը:
Մտնում ենք տոնները:

Անցնում ենք առաջ. խավարը խտանում է. գնում ենք լուց-
կներով, բայց նրանք հազիվ թե լուսավորում են իրենց բռնող
մատները:

Տոնները հեռավոր խորքում յերևում են ճրագներ. աշխատում
են:

— Բարի հաջողում:

— Այ բարի հաջողում, —ասում են նրանք միաձայն:

— Վարոս, վերցրու ճրագը և գնա հետերնին, թող թամա-
շա անեն, —ասում է նրանցից մեկը, ըստ յերևութին վարպետը:

Գնում ենք Վարոսի հետքերով. նրա ձեռքին ձիթե ճրագ է: Հաս-
նում ենք մի տեղ, ուր տոնների պատերը դեռ ցեմենտած չեն:

— Ել ճանապարհ չկա, —ասում է Վարոսը և կանգ առնում:

Դուրս ենք գալիս տոններից և շարժվում դեպի շախտաները:
Հսկայական մի փայտե շարխ շարժվում է աջ կամ ձախ յերկու
ձիու միջոցով: Հսկա դուլն իջնում է ներքև ջուր վերցնելու, մինչև
մյուս դուլը լեցուն բարձրանում է վեր:

Նայում ենք ներքև. ճրագները հազիվ թե յերևում են: Ներ-
քևում, հատակին թուրք բանվորներ են աշխատում:

*
*
*

Շարժվում ենք դեպի Արփաչայ:

Հրաշալի բնություն. ուղղաձիգ ժայռեր, պատերի նման. այս-
տեղ-այնտեղ թառել են բանվորները և քար են պոկոտում: Դինա-
միտներ են դրել. պայթեցնելու յեն:

Բարձրանում ենք հանդիպակաց քարոտ ժայռերի վրա: Նայում
եմ դեմս. բանվորները հեռացել են, ել չեն յերևում:

— Բո՛ւմ, բո՛ւմ, բո՛ւմ...

Մի ըոպե ինքնամոռացության գիրկն եմ նետվում. թվում է,
թե պատերազմ է, քաղաքացիական կռիվ...

— Բո՛ւմ, բո՛ւմ, բո՛ւմ...

Բանվորները առաջ են վազում. յեր սթափվում եմ: Ժայռերը
գլորվում են:

Աշխատանքի կռիվ է...

Մենք սկսում ենք բարձրանալ:

Ու յերբ հասնում ենք կապս, իմ դեմ պայծառ կանգնում է
մեր յերկրի ներկան և ապագան, —առողջ, կենսունակ սերունդ,
ջրանցքներ, ելեկտրոկայաններ, բանվորի ու գյուղացու կուլտուրա,
վերածնված մշակույթ:

Ձեռքի տեղ մեքենա

Ձեռքի ԴԱԶԳՅԱՀԻՅ ԴԵՊԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆ

Այժմ աշխարհի վեր տեղից ասես, վոր գործարանի ծուխ չը-
բարձրանա. մեկը չի, յերկուսը չի —հազարներ: Նրանք են պատ-
րաստում համարյա ամեն բան, ինչ վոր մեզ պետք է գալիս:

Հում, անմշակ նյութերից՝ յերկաթից, փայտից, բամբակից,
կաշվից և այլն, գործարաններն ամեն ուր անագին քանակությամբ
պատրաստում են տեսակ-տեսակ ձոթեղեններ, զանազան մետաղյա,
փայտյա իրեր և կաշվեղեն ապրանքներ:

Բայց մի հարյուր, հարյուր հիսուն տարի սրանից առաջ այս
բոլոր բաները գործարաններում չէին պատրաստվում, այլ փոքրիկ,
ձեռքի արհեստանոցներում —տանը. մեծ-մեծ ինքնաշարժ մեքենա-
ները չէին բան անողը, այլ՝ ձեռքի փոքրիկ դազգյահները:

Ի՞նչպես տեղի ունեցավ այս փոփոխությունը:

Քանի դազգյահներ չկային, մարդկանց վողջ աշխատանքը
ձեռքով եր կատարվում. հասարակ գործիքներ էին նրանց ձեռքին,
վոնց վոր հիմնկվա տանու կոշկակարի ձեռքում՝ իր ասեղն ու կտրիչը,
դարբնին՝ իր մուրճն ու գնդանը: Բայց չէ՞ վոր ձեռքով շատ բան
չես կարող անել, շուտ բեզարում ես, գործդ դանդաղ է գնում:
Հես կարող անել, շուտ բեզարում ես, գործդ դանդաղ է գնում:
Այնինչ՝ վոտնաման լինի, մեխ, թե կտորեղեն կամ թե շատ ու
շատ այլ բաներ, պետք է շատ լինեն, վոր ամենքին հերիք տա:

Դրա համար ել հնարեցին փոքրիկ դազգյահներ, վոր ձեռքերին
ոգնության յեկան, և ձեռքերով ել բան են անում: Այսպես, կոտ-
րեղեններ գործելու համար դուրս բերին գործարար դազգյահը իրեն
բոլոր սարքով:

Սրա քառակուսի փայտե շրջանակի յերկայնքով ձգում են
թելի հինվածքը, իսկ գործարար թելը, վոր հինվածքի լայնքով պետք
է հյուսվի նրա հետ, մքուքով պատ տված, հատուկ լծակ-վոտքերի
և հարվածներից վազեցվաղ է անում հինվածքի լայնքով մի փոսուկ և
սոթիկ փայտի միջով ու մեկուսեղ հյուսվում նրա հետ: Մքուքը
բան է անում գործարարի ձեռքով, իսկ շրջանակները՝ նրա վոտքերով:

Այս դազգյահով գործարարը 10 ժամում գործում է 10-15 արշին
կտոր, իսկ առանց դազգյահի՝ ձեռքով — 3 արշին միայն:

Բայց տեսան, վոր դա յել քիչ է: Կարիքը, պահանջը ասում
եր. «Տուր, ինչքան կարող ես ավելի տուր, շատ տուր, ամենքին
չի հերիքում», իսկ ձեռքի դազգյահով վոնց կարող ես. ձեռք է՝
բեզարում է, վոտքերն ել խոմ կրակ չեն կտրելու:

Միտք արին, միտք արին՝ ինքնիրեն բանող մեքենա դուրս

բերին, վոր մարդու վտանգի ու ձեռքերի տեղը բռնեց, — մարդուն մնաց, վոր նրան բան զցի, աչքը վրան պահի և գործելու նյութը միշտ կարգի բերի:

Սակայն դրա վրա յեւ կանգ չառան: Քանի գնաց, այնքան ավելի նոր-նոր հարմարություններ դուրս բերին, հեշտացրին գործն այնպես, վոր, համարյա թե, ամեն բան հիմա մեքենան է անում:

Մի բանվորն այժմ կարող է մի քանի մեքենա աշխատեցնել միաժամանակ և մի քանի պատիկ ավելի բան արտադրել: Առաջները մի բանվորը ձեռքի դադգյահով կարող էր պատրաստել որեւէ 10 քորոց, այնինչ հիմա, Ամերիկայում, 5 բանվորն աշխատում է 7 մեքենայի վրա և միասին պատրաստում որեւէ $7\frac{1}{2}$ միլիոն քորոց, ասել է՝ մի բանվորին որեւէ ընկնում է $1\frac{1}{2}$ միլիոն քորոց:

Հետո, թեթաշ մեքենան հիմա 15 ժամում դուրս է բրուսից այնքան թել, վոր ձեռքի թելին դուրս կբերի 2700 ժամում, ասել է՝ 200 անգամ ավելի ժամանակ, ավելի աշխատանք է պետք:

Ռուսաստանի Դոնեցի շրջանի այժմյան մի մետաղաձուլարանի հնոց-հալոցը կարող է վեց անգամ ավելի շատ թուջ հալել, քան ամբողջ Անգլիան 150 տարի սրանից առաջ:

Այսպես՝ որ որի վրա մենք առաջ ենք գնում, առաջադիմում. ձեռքի աշխատանքին հետգհետե փոխարինում է մեքենայի աշխատանքը, մարդու տեղ բռնում է մեքենան, վոր շուտ է արտադրում, շատ և լավը, իսկ մարդուն ասում է.

«Դու ֆիզիկապես հանգիստ մնա, մի աշխատիր, միայն ուժ տուր խելքիդ և ուսումիդ, վոր ինձ լավ կառավարես, յես քո տեղը կաշխատեմ»:

Յեւ իրոք, ապագայում ձեռքի աշխատանքի տեղը միանգամայն մեքենան կբռնի, և մարդս նրա միջոցով այնքան իրեր ու առարկաներ կարտադրի, վոր ամենքին էլ կհերիքի ու բոլորի կարիքը կհոգացվի, յեթե նրանց արտադրությունն ու բաշխումը կատարվի կանոնավոր:

Այսպես՝ մենք բոլորս էլ ձեռքից-մեքենայի անցնենք, դադ-գյահից — գործարանի, գործարանային արդյունաբերության:

Տրակտորը

Գյուղն առաջին անգամ տրակտոր պիտի տեսնել: Դեռ ամիսներ առաջ խոսում էին այն «չարխով սատանի» մասին, վոր «վաթսուն գոմշի ուժ ունի»: Միայն հասակավորներն էին՝ ծերերը ու պառավները, վոր կասկածելով եյին վերաբերվում: Ծուռեյնց Մուքելը հո — իսկի չէր հավատում, թե անգոմեշ, անձի մաշինն վար կանի:

— Տո, թող մի գա, յես իմ Մարալն ու Ջեյրանը լծեմ, դուք ձեր տրակտորը խողի գցեք, տեսնենք՝ ով կգողի. — ասում էր նա յերիտասարդներին:

Ու այդ որն էլ յեկավ:

Գյուղխորհրդի նախագահը հայտարարել տվեց վողջ գյուղում, թե վաղը տրակտորը վարելու յե դպրոցապատկան հողը:

— Ի՞նչ լավ ելավ, — մտածեց ծուռեյնց Մուքելը. արտս հենց եդ հողի կողքին ա. բաս յես եգուց տրակտորի հետ մրցելու յեմ: Առաժոտը Մուքելը վաղ վերկացավ:

— Այ կնիկ, չուտ արա, հաց տուր, վազ վար եմ գնում:

Մի ժամ հանցած՝ Մուքելը Մարալն ու Ջեյրանը գութանին լծած՝ արտի գլխին կանգնած էր: Ի՞նչ տեսնի. ահագին բազմությունը շրջապատել է «չարխով սատանին» ու հետաքրքրությամբ մտիկ է տալիս:

Մեկ էլ «չարխով սատանան» փնչացրեց, փնչացրեց ու սկսեց շարժվել՝ մի շարք ահագին խոփերով գետնի կուրծքը խորը ճեղքելով:

Ամբոխը քարացել մնացել էր:

Ծուռեյնց Մուքելն այնպես էր սառել-մնացել, կարծես ար-

ձան լիներ:

Իսկ տրակտորը փնչացնում էր և արագ-արագ արտի ես գլխից են գլուխն անցնում:

— Հրաշք ա, ախպեր, դրուստ վոր «չարխով սատանա»:

— Ինսանի ձեռից իսկի բան կպրծնի: Ինչին ասես՝ հողի կտա, գործի կդնի:

— Հը, Միքի բիձա, ի՞նչ ես պաղել, ել մրցելու ախորժակ չունեմ, — ծաղրում էին յերիտասարդները:

— Ախպեր, մենք փա՛ս, մեր դարն անցավ. աշխարքը հմի ջա-հեղներինն ա, — պատասխանում էր Միքի բիձան:

Իսկ տրակտորը շարունակում էր իր գործը:

Ընդամենը յերկու ժամում հսկայական արտը վարած պատ-րաստ էր:

Ժողովուրդը սկսեց ցրվել՝ ճանապարհին խոսելով «չարխով սատանի» մասին:

Ի՞նչ է կոոպերացիան

Մի քանի տասնյակ տարի առաջ Ռուզդել քաղաքի անգլիացի բանվորները վորոշեցին ընդհանուր ջանքերով ազատվել խանութ-պանների խաբեբայությունից, վորոնք նրանց թանգ գնով վառ ապրանք էին վաճառում:

պինչը բռնեա՝ հողին կտա: Մարդ մարդու թիկունք պիտի լինի: Չեմ լսել՝ «Գեղ կանգնի՝ գերան կկոտրի»:

— Դրուստ ա, ախպեր ջան, դրուստ. ջուկ-ջուկ աշխատելը հարամ ա: Մենք ել միանանք:

Արևն արդեն թեքվել եր, բայց գյուղացիք դեռ մտիկ եյին տալիս աշխատողներին ու հիանում: Ու բոլորի սրտով մեկ ցանկութիւն եր անցնում՝ իրանք ել միանան, միասին աշխատեն, միասին կռվեն, մեկտեղ հավաքեն, նոր կյանք ստեղծեն:

Ց Ա Ն Կ

1. Վոյշույն ամենբիլ	Սլազան	3	29. Մարդու ծագումը	44
2. Դաշտ	Ա. Խնկոյան	4	30. Մարդը և աշխատանքը	47
3. Բերքի տոնը	Խնկոյան	4	31. Յերբ են ավելի ուտում	48
4. Առաջ ու հիմա	Պետրոսյան	4	32. Միկրոֆոն	50
5. Ճանճ		5	33. Թագավորի զինվորը	51
6. Կարտոֆիլը		6	34. Կարմիր զինվորը	53
7. Ցորեն ու կարտոֆիլ պահելը		6	35. Կարմիր զինվորի յերգը	54
8. Մեր բարեկամը		7	36. Ինչու յե մեզ հարկավոր	
9. Ծառի կյանքը		8	մշտական բանակը	54
10. Հողը		9	37. Կարմիր յերգում	56
11. Սերմի մասին		10	38. Հանդարտ, ընկերներ	57
12. Կենդանի գործարաններ		11	39. Մարտի ութը	57
13. Անասնաբուծի զրույցներից		12	40. Գեղջկուհին	Խնկոյան 59
14. Մեր ժողովրդական տնտեսութ.		16	41. Մանիշը	60
15. Յերբը նամակ		23	42. Նոր կյանքի շեմին	62
16. Ստեփան Շահումյանին			43. Յերկուշարթի	62
	Հ. Հակոբյան	25	44. Մի որավար հող	Բաժմի 64
17. Ըմբոստի մահը	Վ. Փափազյան	25	45. Գիշերն անտառում	66
18. Մեռան՝ չկորան	Հ. Հակոբյան	28	46. Փորձանք	Ստ. Զորյան 68
19. Կամո		29	47. Պարիզի Կոմմունայի որը	72
20. Բանվորուհու որորը			48. Ինտերնացիոնալ	73
	Ա. Մատուռյան	32	49. Կարլ-Մարքս	75
21. Հունվարի 9-ը		33	50. Առաջին մայիսյան տոնը	
22. Լենին		34	Թիֆլիսում	77
23. Լենինին	Հ. Հակոբյան	36	51. Ինտերնացիոնալ	78
24. Հոկտեմբերը—գեղջուկին			52. Դարբնի յերգը	79
	Սլազան	36	53. Արոր	79
25. Գեղեցիկ հեքիաթը	Արագի	37	54. Լեռնականի արտը	80
26. Կոմունիստական կուսակցու-			55. Մաճկալ ես	80
թյունը		39	56. Շահումյանի ջրանցքը	80
27. Սոց. Խորհրդ. Հանրապետութ.			57. Շիրակի ջրանցքը	81
Միութիւն		42	58. Չեռի տեղ մեքենա	83
28. Աշխատավորների իրավունք-			59. Տրակտոր	84
ները		43	60. Ինչ է կոոպերացիան	85
			61. Գեղ կանգնի՝ գերան կկոտրի	87

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0248236

7878